

Pankkitoiminnan lähtökohdat
kansainvälisessä kilpailussa

ISBN 951-686-245-4
ISSN 0355-6034

ESIPUHE

Pankkien välinen kilpailu on muuttunut yhä kansainvälisemmäksi. Kansalliset rajat ylittävä pankkikilpailu ei sinänsä ole mikään uusi ilmiö. Pankit ovat kilpailleet ulkomaisten pankkien kanssa esimerkiksi eurovaluutta- ja eurobondmarkkinoilla jo 1960-luvulta alkaen. Viime vuosiin saakka kansainvälinen kilpailu rajoittui kuitenkin vain osaan pankkitoiminnan eri osa-alueista.

Kansainvälisen taloudellisen yhdentymisen edetessä on nyt näköpiirissä uusi tilanne, jossa mikään pankkitoiminnan alue ei enää ole kansainväliseltä kilpailulta suojattu. Suomalaistenkin pankkien on varauduttava siihen, että ulkomaiset pankit voivat laajentaa toimintaansa Suomeen ja suomalaiset asiakkaat voivat halutessaan käyttää ulkomaisia rahoituspalveluja, esimerkiksi sijoittaa varojaan ulkomaille kotimaahan tallettamisen sijasta. Tässä tilanteessa eri maiden pankkisektorien kilpailukyky ja viranomaisten asettamien toimintarajojen kansalliset eroavaisuudet ovat suuren mielenkiinnon kohteena.

Tähän julkaisuun on koottu neljä selvitystä, jotka valottavat suomalaisten pankkien toiminta- ja kilpailuedellytyksiä kansainvälisillä rahoituspalvelujen markkinoilla.

Juha Savela tarkastelee pankkien vakavaraisuuden kansainvälisiä normeja sekä Suomessa vireillä olevan talletuspankkilain uudistuksen suhdetta niihin. Suomalaisten pankkien viimeaikaisen vakavaraisuuden arviointi uusien laskentatapojen mukaisella tavalla osoittautuu vaikeaksi, mutta suuntaa antavia arvioita oman pääoman riittävydestä uusien normien mukaan voidaan esittää.

Sampo Alhonsuo vertaa Suomen ja EY-maiden pankkisektoreita toisiinsa. Hän kiinnittää artikkelissaan erityistä huomiota liikepankkien tehokkuuteen ja kannattavuuteen eri maissa. Pankkisektorin koko suhteessa muuhun talouteen on Suomessa eurooppalaista keskitasoa. Suomalaisten liikepankkien konttoriverkoston tiheys ja osaksi juuri tästä johtuvat poikkeuksellisen raskaat toimintakulut merkitsevät kirjoittajan mielestä huomattavia rationalisointitarpeita alkavalla vuosikymmenellä.

Julkaisun kolmannessa artikkelissa Sampo Alhonsuo ja Johanna Pensala pohtivat toimialaliukumisen motiiveja ja sille asetettuja rajoituksia pankkitoiminnassa. Toimialaliukumiseen ja yhteistoimintaan on paineita etenkin pankkien ja vakuutuslaitosten välillä. Kirjoittajat ennustavat, että kehitys tulee johtamaan suurten, rahoitus- ja vakuutusalat yhdistävien konglomeraattien muodostumiseen ja että näiden konglomeraattien toiminnan valvominen muodostaa tulevaisuudessa viranomaisten kannalta merkittävän, kansainvälistä näkökulmaa vaativan ongelman.

Tom Kokkola ja Matti Virén tutkivat kysymystä, miten suurta kustannusrasitusta keskuspankkien toiminta merkitsee eri maiden kansantalouksille yleensä ja pankkisektoreille erityisesti. Tämän kustannusrasituksen suuruus riippuu mm. korkotasosta, talouden käteisrahan käytöstä, pankkien kassavarantojärjestelmästä sekä siitä, miten pankkien käteiskassan pito on rahoitettavissa. Vertailusta käy ilmi, että Suomessa keskuspankin pankeille ja koko kansantaloudelle aiheuttama kustannusrasitus on varsin vähäinen, suunnilleen yhtä suuri kuin Isossa-Britanniassa ja selvästi pienempi kuin esimerkiksi Etelä-Euroopan maissa.

Kaikki julkaisuun sisältyvät selvitykset on pantu alulle Suomen Pankissa, joskin yksi kirjoittajista, Sampo Alhonsuo, on kirjoitustyön aikana siirtynyt Osuuspankkien Keskusliiton palvelukseen. Kiitämme Osuuspankkien Keskusliittoa siitä, että se on antanut mahdollisuuden kirjoitusten viimeistelyyn siellä. Toivomme, että käsillä oleva julkaisu osaltaan vie eteenpäin pankkisektorin toiminnan muutoksista käytävää keskustelua.

Helsingissä toukokuussa 1990

Juha Tarkka

SISÄLLYS

	Sivu
ESIPUHE	3
Juha Saveja PANKKIEN VAKAVARAISUUSVAATIMUKSIEN UUSIMINEN	7
Sampo Alhonsuo LIIKEPANKIT SUOMESSA JA EUROOPAN YHTEISÖN MAISSA - TEHOKKUUDEN JA KANNATTAVUUDEN VERTAILU	53
Sampo Alhonsuo - Johanna Pensala PANKKIEN JA VAKUUTUSYHTIÖIDEN YHTEISTOIMINTA JA TOIMIALALIUKUMINEN	97
Tom Kokkola - Matti Virén KESKUSPANKIN KUSTANNUSRASITUS ERI MAISSA	133
SUMMARY	149

Juha Savola

PANKKIEN VAKAVARAISUUSVAATIMUKSIEN UUSIMINEN

	Sivu
1 JOHDANTO	9
2 PANKKIEN NYKYISET VAKAVARAISUUSVAATIMUKSET	9
2.1 Vakavaraisuuden merkitys pankkitoiminnassa	9
2.2 Vakavaraisuuden mittaaminen	10
2.3 Uudistuksen taustaa	13
3 UUDET KANSAINVÄLISET VAKAVARAISUUSVAATIMUKSET	15
3.1 BIS:n vakavaraisuusvaatimukset	15
3.1.1 BIS:n vaatimusten lähtökohdat	15
3.1.2 Pankin oman pääoman rakenne	17
3.1.3 Taseen saamisten ja muiden erien riskiluokittelu	18
3.1.4 Taseen ulkopuolisten erien riskiluokittelu	19
3.1.5 BIS:n vaatimusten soveltamisaikataulu	21
3.2 Euroopan yhteisön vakavaraisuusvaatimukset	21
3.2.1 Oman pääoman direktiivin ja vakavaraisuus-	
direktiivin yleispiirteet	21
3.2.2 Luottolaitoksen oma pääoma	23
3.2.3 Riskiluokittelu ja vakavaraisuuden laskeminen	24
3.2.4 EY:n vakavaraisuusdirektiivin soveltaminen	25
4 SUOMALAISTEN PANKKIEN VAKAVARAISUUSVAATIMUSTEN UUSIMINEN	26
5 UUSIEN PÄÄOMAVAATIMUSTEN VAIKUTUKSIA	29
5.1 Kansainvälisten vakavaraisuusvaatimusten soveltaminen	29
5.2 Oman pääoman lisätarve	30
5.3 Vakavaraisuuden parantaminen ja pankkitoiminnan strategiat	36
6 YHTEENVETO	41
LÄHTEET	43

LIITE 1.	OMAN PÄÄOMAN MÄÄRITTELY BIS:N VAKAVARAISUUS- VAATIMUKSISSA	45
LIITE 2.	TASE-ERIEN RISKILUOKITTELU BIS:N VAKAVARAISUUS- VAATIMUKSISSA	46
LIITE 3.	TASEEN ULKOPUOLISET ERÄT BIS:N VAKAVARAISUUS- VAATIMUKSISSA	48
LIITE 4.	VALUUTTAKURSSIIN TAI KORKOON SIDOTTUJEN ERIEN KÄSITTELY BIS:N VAKAVARAISUUSLASKELMISSA	49
LIITE 5.	OMAN PÄÄOMAN MÄÄRITTELY SUOMEN TALLETUSPANKKILAKI- ESITYKSESSÄ	50
LIITE 6.	TASE-ERIEN RISKILUOKITTELU SUOMEN TALLETUSPANKKI- LAKIESITYKSESSÄ	51

1 JOHDANTO

Pankkien toimintaympäristön muutosten ja pankkitoiminnan rakennemuutosten takia pankkien maksuvalmiuden, vakavaraisuuden ja riskien hallinnan merkitys on entisestään lisääntynyt. Pankkien vakavaraisuuden mittaamiseen, sen vähimmäistason määrittämiseen ja vakavaraisuuden valvontaan on viime vuosina kiinnitetty erityistä huomiota kansainvälisen pankkijärjestelmän toiminnan säätelyssä. Pankkien vakavaraisuuden säätely on ollut esillä sekä Kansainvälisen järjestelypankin (BIS) yhteydessä toimivassa Baselin pankkivalvontakomiteassa että Euroopan yhteisössä (EY). BIS:n vakavaraisuusvaatimusten ja EY:n pankkien vakavaraisuutta koskevien direktiivien perusteella monet läntiset teollisuusmaat ovat uudistamassa pankkien pääomavaatimuksia. Pankkien vakavaraisuutta koskevat kansainväliset ohjeet ja suositukset on otettu huomioon myös Suomen pankkilainsäädäntöä uudistettaessa.

Luvussa 2 tarkastellaan nykyisten pankkilakien mukaista vakavaraisuuden käsitettä ja mittaamistapaa. Samassa luvussa selvitetään myös vakavaraisuusvaatimusten uusimiseen vaikuttaneita taustatekijöitä. Luvussa 3 käydään läpi BIS:n vakavaraisuusvaatimukset ja selvitetään Euroopan yhteisön vakavaraisuusdirektiivien sisältöä Baselin komitean vaatimuksiin vertaillen. Luvussa 4 tarkastellaan, minkälaiset tulevat olemaan Suomessa toimivien pankkien vakavaraisuusvaatimukset uuden talletuspankkilakiesityksen mukaan. Luvussa 5 arvioidaan lopuksi uusien pääomavaatimusten vaikutuksia pankkitoimintaan. Erityisesti kiinnitetään huomiota suomalaisten pankkien omien pääomien rakenteeseen ja riittävyyteen vakavaraisuusvaatimusten tiukentuessa.

2 PANKKIEN NYKYISET VAKAVARAISSUUSVAATIMUKSET

2.1 Vakavaraisuuden merkitys pankkitoiminnassa

Pankin vakavaraisuudesta puhuttaessa tarkoitetaan pankin kykyä selviytyä velvoitteistaan pitkän ajan kuluessa. Pankkien vaikeudet näkyvät usein luotto- ja kurssitappioina riippumatta vaikeuksien perussyistä. Tilapäisesti pankki voi jatkaa toimintaansa tappioista

huolimatta, mutta ajan mittaan toiminnan jatkaminen liian pienellä omalla pääomalla vaarantaa pankin tallettajien saamiset. Sijoittajalle pankin vakavaraisuus on yksi keino verrata eri pankkeja sijoituskohteina toisiinsa. Koko talouden kannalta vakavarainen pankkijärjestelmä edistää rahamarkkinoiden häiriötöntä ja tehokasta toimintaa.

Koko pankkijärjestelmään kohdistuvat vakauden ja yhtäläisten kilpailuedellytysten vaatimukset ovat vaikuttaneet siihen, että pankeille on yleensä asetettu erityiset vakavaraisuusvaatimukset. Useissa maissa vakavaraisuusvaatimukset sisältyvät pankkeja koskevaan lainsäädäntöön. Ne voivat perustua myös keskuspankin tai pankkivalvontaviranomaisten antamiin määräyksiin.

2.2 Vakavaraisuuden mittaaminen

Tyypillisenä vakavaraisuuden mittarina on useissa maissa käytetty pankin oman pääoman ja sen taseessa olevien saamisten suhdetta. Joissakin laskentatavoissa oma pääoma on saamisten lisäksi suhteutettu myös joihinkin taseen ulkopuolisiin eriin kuten takauksiin ja muihin sitoumuksiin. Viranomaiset ovat asettaneet vakavaraisuudelle yleensä jonkin vähimmäisvaatimuksen. Eri maissa sovellettavat vakavaraisuuden vähimmäisvaatimukset ja laskentatekniikat ovat yleensä poikenneet toisistaan. Koska yhdenmukaista laskentatekniikkaa ei ole ollut, eivät pankeille eri maissa lasketut vakavaraisuusprosentit ole olleet kansainvälisesti vertailukelpoisia.

Suomessa talletuspankkien vakavaraisuusvaatimukset sisältyvät vuoden 1969 pankkilakeihin. Lakeihin sisältyviä vakavaraisuussäädöksiä on osittain uudistettu vuosina 1978 ja 1979. Näiden vaatimusten mukaan pankin vakavaraisuus lasketaan siten, että oma pääoma ja siihen rinnastettavat erät suhteutetaan pankin sitoumuksiin, joista on ensin vähennetty pankin kassa ja täysin varmat saatavat.¹

¹Vähennyskelpoisia saatavia ovat saatavat valtiolta, kunnilta, kuntainliitolta ja seurakunnilta, saatavat Suomen Pankilta sekä kotimaisilta ja ulkomaisilta pankeilta, pankin antamat valtion, kunnan, kuntainliiton tai seurakunnan takaamat lainat sekä sellaiset obligaatiot, jotka pankki saa lukea kassavarantoon.

Vakavaraisuussuhteen (V) laskentakaava on seuraava:

$$V = \frac{\text{Oma pääoma + omaan pääomaan rinnastettavat erät}}{\text{Sitoumukset - sitoumusten vähennyserät}} \times 100$$

Oma pääoma koostuu liikepankeilla osakepääomasta, vararahastosta, arvonorotusrahostosta sekä vapaasta omasta pääomasta. Omaan pääomaan voidaan vakavaraisuuslaskelmissa rinnastaa rajoitetusti myös sellaiset luottotappiovaraukset, joita voidaan käyttää ainoastaan pankin luottotappioiden peittämiseen. Liikepankki saa rinnastaa omaan pääomaan näitä luottotappiovarauksia enintään määrän, joka vastaa yhtä prosenttia pankin sitoumusten yhteismäärästä. Säästö- tai osuuspankki saa rinnastaa omaan pääomaan tällaisia luottotappiovarauksia enintään määrän, joka vastaa puolta prosenttia pankin sitoumusten yhteismäärästä. Pankkitarkastusviraston luvalla omaan pääomaan voidaan rinnastaa myös pankin liikkeeseen laskemia vastuudebentuureja. Näitä vastuudebentuureja saa kuitenkin olla enintään puolet pankin omasta pääomasta. Säästöpankin ja osuuspankin oma pääoma muodostetaan vakavaraisuuslaskennassa edellä kuvatulla tavalla mutta kuitenkin siten, että osuuspankeilla peruspääoma muodostuu osuuspääomasta ja säästöpankeilla kantarahastosta.

Liikepankin oman pääoman on oltava vähintään neljä prosenttia sitoumusten yhteismäärästä. Sitoumuksiin luetaan tällöin pankin velat vähennettynä pankin kassalla ja erikseen mainituilla varmoilla saamisilla. Taseen ulkopuoliset vastuusitoumukset otetaan sitoumuksissa huomioon puolesta määrästään. Näitä taseen ulkopuolisia vastuusitoumuksia ovat esimerkiksi pankin antamat takaukset.

Säästöpankin ja osuuspankin vakavaraisuus lasketaan samalla tavalla kuin liikepankin vakavaraisuus. Säästöpankin ja osuuspankin vakavaraisuuden vähimmäisvaatimus on kaksi prosenttia. Paikallispankkien pienempää vähimmäisvaatimusta on perusteltu sillä, että paikallispankeilla ei ole yhtä suuria riskinottomahdollisuuksia kuin liikepankeilla.

Säästöpankit ja osuuspankit eivät voimassa olevan lain mukaan voi esimerkiksi myöntää luottoa tai antaa takausta muutoin kuin turvaavaa vakuutusta vastaan. Lisäksi paikallispankit ovat yleensä harjoittaneet valuutanvaihtoa keskusrahallaitoksensa lukuun, jolloin niiden valuuttakurssiriskit ovat olleet liikepankkien riskejä pienemmät. Paikallispankit eivät myöskään ole voineet perustaa sivukonttoria ulkomaille tai omistaa ulkomaisen luottolaitoksen osakkeita, joten niillä ei ole ollut näihin kansainvälisiin toimintoihin liittyviä riskejä. Uusien talletuspankkilakien myötä pankkien toimintaedellytykset tulevat aikaisempaa yhtenäisemmiksi.

Poikkeustapauksissa talletuspankin vakavaraisuus voi pankkitarkastusviraston tai valtiovarainministeriön päätöksellä olla edellä mainittuja vähimmäisvaatimuksia pienempi. Myös kiinnitysluottopankkilaki sisältää vakavaraisuusvaatimukset, jotka ovat yhdenmukaiset edellä esitettyjen periaatteiden kanssa. Kiinnitysluottopankin vakavaraisuuden on oltava vähintään neljä prosenttia eli sama kuin liikepankin.

Eri maiden vakavaraisuussäädökset on pitkälti laadittu kunkin maan pankkijärjestelmän ominaispiirteiden mukaan. Eri pankkiryhmillä saattaa siitä syystä olla erilaisia säädöksiä. Suomessa sovellettu käytäntö, jossa pankin oman pääoman tarve on laskettu pankin veloista, on ollut käytössä monissa muissakin maissa. Pääomavaatimuksen laskeminen veloista on merkinnyt sitä, että saamisten epävarmuuteen ei juuri lainkaan ole kiinnitetty vakavaraisuuden laskennassa huomiota. Koska pankin kyky selviytyä velvoitteistaan riippuu velkojen määrän ohella myös saamisten asiakasjakautumasta ja maturiteeteista, eivät nykyisin vaaditut vakavaraisuuslaskelmat riitä täysin kuvaamaan pankin todellista vakavaraisuutta.

2.3 Uudistuksen taustaa

Pankkien vakavaraisuusvaatimusten uusimisen taustalla on sekä kansallisilla että kansainvälisillä raha- ja pääomamarkkinoilla viime vuosina tapahtunut kehitys. Rahoitus- ja valuuttamarkkinoiden säännöstelyä on yleisesti vapautettu. Pankkitoiminnan kansainvälistymistä on edistetty liberalisoimalla valuuttamääräyksiä. Pankkikilpailu on tämän vuoksi kiristynyt ja pankkitoiminta tehostunut.

Kansainvälisillä markkinoilla toimivat suuret pankit ovat tietoisesti pyrkineet siirtämään osan toiminnastaan taseen ulkopuolelle. Varsin suosittuja keinoja ovat olleet pankin saamisten myyminen tai pankin toimiminen sopimusten välittäjänä ilman, että se itse ottaa mitään riskipositiota. Näin on voitu laajentaa liiketoimintaa ja parantaa sijoitetun pääoman tuottoa. Taseen ulkopuolinen toiminta on saattanut olla edullista myös siksi, että maksuvalmius- ja vakavaraisuusvaatimuksia ei ole ulotettu kaikkeen taseen ulkopuoliseen toimintaan. Pankeille lasketut vakavaraisuusprosentit eivät välttämättä ole enää kuvanneet pankin maksukykyisyyttä, koska lisääntyneet riskit ovat jääneet laskelmien ulkopuolelle. Tämän lisäksi eri maissa sovellettavat, toisistaan poikkeavat vakavaraisuusvaatimukset eivät ole taanneet pankeille tasapuolisia kilpailuedellytyksiä kansainvälisillä markkinoilla.

Rahoitusmarkkinoilla on otettu käyttöön lukuisia instrumentteja, joilla pankit ja pankkien asiakkaat voivat suojautua korkojen, valuuttakurssien ja osakekurssien muutosten aiheuttamilta riskeiltä. Toisaalta nämä johdannaisinstrumentit (esimerkiksi optiot, futuurit, swapit) ovat tuoneet mukanaan riskejä, jotka sopimusosapuolet joutuvat kantamaan. Pankille sopimuksen vastapuolen laiminlyönnistä aiheutuvat tappiot ovat verrattavissa luottotappioihin.

Johdannaisinstrumentit ovat osa pankkien taseen ulkopuolisesta toiminnasta, johon perinteisesti kuuluvat takaukset, luotonjärjestelysopimukset, emissiotakaukset, repo-kaupat, rahanvälitys (money broking) jne. Taseen ulkopuolinen liiketoiminta on tilastojen mukaan lisääntynyt erityisesti

1980-luvun puolestavälistä alkaen sekä suomalaisissa että ulkomaisissa pankeissa.²

Rahoitusmarkkinoiden murros yhdessä pankkitoiminnan rakenteellisen muutoksen kanssa on aiheuttanut huolta kansainvälisen pankkijärjestelmän vakavaraisuuden heikkenemisestä pitkän ajan kuluessa. Myös kansainvälistyminen on lisännyt tasapuolisten kilpailuedellytysten tarvetta. Kansainvälistä toimintaa harjoittaville pankeille on haluttu laatia yhdenmukaiset oman pääoman vähimmäisvaatimukset.

Eräissä maissa (mm. Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa) pankeille valmisteltiin uusia vakavaraisuusvaatimuksia jo vuonna 1986.³ Uusissa vaatimuksissa saamisten ja sijoitusten erilaiset riskipitoisuudet otettiin huomioon painokertoimien avulla. Myös taseen ulkopuolinen liiketoiminta pyrittiin ottamaan vakavaraisuuslaskelmissa huomioon. Samaa lähestymistapaa ovat soveltaneet myös eräät kansainväliset pankit omilla riskienhallintajärjestelmissään. Riskipainotettujen pääomavaatimusten tehokkuudesta riskien hallinnassa on tehty jonkin verran myös teoreettista tutkimusta.⁴

Kansainvälisen järjestelypankin (BIS) yhteydessä toimii suurimpien läntisten teollisuusmaiden keskuspankkien ja pankkivalvontaviranomaisten muodostama Baselin komitea. Komitea julkisti heinäkuussa 1988 muistion, joka sisälsi kansainvälistä toimintaa harjoittavien pankkien vakavaraisuuden vähimmäisvaatimukset. BIS:n esittämillä periaatteilla on sen jälkeen ollut keskeinen merkitys pyrittäessä kansainvälisesti yhdenmukaisiin pääomavaatimuksiin.

Toisena kansainvälisesti merkittävänä tekijänä pääomavaatimusten uusimisessa on ollut Euroopan yhteisön pyrkimys yhtenäistää jäsenmaiden

²Taseen ulkopuolisesta toiminnasta katso esimerkiksi James (1987), 21 - 36 ja Lewis (1988), 387 - 410.

³Katso esimerkiksi Federal Reserve Bank of New York, Quarterly Review Vol 12 No 3 (1987), 1 - 10.

⁴Lackman (1986), Daerik ja Santomero (1988).

pankkien pääomavaatimukset vuoden 1992 loppuun mennessä. Vakavaraisuusvaatimusten yhtenäistäminen on osa meneillään olevaa Euroopan yhteisön pankkitoiminnan harmonisointia.

3 UUDET KANSAINVÄLISET VAKAVARAISUUSVAATIMUKSET

3.1 BIS:n vakavaraisuusvaatimukset⁵

3.1.1 BIS:n vaatimusten lähtökohdat

BIS:n yhteydessä toimiva Baselin komitea on koordinoinut pankkivalvontaan liittyviä kysymyksiä jo 1970-luvun alkupuolelta saakka. Baselin komiteassa ovat edustettuina johtavat läntiset teollisuusmaat: Belgia, Kanada, Ranska, Saksan liittotasavalta, Italia, Japani, Hollanti, Ruotsi, Sveitsi, Iso-Britannia, Yhdysvallat ja Luxemburg.⁶

Vuonna 1984 komitea aloitti työn, jonka tuloksena julkistettiin heinäkuussa 1988 vakavaraisuusvaatimukset kansainvälistä toimintaa harjoittaville pankeille. Komiteaa kutsuttiin myös Cooken komiteaksi Englannin keskuspankkia edustaneen puheenjohtajansa Peter F. Cooken mukaan. Vuonna 1989 Baselin komitean uudeksi puheenjohtajaksi tuli H.J. Muller Hollannin keskuspankista.

Baselin komitean tavoitteena on ollut laatia selkeät ja yhdenmukaiset vakavaraisuusvaatimukset kaikille kansainvälistä toimintaa harjoittaville pankeille. Ohjeisto sisältää pankin oman pääoman määrittelyn, taseeseen sisältyvien erien riskiluokittelun, taseen ulkopuolisten erien riskiluokittelun, siirtymäsäännökset ja aikataulun. Komitean työssä korostuu viranomaisten näkemys, että pankin oman pääoman rakenteella ja määrällä on oleellinen merkitys kansainvälisen pankkijärjes-

⁵Committee on Banking Regulations and Supervisory Practices: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards (July 1988).

⁶Baselin komitean ydinryhmä koostuu nk. G 10-maista (Group of ten countries), joiden lisäksi vakavaraisuusvaatimusten valmisteluun osallistui Luxemburg.

telmän vakauden ja häiriöttömän toiminnan turvaamisessa. Baselin komitean vaatimusten mukaan pankilla on oltava omaa pääomaa aina vähintään viranomaisten edellyttämä vähimmäismäärä.

Pankin vakavaraisuus lasketaan pankin oman pääoman ja sen saamisten, sijoitusten sekä taseen ulkopuolisten erien suhteena. Saamiset, sijoitukset ja taseen ulkopuoliset erät on ennen vakavaraisuuden laskemista painotettava niiden riskipitoisuuden mukaisilla kertoimilla. Vakavaraisuussuhteen (RAR), laskentakaava on seuraava:⁷

$$\text{RAR} = \frac{C}{W} \times 100, \text{ jossa}$$

RAR = vakavaraisuussuhde (risk assets ratio), %

C = pankin oma pääoma

W = riskikertoimilla painotetut saamiset, sijoitukset ja taseen ulkopuoliset erät yhteensä.

Yllä olevassa vakavaraisuuslaskelmassa otetaan huomioon luottoriski ja osittain ulkomaisiin saamisiin liittyvä maariski. Valuuttakurssiriski ja korkoriski eivät toistaiseksi sisälly laskelmiin. Valuuttaposition riskin ja korkoriskin mukaan ottamista pääomavaatimuksiin selvitetään kuitenkin edelleen BIS:n työryhmissä. Muutamissa maissa, mm. Isossa-Britanniassa, pankeilla tulee jo tällä hetkellä olla omaa pääomaa vähintään kahdeksan prosenttia valuuttaposition arvosta. Lisäksi arvopaperikauppaan ja erilaisiin johdannaisinstrumentteihin liittyvät positioriskit tulevat ilmeisesti edellyttämään pankeilta riskiposition perusteella laskettavaa omaa pääomaa. Tältä osin vaatimusten valmistelu on esimerkiksi Euroopan yhteisössä keskeneräinen.

Seuraavassa esitetään BIS:n vakavaraisuusvaatimusten keskeiset piirteet. Oman pääoman rakenne ja saamisten riskiluokittelu esitetään yksityiskohtaisemmin liitteissä 1 ja 2.

⁷Baselin komitean käyttämästä menetelmästä ks. esimerkiksi Gardener (1989), 3 - 5.

3.1.2 Pankin oman pääoman rakenne

Pankin oma pääoma muodostuu BIS:n ohjeiston mukaan kokonaan rahana maksetusta omasta pääomasta, tuloslaskelman kautta muodostetuista ja taseeseen kirjatuista rahastoista sekä voittovaroista. Nämä erät muodostavat ensisijaisen oman pääoman (core capital). Ensisijaisen oman pääoman erien määrä riippuu oleellisesti pankin kannattavuudesta ja kilpailukyvyistä. Ensisijaisen oman pääoman perusteella arvioidaan pitkälti pankin pääoman laatua. Oman pääoman ykkösryhmään ei näin ollen saa sisältyä esimerkiksi arvonkorotuksia, koska ne eivät ole realisoitunutta voittoa, eikä niitä ole rahana maksettu.

Pankeilla on kuitenkin aina myös muita oman pääoman eriä. BIS:n oman pääoman käsitteessä nämä luetaan oman pääoman toiseen ryhmään (supplementary capital). Tällaisia eriä ovat mm. arvonkorotusrahasto, taseessa julkistamattomat rahastot, yleiset luottotappiovaraukset, huonommassa etuoikeusasemassa olevat velat ja eräät pankkien liikkeeseen laskemat sitoumukset. Toissijaisen oman pääoman eriä ei saa lukea koko omaan pääomaan täysimääräisesti, vaan niihin liittyy rajoituksia. Lisäksi koko omaan pääomaan saa vuoden 1993 alusta lukea toissijaista omaa pääomaa enintään yhtä paljon kuin ensisijaista omaa pääomaa.

Baselin komitean lähtökohtana on ollut, että oma pääoma lasketaan pankin konsolidointiryhmälle. Konsolidointiryhmä muodostetaan yhdistelemällä emopankin ja tytäryhtiöiden tuloslaskelmat ja taseet. Tällöin keskinäiset omistukset ja liiketapahtumat eliminoidaan. Suomen kirjanpitosäädösten mukaan tilinpäätökset yhdistetään konsernitilinpäätöstä laadittaessa.

Konsolidointiryhmän ensisijaisesta omasta pääomasta on ennen vaka-
varaisuuden laskemista vähennettävä liikearvo (goodwill). Liikearvo saattaa muodostua silloin, kun pankki hankkii tytäryhtiöosakkeet ja maksaa niistä enemmän kuin niitä vastaava oma pääoma tytäryhtiön kirjanpidossa on. Liikearvon vähentämisellä pyritään siihen, että konsolidointiryhmän omaan pääomaan luetaan tytäryhtiön omasta pääomasta ainoastaan tytäryhtiön hankintahetken jälkeen tuloslaskelman kautta kertynyt nettomääräinen oman pääoman lisäys.

Koko omasta pääomasta on vähennettävä sijoitukset konsolidointiryhmän ulkopuolelle jätettyihin pankki- tai rahoitustoimintaa harjoittaviin osakkuusyhtiöihin. Kansallisille viranomaisille annetaan lisäksi valta päättää, vähennetäänkö omasta pääomasta myös sijoitukset muihin pankkeihin ja rahoituslaitoksiin. Sijoitukset konserniin kuulumattomiin yhtiöihin saattavat aiheuttaa pankille tosiasiasa menetyksiä, jotka voivat ylittää sijoituksen määrän. Toisaalta näitä sijoituksia ei voida yleensä käyttää konserniyhtiöiden tappioiden kattamiseen. Mm. näistä syistä viranomaiset voivat edellyttää muihin pankkeihin ja rahoituslaitoksiin tehtyjen sijoitusten vähentämistä sijoittavan pankin omasta pääomasta.

3.1.3 Taseen saamisten ja muiden erien riskiluokittelu

Riskiluokittelussa on lähdetty siitä, taseen vastaava-puolen erät on ensin jaettu sisällöltään homogeenisiin riskiluokkiin. Tämän jälkeen eri luokille on asetettu paino, joka kuvaa kunkin luokan suhteellista riskiä. BIS:n vakavaraisuusvaatimusten perusvaihtoehdossa on neljä riskiluokkaa: 0 %, 20 %, 50 % ja 100 %. Lisäksi kansallisesti voidaan päättää, että saamiset julkiselta sektorilta (valtio, kunta) luokitellaan 10 prosentin riskiluokkaan.

Baselin komitea on nähnyt suhteellisen riskin aiheutuvan kolmesta päätekijästä:

- saamisen tai sijoituksen vastapuoli (julkinen sektori, pankkisektori ja yleisösektori)
- maa, johon saaminen tai sijoitus liittyy
- saamisen tai sijoituksen maturiteetti eli juoksu-aika.

BIS:n ohjeistossa eri valtioihin liittyvät riskit on arvioitu siten, että OECD-maihin liittyvä suhteellisesti pienempi riski kuin OECD:n

ulkopuolisiin maihin.⁸ OECD-maiden lisäksi vähäisen riskin maihin kuuluu Saudi-Arabia, jolla on sopimus Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF) kanssa erityisluotonantojärjestelyistä.

Alle vuoden saamisiin katsotaan liittyvän suhteellisesti pienemmän riskin kuin saamisiin, joiden jäljellä oleva maturiteetti on yli yksi vuosi. Saamiset yksityiseltä sektorilta ovat suuriman riskin luokassa ja julkiselta sektorilta olevat saamiset pienemmän riskin luokissa.

Riskiluokittelussa ei luokitella yksittäisiä saamisia niiden vakuuksien mukaan. Kuitenkin esimerkiksi valtion, kunnan, keskuspankin tai monenkeskeisen kehityspankin antama takaus voi muuttaa saamisen riskiluokan pienemmäksi. Lisäksi yksityishenkilöille myönnetyt asunto- luotot, joiden vakuutena on kiinteistökiinnitys, on sijoitettu 100 prosentin riskiluokan sijasta 50 prosentin riskiluokkaan. Saamisen vakuuttaminen vakuutusyhtiössä ei Baselin komitean näkemyksen mukaan pienennä saamisen suhteellista riskiä. Vakuutusyhtiöt kuuluvat muiden yritysten tapaan 100 prosentin riskiluokkaan.

3.1.4 Taseen ulkopuolisten erien riskiluokittelu

BIS:n vakavaraisuusvaatimusten tuoma merkittävä uudistus on taseen ulkopuolisen toiminnan luottoriskien sisällyttäminen vakavaraisuuslaskelmaan. Baselin komitean laatimassa ohjeistossa lähdetään siitä, että osa taseen ulkopuolisesta toiminnasta on verrattavissa riskipitoisuuden perusteella luottojen myöntämiseen. Tällaisia eriä ovat mm. takaukset, erilaiset takuuvastuut ja maksusitoumukset, repo-kaupat, talletustentekospimukset ja muut vastaavat liiketoimet. Edellä mainittujen luottoihin rinnastettavien erien muuntokerroin on 100 %. Sopimukset, joiden luottotappioriskit ovat pienemmät, kuten esimerkiksi tiettyihin transaktioihin liittyvät maksusitoumukset, painotetaan 50

⁸OECD:n täysjäseniä ovat Australia, Belgia, Espanja, Hollanti, Irlanti, Islanti, Iso-Britannia, Italia, Itävalta, Japani, Kanada, Kreikka, Luxemburg, Norja, Portugali, Ranska, Ruotsi, Saksan liittotasavalta, Suomi, Sveitsi, Tanska, Turkki, USA, Uusi-Seelanti.

prosentin muuntokertoimella. Taseen ulkopuoliset sopimukset kerrotaan ensin näillä muuntokertoimilla niiden luottovasta-arvon laskemiseksi. Lasketut luottovasta-arvot sisällytetään tämän jälkeen pankin saamiin vastapuolen mukaisiin riskiluokkiin.

Valuuttakurssien tai korkojen muutoksiin sidotut taseen ulkopuoliset sopimukset otetaan vakavaraisuuslaskelmissa huomioon ainoastaan niihin liittyvän luottoriskin osalta.⁹ Jokaisesta sopimuksesta lasketaan sopimuksen luottovasta-arvo (credit equivalent). Luottovasta-arvot lasketaan joko jälleenhankintakustannuksiin perustuvalla menetelmällä (current exposure method) tai sopimuksen alkuperäiseen arvoon perustuvalla menetelmällä (original exposure method). Tulokseksi saatu luottovasta-arvo on yleensä vain murto-osa sopimuksen nimellisarvosta. Nämä luottovasta-arvot sisällytetään tämän jälkeen pankin saamisiin vastapuolen mukaisiin riskiluokkiin.

Taseen ulkopuoliset erät sisällytetään vakavaraisuuslaskelmaan siis kahdessa vaiheessa. Ensiksi lasketaan muuntokertoimien avulla taseen ulkopuolisten erien luottovasta-arvot. Tämän jälkeen nämä luottovasta-arvot painotetaan vielä riskikertoimilla, jotka määräytyvät pääasiassa sopimuksen vastapuolen mukaan samalla tavalla kuin taseeseen sisältyvien erien ollessa kyseessä. Taseen ulkopuolisten erien riskiluokittelussa käytettävä tekniikka esitetään tarkemmin liitteissä 3 ja 4.

Vakavaraisuuslaskelmissa otetaan tällä hetkellä huomioon ainoastaan korkoon tai valuuttakurssiin sidotut johdannaisinstrumentit. Esimerkiksi osakekurssien muutoksiin sidotut instrumentit jäävät laskelmien ulkopuolelle, vaikka niihin liittyy luottotappioriski. Toisaalta johdannaisinstrumenttien käsittely on puutteellista siksi, että laskelmissa kiinnitetään huomiota ainoastaan luottotappioriskiin, joka voi olla näillä instrumenteilla pienempi kuin kurssi- tai korkoriski.

⁹Näitä ovat mm. korkoterminit, korkoswapit, korkofutuurit, ostetut korko-optiot ja vastaavat instrumentit sekä korko- ja valuuttaswapit, valuuttaterminit, valuuttafutuurit, ostetut valuuttaoptiot ja vastaavat instrumentit.

3.1.5 BIS:n vaatimusten soveltamisaikataulu

G 10-ryhmän maiden tavoitteena on saavuttaa vuoden 1990 loppuun mennessä vähintään 7.25 prosentin vakavaraisuus. Lopullisena tavoitteena on päästä vähintään kahdeksan prosentin vakavaraisuuteen vuoden 1992 loppuun mennessä. Tällöin myös pääoman rakenteen tulee olla vaaditunlainen (liite 1). Siirtymäkautena sallitaan lievennyksiä ensisijaisen ja toissijaisen oman pääoman erien suhteellisissa osuuksissa, luottotappiovarausten määrässä omassa pääomassa ja pääomasta tehtävissä vähennyksissä.

3.2 Euroopan yhteisön vakavaraisuusvaatimukset

3.2.1 Oman pääoman direktiivin ja vakavaraisuusdirektiivin yleispiirteet

Euroopan yhteisön pankkien vakavaraisuuden säätely perustuu kahteen ohjeistoon.¹⁰ Ensimmäinen näistä on luottolaitoksen omia varoja (omaa pääomaa) koskeva direktiivi, jonka EY:n ministerineuvosto hyväksyi 17.4.1989.¹¹ Toinen on vakavaraisuusdirektiivi, joka on hyväksytty 18.12.1989.¹² Nämä kaksi direktiiviä liittyvät kiinteästi muihin EY:n pankkitoimintaa koskeviin direktiiveihin, joilla pyritään yhtenäistämään EY-maiden pankkien perustamiseen, toimintaan, palveluiden tarjontaan, pankkien omistamiseen, sijoitustoimintaan, valvontaan ja riskien hallintaan liittyvät säädökset vuoden 1992 loppuun mennessä.

EY:n pankkien vakavaraisuutta koskevia direktiivejä valmisteltiin samaan aikaan, kun Baselin komitea laati omat vakavaraisuusohjeensa. Komitea piti työskentelynsä aikana yhteyttä Brysselissä toimiviin EY:n

¹⁰Euroopan yhteisön jäsenvaltioita ovat Belgia, Espanja, Hollanti, Irlanti, Iso-Britannia, Italia, Kreikka, Luxemburg, Portugali, Ranska, Saksan liittotasavalta ja Tanska.

¹¹COUNCIL DIRECTIVE of 17 April 1989 on the own funds of credit institution (89/299/EEC), OJ No L 124/16 5.5.89.

¹²COUNCIL DIRECTIVE of 18 December 1989 on a solvency ratio for credit institutions (89/647/EEC), OJ No L 386/14 30.12.89.

virkamiehiin. Lisäksi kahdeksalla EY-maalla oli edustus Cooken komiteassa. EY:n vakavaraisuusdirektiivit ovat pääperiaatteiltaan lähellä BIS:n vakavaraisuusvaatimuksia. Esimerkiksi vakavaraisuuden vähimmäistavoite on 1.1.1993 alkaen molemmissa ohjeistoissa kahdeksan prosenttia. EY:n direktiivit ovat kuitenkin teknisesti ja eräiltä yksityiskohdiltaan erilaisia kuin BIS:n ohjeet. Seuraavassa kiinnitetään huomiota oleellisiin eroavuuksiin ja niiden mahdollisiin vaikutuksiin.

EY:n vakavaraisuusdirektiivejä aiotaan soveltaa kaikkiin EY:n alueella toimiviin luottolaitoksiin. BIS:n vaatimukset suunniteltiin lähinnä kansainvälistä pankkitoimintaa aktiivisesti harjoittaville pankeille. Käsite luottolaitos (credit institution) määritellään EY:n ensimmäisessä pankkidirektiivissä.

EY:n ensimmäisen pankkidirektiivin mukaan luottolaitos on yritys, joka harjoittaa pankkitoimintaa ottamalla vastaan yleisöltä talletuksia tai harjoittaa muunlaista takaisin maksettavaa ottolainausta yleisöltä ja myöntää luottoja omaan lukuun.¹³ Luottolaitokset saavat harjoittaa kaikkia niitä pankkipalveluja, jotka on mainittu EY:n toisessa pankkidirektiivissä.¹⁴ Tämä luottolaitoksen käsite kattaa erilaiset rahoitusmarkkinoilla toimivat, yleisöltä talletuksia vastaanottavat tai obligatiolainoja liikkeeseen laskevat yritykset lukuun ottamatta niitä erityisrahoituslaitoksia, jotka ensimmäisessä pankkidirektiivissä on erikseen mainittu. Luottolaitoksia eivät ole sellaiset yritykset, jotka tuottavat joitakin pankkipalveluja, mutta eivät harjoita minkäänlaista takaisin maksettavaa ottolainausta yleisöltä.

¹³FIRST COUNCIL DIRECTIVE of 12 December 1977 on the coordination of the laws, regulations and administrative provisions relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions (77/780/EEC), OJ L 322 17.12.1977.

¹⁴COUNCIL DIRECTIVE of 15 December 1989 on the coordination of the laws, regulations and administrative provisions relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions and amending Directive 77/780/EEC, (89/646/EEC), OJ No L 386/1 30.12.89.

3.2.2 Luottolaitoksen oma pääoma

BIS:n ohjeistossa on lähdetty siitä, että vakavaraisuutta valvotaan lähinnä pankin konsolidointiryhmän osalta. Näin tehdään myös EY:n vakavaraisuusdirektiivin mukaan. EY:n direktiivin mukaan valvontaviranomaiset voivat edellyttää myös yksittäisen pankin vakavaraisuuden laskemista. Niinpä EY:n omien varojen direktiivi määrittelee erikseen luottolaitoksen oman pääoman ja konsolidointiryhmän oman pääoman.

Omaa pääomaa koskevassa EY:n direktiivissä luottotappioita ja muita pankkitoiminnan riskejä varten muodostettujen varausten tai rahastojen käsittely poikkeaa BIS:n ohjeiden mukaisesta käsittelystä. BIS:n ohjeiden mukaan yleisiä luottotappiovarauksia voidaan sisällyttää rajoitetusti toissijaiseen omaan pääomaan. Yleisille luottotappiovarauksille omassa pääomassa on asetettu prosenttiraja. Yleisiä luottotappiovarauksia saa sisältyä sen mukaan omaan pääomaan enintään määrä, joka vastaa 1.25:tä prosenttia riskikertoimilla painotetuista saamisista. Tilapäisesti yleisiä luottotappiovarauksia voi sisältyä omaan pääomaan määrä, joka vastaa kahta prosenttia riskisaamisista. Rajoitus on voimassa, kunnes asiasta on päästy muuhun sopimukseen. Prosenttirajoitusta on pidetty tarpeellisena, koska myös yleisiin luottotappiovarauksiin voi sisältyä varauksia, jotka on tehty suhteellisen varmasti toteutuvia luottotappioita varten.

Tiettyihin luottoihin kohdistettuja luottotappiovarauksia omaan pääomaan ei BIS:n ohjeiston mukaan saa lainkaan lukea. EY:n oman pääoman direktiivissä on tehty ratkaisu, jonka mukaan pankin omaan pääomaan voidaan lukea "yleisiä pankkitoiminnan riskejä varten muodostetut rahastot" (fund for general banking risks) rajoituksetta. Näiden rahastojen muodostaminen perustuu luottolaitosten kirjanpitoa koskevaan direktiiviin. Omia varoja koskevassa direktiivissä todetaan, että tämän erän erikoisluonteen takia sen lopullinen asema pankin omassa pääomassa ratkaistaan mahdollisimman pian direktiivin voimaantulon (1.1.93) jälkeen. Tällöin myös selviää, muodostuvatko EY:n vakavaraisuusvaatimukset tämän erän käsittelyn takia pankeille edullisemmiksi kuin BIS:n vaatimukset.

Oman pääoman direktiivissä on haluttu täsmentää tarkemmin kuin BIS:n ohjeissa, mitä sijoituksia muihin yhtiöihin pankin omasta pääomasta tulee vähentää ennen luottolaitoksen vakavaraisuuden laskemista. Tällöin on käytetty harkintaa, joka BIS:n vaatimuksissa on jätetty kansallisille viranomaisille. Direktiivin mukaan kaikki yli kymmenen prosentin omistusosuudet muissa rahoituslaitoksissa tulee vähentää omasta pääomasta. Lisäksi omasta pääomasta tulee vähentää alle kymmenen prosentin osuus, mikäli tällainen osuus vastaa yli kymmentä prosenttia sijoittavan luottolaitoksen omasta pääomasta.

Tällä hetkellä EY:ssä ei ole direktiiviä yhtenäisestä konsolidointimenettelystä, mutta tätä menettelyä tullaan myöhemmin todennäköisesti yhtenäistämään.

3.2.3 Riskiluokittelu ja vakavaraisuuden laskeminen

Saamisten, sijoitusten ja taseen ulkopuolisten erien riskiluokittelu sisältyy EY:n vakavaraisuusdirektiiviin. Direktiivi sisältää myös yksityiskohtaiset säännöt vakavaraisuuden laskemiseksi. Ensimmäisten direktiiviesitysten riskiluokitukset poikkesivat jonkin verran BIS:n vaatimuksista, mutta direktiivin käsittelyn aikana esitystä on muokattu vastaamaan entistä enemmän BIS:n säädöksiä. Pääomavaatimusten yhdenmukaistamisen kannalta direktiivissä on eräitä mielenkiintoisia kohtia, joita on syytä tarkastella lähemmin.

EY:n jäsenmaille ei jätetä kansallista päätösvaltaa suhteellisten riskien arvioinnissa lukuun ottamatta oman maan muulta julkiselta sektorilta kuin valtiolta olevia saamisia. EY:n vakavaraisuusdirektiivissä saamiset ja muut erät jaetaan riskiluokkiin, joiden suhteelliset riskipainot ovat 0 %, 20 %, 50 % ja 100 %. Eri riskiluokat ovat sisällöltään varsin pitkälle samanlaiset kuin BIS:n ohjeissa.

EY:n direktiivissä sovellettu maiden luokittelu antaa saman tuloksen kuin BIS:n vaatimusten mukainen luokittelu. Eri maihin liittyvät riskit luokitellaan EY:n direktiivissä jakamalla maat kahteen ryhmään. Pienemmän riskin maihin (Zone A) kuuluvat kaikki EY:n jäsenmaat ja OECD:n

täysjäsenet sekä maat, joilla on IMF:n kanssa sopimus erityisluotonantojärjestelyistä. Toiseen ryhmään (Zone B) kuuluvat kaikki muut maat.

Taseen ulkopuoliseen toimintaan liittyvien luottoriskien laskemiseksi EY:n vakavaraisuusdirektiivissä jaetaan taseen ulkopuolinen toiminta riskipitoisuutensa mukaan neljään riskiluokkaan: 100 % (suuri riski), 50 % (keskimääräinen riski), 20 % (keskimääräinen/pieni riski) ja 0 % (riskitön). Tämä luokittelu johtaa samaan tulokseen kuin BIS:n ohjeisto. Myös valuuttakurssiin tai korkoon sidottujen uusien instrumenttien käsittely on teknisesti samanlainen kuin BIS:n vaatimuksissa. Lisäksi EY:n vakavaraisuusdirektiivissä todetaan, että kun uusia instrumentteja kehitetään ne otetaan jatkossa mukaan vakavaraisuuslaskelmiin.

3.2.4 EY:n vakavaraisuusdirektiivin soveltaminen

Tavoitteena on, että EY:n luottolaitosten vakavaraisuus on vähintään 8 prosenttia 1.1.1993 alkaen. Eräiden maiden rahoitusmarkkinoiden erityispiirteiden takia direktiivissä sallitaan siirtymävaiheessa joitakin maakohtaisia lievennyksiä. EY:n direktiivissä ei aseteta oman pääoman rakenteen kehittämiseksi niin yksityiskohtaisia vaatimuksia siirtymäkautena kuin BIS:n ohjeissa. Kahdeksan Baselin komiteassa mukana ollutta EY-maata on sitoutunut soveltamaan kansainvälistä toimintaa harjoittaviin pankkeihin myös BIS:n pääomavaatimuksia.

Edellä on esitetty, miten BIS:n ja EY:n vakavaraisuusvaatimukset poikkeavat toisistaan soveltamisalueeltaan, omasta pääomasta tehtäviltä vähennyksiltään, luottotappiovarausten käsittelyltään ja siirtymäsäännöksiltään. Erojen takia monet pankit saattaisivat joutua pitämään yllä kahdenlaisia vakavaraisuuden laskentajärjestelmiä. Viranomaisten pyrkimyksenä näyttää kuitenkin olevan mm. Isossa-Britanniassa laatia laskentakaavat, joilla voitaisiin välttää kahden erillisen laskentajärjestelmän rakentaminen.

4 SUOMALAISTEN PANKKIEN VAKAVARAISUUSVAATIMUSTEN UUSIMINEN

Suomen uusi talletuspankkilakiesitys sisältää voimassa oleviin pankkilaakeihin verattuna uudet vakavaraisuusvaatimukset.¹⁵ Vakavaraisuusvaatimusten laatimisessa on sovellettu perusluonteeltaan samaa lähestymistapaa kuin edellä kuvatuissa kansainvälisissä vakavaraisuusvaatimuksissa. Vakavaraisuusvaatimukset koskevat yhdenmukaisesti kaikkia talletuspankkeja eli liikepankkeja, osuuspankkeja, säästöpankkeja ja Postipankki Oy:tä. Vakavaraisuuden vähimmäisvaatimus (8 %) on sama kaikille talletuspankeille.

Talletuspankkilakiesityksen sisältämät vakavaraisuusvaatimukset kuvastavat jonkin verran Suomen pankkijärjestelmän ja rahoitusmarkkinoiden ominaispiirteitä. Suomen kuten monien muidenkin maiden säädösten uusimiseen vaikuttaa se, että kirjanpitolainsäädäntö ja -käytäntö poikkeavat eri maissa toisistaan. Eroja on lisäksi verotussäädöksissä ja luottotappiovarausjärjestelmissä. Baselin komitean muistiossa nämä erot on tiedostettu, mutta niihin ei ole tässä vaiheessa otettu yksityiskohtaista kantaa.

Suomen lakiesitys sisältää jonkin verran BIS:n ohjeista poikkeavan vakavaraisuuslaskelman. Talletuspankeille esitettävä vakavaraisuuslaskelma poikkeaa osittain myös EY:n luottolaitosten oman pääoman direktiivistä ja vakavaraisuusdirektiivistä. Tässä yhteydessä on syytä hieman vertailla suomalaisille pankeille esitettäviä vakavaraisuusvaatimuksia kansainvälisiin ohjeistoihin. Talletuspankkilakiesityksen vakavaraisuusvaatimusten yksityiskohdat ilmenevät liiteistä 5 ja 6.

Pankin oman pääoman rakenteessa yksi oleellinen ero BIS:n ohjeistoon verrattuna on se, että talletuspankkilakiesityksessä arvonkorotusrahastot luetaan pankin ensisijaiseen omaan pääomaan. BIS:n ohjeiden mukaan arvonkorotusrahastot ovat pankin toissijaista omaa pääomaa. Suomen ratkaisu lisää huomattavasti pankkien ensisijaisen oman pääoman määrää. Myös toissijaista omaa pääomaa voidaan näin lukea omaan pää-

¹⁵Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi talletuspankkien toiminnasta 4/23 - 33.

omaan suomalaisen mallin mukaan enemmän kuin BIS:n ohjeita toteutettaessa olisi mahdollista. Arvonkorotusrahastoilla on osuus- ja säästöpankkien omien pääomien rakenteissa tällä hetkellä suhteellisesti suurempi merkitys kuin liikepankkien pääomarakenteissa. Arvonkorotusrahastojen lukeminen ensisijaiseen omaan pääomaan tulee helpottamaan erityisesti paikallispankkien sopeutumista uusiin vakavaraisuusvaatimuksiin. Arvonkorotusrahastot eivät kuitenkaan täytä niitä kriteereitä, joita BIS:n ohjeistossa on asetettu ensisijaiselle omalle pääomalle, koska nämä rahastot eivät ole rahana maksettua omaa pääomaa ja koska niitä ole muodostettu pankin tuloslaskelman kautta pidätetystä voitosta. Arvonkorotusrahastoon sisältyy myös verovelkaa, jota muissa ensisijaisen oman pääoman erissä ei ole. Suomalaista mallia puoltaa se, että arvonkorotusrahastoa voidaan käyttää ainoastaan tiettyihin tarkoituksiin, kuten esimerkiksi rahastoantiin. Suomessa arvonkorotusrahastoon ei myöskään sisälly realisoitumattomia arvopaperikaupan voittoja.

Suomalaisen mallin mukaan pankkien tekemistä vaihto-omaisuuden ja sijoitusomaisuuden arvostusvarauksista 50 prosenttia luetaan ensisijaiseen omaan pääomaan. Tämän mukaan vaihto- ja sijoitusomaisuuden arvostusvaraukset rinnastetaan tuloslaskelman kautta muodostettuihin rahastoihin. Lakiesityksen yksityiskohtaisissa perusteluissa mainitaan myös, että vaihto- ja sijoitusomaisuuden arvostusvarauksia on Suomessa tehty lähinnä verotuksellisista syistä. Vuonna 1990 sovellettavien säännösten mukaan pankilla on oikeus tilinpäätöksessään kirjata ennakkoon kuluksi 10 prosenttia vaihto-omaisuuden hankintamenosta ja 6 prosenttia sijoitusomaisuuden hankintamenosta. Nämä varaukset esitetään taseessa arvostusvarauksissa. BIS:n muistiossa arvostusvarauksia ei mainita. Tähän lienee syynä se, että näitä varauksia ei useiden Euroopan maiden kirjanpitosäädöksissä tunneta.

Myös luottotappiovarausten käsittely pankin omassa pääomassa poikkeaa talletuspankkilakiesityksen vakavaraisuusvaatimuksissa BIS:n ohjeista. Suomessa monet pankit ovat varsin pitkään tehneet tilinpäätöksissään suurimmat mahdolliset verolakien sallimat luottotappiovaraukset todellisesta luottotappiovaraustarpeesta riippumatta. Uuden lakiesityksen mukaan luottotappiovaraukset luetaan kokonaisuudessaan toissijaiseen omaan pääomaan. Toissijaisen oman pääoman kokonaismäärää koskevaa

rajoitusta laskettaessa luottotappiovarauksia ei kuitenkaan oteta huomioon, vaan niitä käsitellään neutraalina pääomaeränä. Suomen talletuspankkilakiesityksessä luottotappiovarauksia käsitellään samalla tavalla kuin EY:n oman pääoman direktiivissä käsitellään fund for general banking risks -erää. Talletuspankkilakiesityksen käytäntö merkitsee kuitenkin sitä, että pankit pystyisivät Suomen säädösten mukaan yleensä lukemaan omaan pääomaan luottotappiovarauksia enemmän kuin BIS:n malli sallii.

Suomen lakiesitys poikkeaa BIS:n vaatimuksista lähinnä pankin oman pääoman rakenteen ja pääomaerien sisällön kannalta. Saamisten, sijoitusten ja taseen ulkopuolisten erien riskiluokittelussa eroavuuksia on vähemmän. Saamisten riskiluokittelussa Suomessa esitetään kuitenkin BIS:n vaatimuksia lievempää menettelyä vakuutusyhtiössä vakuutettujen luottojen tapauksessa. Nämä luotot ovat talletuspankkilakiesityksessä 20 prosentin riskiluokassa ja BIS:n ohjeistossa 100 prosentin riskiluokassa. Toisaalta Suomen lakiesityksen vakavaraisuussäädökset ovat varsin pitkälle rinnastettavissa EY:n säädöksiin, vaikka täydellistä yhteensopivuutta ei tällä hetkellä olekaan olemassa.

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että Suomen lainsäädäntöön ei tässä vaiheessa ole tulossa vakavaraisuusvaatimuksia, jotka kirjaimellisesti vastaisivat BIS:n ohjeita. Suomeen esitettävät vaatimukset ovat pankkien kannalta jonkin verran BIS:n vaatimuksia lievempiä. Talletuspankkilakiesityksen mukaan pankin tulee täyttää säädetty vakavaraisuus viimeistään viiden vuoden kuluttua lain voimaantulosta. Mikäli pankki harjoittaa kansainvälistä toimintaa, uudet vakavaraisuusvaatimukset tulee täyttää 1.1.1993 alkaen. EY:n vakavaraisuusdirektiivin mukaan EY-maiden kaikkien luottolaitosten tulee täyttää kahdeksan prosentin vakavaraisuustavoite 1.1.1993 alkaen.

Esitykset liikepankki-, osuuspankki- ja säästöpankkilaeiksi sisältävät siirtymäsäännöksen, joka helpottaa uusien pääomavaatimusten täyttämistä.¹⁶ Tämän säädöksen mukaan talletuspankeilla on oikeus siirtää vararahastoon

¹⁶Hallituksen esitys eduskunnalle liikepankkilaeiksi (9:67), säästöpankkilaeiksi (11:139), osuuspankkilaeiksi (11:97).

90 prosenttia välittömästi ennen lain voimaan tuloa päättyneen tilikauden tilinpäätöksen luottotappiovarauksesta. Vararahaston kartuttaminen lisää pankin ensisijaista omaa pääomaa. Tämän siirron jälkeen varsin monilla pankeilla on paremmat edellytykset täyttää myös kansainväliset vakavaraisuusvaatimukset.

5 UUSIEN PÄÄOMAVAATIMUSTEN VAIKUTUKSIA

5.1 Kansainvälisten vakavaraisuusvaatimusten soveltaminen

Aikaisemmin on todettu kaikkien Baselin komiteassa mukana olleiden maiden sitoutuneen soveltamaan BIS:n vakavaraisuusvaatimuksia. BIS:n vaatimuksia tullaan soveltamaan Cooken komiteassa mukana olleiden maiden lisäksi mm. Australiassa, Japanissa, Sveitsissä, Itävallassa ja Hongkongissa. Myös Pohjoismaat ovat kehittäneet omia vakavaraisuusvaatimuksiaan niin, että ne paremmin vastaavat kansainvälisiä standardeja.

Kansainvälisten vakavaraisuusvaatimusten julkistamisen jälkeen on jonkin verran spekuloitu sillä mahdollisuudella, että lievempiä vaatimuksia soveltavien maiden pankeilla ja nähin maihin hakeutuvilla ulkomaisilla pankeilla olisi muita edullisemmat kilpailuedellytykset. Tämä mahdollisuus on kuitenkin varsin teoreettien, koska vähäisempien pääomavaatimusten soveltajat saatetaan kansainvälisessä pankkitoiminnassa luokitella suuremman riskin luokkaan kuin muuten olisi aiheellista. Tämä lisäisi rahoituksen hintaa näiden valtioiden, pankkien ja yritysten osalta ja vaikeuttaisi niiden toimintaa kansainvälisillä pääomamarkkinoilla. Lisäksi rahoitusmarkkinoiden kansainväliseen yhdentymiseen liittyvät vastavuoroisuusvaatimukset aiheuttavat paineita yhtenäisiin vakavaraisuusvaatimuksiin.

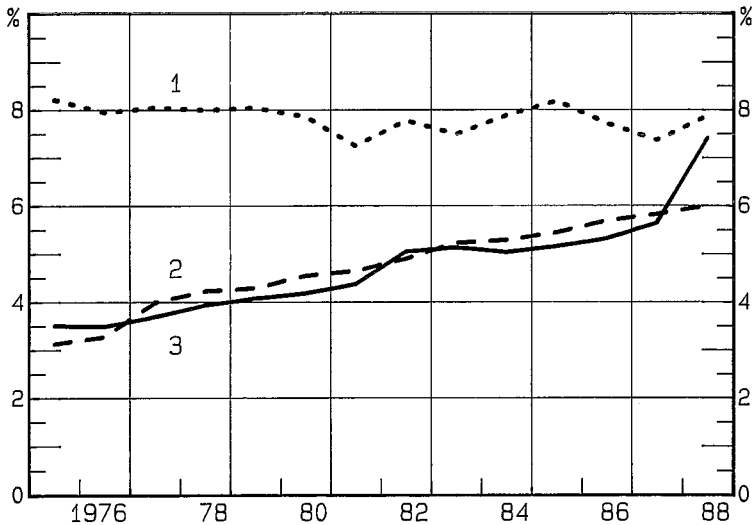
5.2 Oman pääoman lisätarve

BIS:n vakavaraisuusvaatimusten julkistamisen jälkeen tehdyt koelaskelmat antoivat viitteitä siitä, että useilla pankeilla oman pääoman määrä ja rakenne eivät vastaa asetettuja minimivaatimuksia. Monilla kansainvälistä toimintaa harjoittavilla pankeilla omaa pääomaa on riittävästi, mutta muilla pankeilla mm. Ranskassa, Länsi-Saksassa ja Japanissa on tarvetta parantaa pääomarakennettaan.

BIS:n ja EY:n vakavaraisuusvaatimukset edellyttävät pankeilta markkamääräisesti suurempaa omaa pääomaa kuin Suomessa tällä hetkellä voimassa olevat vakavaraisuusvaatimukset. Pankkien nykyisestä oman pääoman määrästä, rakenteesta ja mahdollisuuksista hankkia lisäpääomaa riippuvat paljolti niiden mahdollisuudet täyttää kovenevat vaatimukset.

KUVIO 1. PANKKIEN KESKIMÄÄRÄINEN VAKAVARAISUUS*

- 1 Liikepankit
- 2 Osuuspankit
- 3 Säästöpankit

* Vakavaraisuus on tässä oman pääoman ja varausten suhde keskitaseeseen.

Suomalaisten pankkien vakavaraisuutta pitkän ajan kuluessa tarkasteltaessa havaitaan, että liikepankkien vakavaraisuus on koko tarkastelujakson ajan ollut paikallispankkeja parempi (kuvio 1). Tämä kuvastaa osaksi sitä, että liikepankeilta on lakien mukaan edellytetty kaksi kertaa suurempaa vakavaraisuusprosenttia kuin paikallispankeilta. Osuuspankkien ja säästöpankkien keskimääräinen vakavaraisuus on tosin pitkän ajan kuluessa parantunut ja liikepankkien vakavaraisuus hieman huonontunut. Liikepankkien parempi keskimääräinen vakavaraisuus helpottaa niiden sopeutumista kansainvälisiin vakavaraisuusvaatimuksiin. Liikepankeilla on myös pitkään ollut valuuttapankkioikeudet, mistä syystä ne joutuvat soveltamaan kansainvälisten vaatimusten mukaista vakavaraisuutta.

Pankkien tilinpäätöstiedoista nähdään tarkemmin, miten paljon pankeilla on keskeisiä oman pääoman eriä. Viiden suurimman suomalaisen pankin yhteen lasketut pääomaerät ryhmiteltyinä BIS:n vaatimuksissa tarkoitettuun ensisijaiseen ja toissijaiseen omaan pääomaan ilmenevät taulukosta 1.¹⁷

Suurimmat liikepankit ja Postipankki Oy ovat huomattavasti lisänneet sekä ensisijaista että toissijaista omaa pääomaa vuodesta 1987 vuoteen 1989 (taulukko 1). Taulukon 1 perusteella laadittu laskelma viittaa siihen, että tarkasteltujen pankkien keskimääräinen vakavaraisuus on parantanut 0.92 prosenttiyksikköä vuodesta 1987 vuoteen 1988. Tämän jälkeen viiden suurimman pankin vakavaraisuus on kuitenkin huonontunut 0.27 prosenttiyksikköä vuoden 1989 loppuun mennessä. Laskelmaa tehtäessä on oletettu, että eri liiketoiminta-alueet (taseeseen sisältyvä ja taseen ulkopuolinen) ovat kasvaneet suhteellisesti yhtä paljon vuosina 1987 - 1989.

¹⁷Luvut perustuvat Kansallis-Osake-Pankin, Osuuspankkien Keskuspankin, Suomen Yhdyspankin, Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankin ja Postipankin tilinpäätöksiin vuosilta 1987, 1988 ja 1989. Erien ryhmittely perustuu kirjoittajan omaan harkintaan niissä tapauksissa, joissa tarkat tiedot puuttuvat.

TAULUKKO 1. VIIDEN SUURIMMAN PANKIN OMAN PÄÄOMAN RAKENNE, MILJ. MK

	1987	1988	1989
Ensisijainen oma pääoma			
Osakepääoma	6 565	8 647	9 881
Vararahasto	2 537	4 378	5 794
Muut rahastot	100	100	100
Arvostusvar. 50 %	729	743	562
Vapaa oma pääoma	1 547	2 690	2 705
Yhteensä	11 478	16 558	19 042
Toissijainen oma pääoma			
Arvonkorotukset	1 508	2 156	2 015
Luottotappiovar. ¹⁸	3 527	4 892	5 628
Vastuudebentuurit ¹⁹	5 739	8 279	8 792
Yhteensä	10 774	15 327	16 435

Vakavaraisuusprosentit, jotka saadaan, kun BIS:n ohjeita soveltaen muodostettu oma pääoma suhteutetaan taseiden loppusummaan, ovat seuraavat:

	1987	1988	1989
Oma pääoma yhteensä	22 252	31 885	35 477
Taseet yhteensä	308 186	391 374	450 231
Oman pääoma, % taseiden loppusummasta	7.22	8.14	7.87

Osuuspankkien ja säästöpankkien oman pääoman rakenteet poikkeavat osakeyhtiömuotoisten pankkien pääomarakenteista (taulukot 2 ja 3).²⁰

¹⁸Luottotappiovarauksista on otettu huomioon enintään määrä, joka vastaa 1.25:tä prosenttia taseen loppusummasta.

¹⁹Vastuudebentureista on otettu huomioon enintään määrä, joka vastaa 50:tä prosenttia ensisijaisen oman pääoman määrästä.

²⁰Luvut perustuvat tilastokeskuksen pankkitilastoihin vuosilta 1987 ja 1988.

TAULUKKO 2. OSUUSPANKKIEN OMAN PÄÄOMAN RAKENNE, MILJ. MK

	1987	1988	Lisäys mmk	Lisäys %
Ensisijainen oma pääoma				
Osuuspääoma	548	631	83	15
Lisäraho	2	0	-2	-100
Vararahasto	235	409	174	74
Muut rahastot	92	226	134	146
Arvostusvar. 50 %	178	275	97	54
Vapaa oma pääoma	72	106	34	47
Yhteensä	1 127	1 647	520	46
Toissijainen oma pääoma				
Arvonkorotukset	619	638	19	3
Luottotappiovar.	1 535	1 865	330	21
Muut sitoumukset ²¹	827	2 252	1 425	172
Yhteensä	2 981	4 755	1 774	60
Taseet yhteensä	64 442	84 203	19 761	31
Oman pääoman erät, % taseen loppusummasta				
Ensisijainen oma pääoma	1.7	2.0		
Toissijainen oma pääoma	4.6	5.6		
Yhteensä	6.3	7.6		

Osakepääoman osuus viiden suurimman pankin yhteen lasketusta omasta pääomasta on 27 prosenttia, ja maksetun osuuspääoman osuus osuuspankkien kaikista oman pääoman eristä on ainoastaan 10 prosenttia (taulukot 1 ja 2). Lisäksi BIS:n vaatimusten mukaan laskettujen kaikkien pääomaerien yhteismäärä taseen loppusummaan verrattuna on osuuspankeilla pienempi kuin liikepankeilla. Osuuspankkien vaka-
varaisuuksia on kuitenkin selvästi parannettu vuonna 1988.

Tällä hetkellä osuuspankeilla on selvästi enemmän toissijaista kuin ensisijaista omaa pääomaa. Tilanne helpottuu kertaluonteisesti, kun

²¹Muut sitoumukset sisältävät vastuudebentuurilainoja ja muita debentuurilainoja, joita kaikkia ei lopullisissa laskelmissa voida täysin sisällyttää omaan pääomaan.

pankit siirtävät 90 % luottotappiovarauksistaan vararahastoon uusien lakiesitysten siirtymäsäädösten mukaisesti. Osuuspankkien tilanne muistuttaa eräiden muiden Euroopan maiden paikallisten ja alueellisten pankkien tilannetta. On kuitenkin otettava huomioon, että kyseessä on kaikkien osuuspankkien pääomarakenne keskimääräisesti (taulukko 2). Jo tällä hetkellä on olemassa osuuspankkeja, joiden voidaan arvioida täyttävän BIS:n vakavaraisuusvaatimukset.

TAULUKKO 3. SÄÄSTÖPANKKIEN OMAN PÄÄOMAN RAKENNE, MILJ. MK

	1987	1988	Lisäys mmk	Lisäys %
Ensisijainen oma pääoma				
Kantarahasto	2	2	-	-
Lisäraho	61	46	-15	-25
Vararahasto	387	869	482	125
Muut rahastot	47	239	192	409
Arvostusvar. 50 %	138	348	210	152
Vapaa oma pääoma	95	781	686	722
Yhteensä	730	2 285	1 555	213
Toissijainen oma pääoma				
Arvonkorotukset	1 267	1 516	249	20
Luottotappiovar.	1 560	1 959	399	26
Muut sitoumukset ²²	676	1 786	1 110	164
Yhteensä	3 503	5 261	1 758	50
Taseet yhteensä	71 385	98 957	27 572	39
Oman pääoman erät, % taseen loppusummasta				
Ensisijainen oma pääoma	1.0	2.3		
Toissijainen oma pääoma	4.9	5.3		
Yhteensä	5.9	7.6		

Kansainvälisten standardien valossa säästöpankkien pääomarakenne muistuttaa jossakin määrin osuuspankkien tilannetta (taulukko 3). Myös

²²Muut sitoumukset sisältävät vastuudebentuurilainoja ja muita debentuurilainoja, joita kaikkia ei lopullisissa laskelmissa voida täysin sisällyttää omaan pääomaan.

säästöpankkien keskimääräinen vakavaraisuus oli vuonna 1988 parempi kuin vuonna 1987.

Ensisijaisen oman pääoman määrä on säästöpankeissa yli kaksinkertaistunut vuosina 1987 ja 1988. Kaikkien oman pääoman erien osuus taseen loppusummasta oli vuonna 1988 sama kuin osuuspankeilla (7.6 %). Kaikkien säästöpankkien vakavaraisuus ei lähtötilanteessa yllä BIS:n vaatimusten mukaiseksi. Säästöpankkiryhmässä on kuitenkin joukko pankkeja, jotka jo täyttävät sekä Suomeen esitetyt että kansainväliset vakavaraisuusvaatimukset.

Tällä hetkellä ei ole olemassa luotettavia ja vertailukelpoisia laskelmia Suomen ja muiden Euroopan maiden pankkien vakavaraisuuksista. Tällaisten vakavaraisuuslaskelmien tekeminen on ongelmallista, mikäli ei saada käyttöön myös pankkien sisäisiä laskentatietoja. Pankkien vakavaraisuuden keskimääräisistä muutoksista eri maissa saadaan kuitenkin kuva tarkastelemalla oman pääoman ja taseen suhteen muutoksia Suomessa ja EY-maiden suurimmissa liikepankkikonserneissa (taulukko 4).²³

TAULUKKO 4. SUOMEN JA EY-MAIDEN SUURIMPIEN LIIKEPANKKIEN KESKIMÄÄRÄISEN VAKAVARAIKUUDEN MUUTOKSET

Maa	Vakavaraisuusprosentti		Muutos, prosenttiyksikköä
	1987	1988	
Belgia	2.17	2.54	+ 0.37
Hollanti	3.91	3.82	- 0.09
Länsi-Saksa	2.89	2.88	- 0.01
Tanska	7.10	7.63	+ 0.53
Suomi	3.97	4.25	+ 0.28
Iso-Britannia	6.02	5.93	- 0.09
Ranska	2.60	2.97	+ 0.37
Keskimäärin	4.09	4.28	+ 0.19

²³Tulokset perustuvat aineistoon, jonka Sampo Alhonsuo on hankkinut Suomen ja EY-maiden pankkien kannattavuus- ja tehokkuustutkimusta varten.

Erot eri maiden pankkien vakavaraisuuksissa selittyvät osittain kirjanpito- ja tilinpäätössäästösten eroilla.²⁴ Lisäksi eri maissa tällä hetkellä sovellettavat vakavaraisuusvaatimukset heijastuvat tuloksiin. Suomalaisten pankkien vakavaraisuus on kansainvälisesti vertaillen keskitasoa. Postipankki ei ole mukana taulukon 4 laskelmassa, koska se muuttui osakeyhtiöksi vasta vuoden 1988 alusta, mistä syystä sen oman pääoman tiedot vuodelta 1987 eivät ole vertailukelpoisia osakeyhtiömuotoisten liikepankkien tietojen kanssa. Jos Postipankki otetaan mukaan laskeelmiin, saadaan suomalaisten pankkien vakavaraisuusprosentiksi 3.42 (1987) ja 4.20 (1988). Suomalaisten pankkien omassa pääomassa ovat mukana arvonorotusrahastot, mikä suurentaa vakavaraisuusprosenttia. Vastaavasti esimerkiksi länsisaksalaisten ja belgialaisten pankkien vakavaraisuusprosentit ovat pieniä, koska taseessa näkymättömät piilovaraukset eivät ole mukana omassa pääomassa. Kahden vuoden poikkileikkaus osoittaa kansainvälistä toimintaa harjoittavien pankkien vakavaraisuuden keskimäärin parantuneen. Hollannissa, Länsi-Saksassa ja Isossa-Britanniassa suurimpien liikepankkien vakavaraisuus on aavistuksen verran huonontunut. Tähän saattaa olla syynä se, että näissä maissa suurimmat pankit täyttävät jo kansainväliset vakavaraisuusvaatimukset, minkä vuoksi niiden ei ole tarvinnut erityisesti lisätä omaa pääomaa vuosien 1987 ja 1988 aikana. Vastaavasti monien belgialaisten ja ranskalaisten pankkien vakavaraisuus oli vuonna 1987 Baselin komitean esittämää kahdeksan prosentin tavoitetta huonompi.

5.3 Vakavaraisuuden parantaminen ja pankkitoiminnan strategiat

Vakavaraisuusvaatimusten uudistamisesta käydyssä keskustelussa on monissa maissa keskitytty pohtimaan niitä keinoja, joilla pankit voivat täyttää uudet pääomavaatimukset. BIS:n ohjeiden soveltamisen vaikutuksia on käsitteellisellä tasolla analysoinut mm. David T. Llewellyn.²⁵ Hän on päätenyt siihen, että Baselin komitean vakavaraisuusvaatimusten toteuttaminen näkyy pankkien liiketoiminnassa viidellä pääalueella:

²⁴Vastaavia tuloksia on esittänyt mm. Molyneux (1989) s. 5 ja 6.

²⁵Llewellyn (1989 I ja II).

- pankkipalveluiden kustannuksissa
- pankin liiketoiminnallisissa tavoitteissa
- pankin liiketoiminnan rakenteessa
- pankin saamisten ja sijoitusten rakenteessa
- kansainvälisen pankkitoiminnan rakenteessa.

Suomalaisten pankkien nykyinen oman pääoman määrä ja rakenne sekä tarve pitää yllä parempaa vakavaraisuutta merkitsevät sitä, että uudet vaatimukset tulevat heijastumaan eri tavoin pankkitoimintaan. Tähän asti pankit ovat voineet toimia yleisesti ottaen pienemmällä maksetulla omalla pääomalla, eikä niiden tuotteita ole tarvinnut hinnoitella riskien mukaan. Myös pankkitoiminnan rakenteelliset muutokset fuusioiden ja yritysmuotojen muutosten kautta ovat Suomessa ajankohtaisia.

Viime aikoina pankkitoiminnan viranomaisseurantaa on Suomessa pyritty kehittämään siten, että vakavaraisuusvaatimusten uusiutuessa saadaan tietoja myös pankkien liiketoimintastrategioiden muutoksista. Tässä vaiheessa voidaan esittää vain arvioita, jotka perustuvat eräissä muissa maissa tapahtuneeseen kehitykseen ja suomalaisen pankkisektorin tilanteeseen pääomavaatimusten uusimisen alkuvaiheessa.

Kansainvälisten pääomavaatimusten julkistamisen jälkeen varsin monissa maissa on pyritty löytämään keinoja pankkien vakavaraisuuden parantamiseksi. On kehitelty uusia pääomainstrumentteja, jotka voitaisiin lukea pankin omaan pääomaan.²⁶ Nämä oman pääoman instrumentit ovat luonteeltaan osakepääoman ja vieraan pääoman välimuotoja. Lisäksi käytössä olevien instrumenttien kelpoisuutta pankin omassa pääomassa on selvitetty varsin tarkoin. Uusilla välineillä ainakin ne pankit, joilla ei yhtiömuotonsa takia ei ole mahdollisuutta hankkia osakepääomaa, voivat vahvistaa pääomarakenteitaan. Uusien välineiden merkitystä pankkien pääomarakenteiden vahvistamisessa on kuitenkin tässä vaiheessa varsin vaikea arvioida.

Suomalaisessa ja kansainvälisessä keskustelussa on tullut esiin myös pyrkimys muuttaa pankkien pääomarakenteita siirtämällä toissijaisen

²⁶Leven (1988), 16 - 17.

oman pääoman eriä ensisijaiseen omaan pääomaan. Tällöin voitaisiin ratkaista ongelmat, jotka syntyvät siitä, että liian pieni ensisijaisen oman pääoman määrä rajoittaa pankin oman pääoman kokonaismäärää. Eräiden maiden säädökset sallivat arvonkorotusten käyttämisen esimerkiksi ilmaisosakeantiin, ja tällaisissa tapauksissa pääoman muotoa voitaisiin muuttaa. Arvonkorotuksia voidaan siirtää ensisijaisen oman pääoman ryhmään myös realisoimalla arvonkorotuksen kohteena oleva omaisuus. Näin tehdään esimerkiksi sale and leaseback -järjestelyissä. BIS:n vakavaraisuusvaatimuksia soveltavat maat joutuvat kuitenkin harkitsemaan, mitkä oman pääoman rakenteelliset muutokset ovat BIS:n vaatimusten kirjaimen ja hengen mukaisia.

Lukuisista pääomainnovaatioista ja kertaluonteisista toimenpiteistä huolimatta on varmaa, että vakavaraisuuden ylläpito ja lisääminen edellyttävät hyvää kannattavuutta kasvavassa pankissa. Pääomasijoituksia ei saada, mikäli pankki ei voi taata omille sijoittajilleen riittävää ja kilpailukykyistä tuottoa.

Nykyisillä rahoitusmarkkinoilla kannattavuutta on pidettävä yllä tilanteessa, jossa perinteiset korkomarginaalit ovat kaventumassa, kilpailu kiristymässä ja toiminnan pääomakustannukset kasvamassa. Heikosti kannattavien pankkien vaikeudet aiheuttavat paineita pankkifuusioihin, vaikka fuusioita ei voidakaan pitää aina patenttiratkaisuna kannattavuuden ja vakavaraisuuden turvaamisessa. Vaikka vakavaraisuus ei ole pankin liiketoiminnallinen tavoite, se on kiistaton edellytys liiketoiminnan harjoittamiselle.

Pankkien tase-erien ja taseen ulkopuolisten erien jakaminen erilaisiin riskiluokkiin aiheuttaa sen, että eri toimintojen pääomakustannukset tulevat erilaisiksi. Taseen ulkopuolisen toiminnan ottaminen mukaan pääomavaatimukseen johtaa siihen, että myös näiden toimintojen hinnoittelussa aletaan ottaa entistä enemmän huomioon niihin liittyvät pääomakustannukset.

Voidaan olettaa, että pankit pyrkivät edelleen kehittämään liiketoimintaansa siten, että sen riskejä voitaisiin hajauttaa ja siirtää pankkikonsernin ulkopuolelle. Tällöin oman pääoman tarve olisi vähäi-

sempi ja sijoitetun pääoman tuotto suurempi. Kansainvälisen suuntauksen mukaan vakavaraisuusvaatimukset pyritään kuitenkin tulevaisuudessa ulottamaan kaikkiin pankkitoimintaa harjoittaviin yrityksiin niiden nimestä ja yritysmuodosta riippumatta. Näin on tapahtunut mm. Sveitsissä. EY-maissa luottolaitosten toiminnan harmonisointi ja pankki-palvelujen tarjonnan säätely johtavat siihen, että vakavaraisuusvaatimukset ulotetaan varsinaisen talletuspankkisektorin ulkopuolelle.

Riskipainotetut pääomavaatimukset saattavat innostaa pankkeja säätelemään taseensa ja taseen ulkopuolisen toimintansa kokoa ja rakennetta siten, että vakavaraisuusprosentti raportointipäivänä on riittävä. Toisaalta vakavaraisuuden saatetaan antaa pienetä vähimmäisvaatimuksia huonommaksi viranomaisten edellyttämien raportointipäivien välillä. Toiminnasta käytetään nimeä "bank window dressing", ja sen yhtenä motiivina voi olla pankille asetettujen oman pääoman vaatimusten täyttäminen raportointihetkellä.²⁷ Vakavaraisuuden raportointia voidaan kuitenkin kehittää siten, että mahdollisesta window dressing -toiminnasta aiheutuvat vääristymät todelliseen vakavaraisuuteen verrattuna voidaan varsin hyvin eliminoida.

Vakavaraisuusvaatimusten uusiminen ei todennäköisesti aiheuta merkittävästi pankkien toiminnan suuntaamista riskialttiista toiminnasta vähemmän riskialttiiseen. Tällainen toiminnan muutos edellyttäisi sitä, että pankki luopuisi myös monista tuottavimmista liiketoiminnoistaan ja tinkisi sekä kasvu- että tulostavoitteistaan. Toisaalta tiedetään, että samaan riskiluokkaan luokitelluilla liiketoimilla on tosiasiaassa erilaiset luottotappioriskit. Lisäksi sopimukset, joihin liittyy korkojen, osake- ja valuuttakurssien muutoksista aiheutuvia riskejä, ovat riskipitoisuuksiltaan erilaisia. Tällöin voidaan esittää kritiikkiä, että pääomavaatimukset eivät ehkä tehokkaasti estä pankin joutumista selvitystilaan.

Kansainvälisiä vaatimuksia sovellettaessa on otettava huomioon, että ne ovat vähimmäisvaatimuksia. Eri maiden viranomaiset voivat esi-

²⁷Allen ja Saunders (1989).

merkiksi rajoittaa omaan pääomaan kelpuutettavien erien lukumäärää, vaatia pankeilta yli kahdeksan prosentin vakavaraisuutta tai asettaa eri pankeille toisistaan poikkeavat vakavaraisuusvaatimukset pankkien toiminnan todellisen riskipitoisuuden mukaan.

Talletuspankkilakiesityksen mukaan vakavaraisuusvaatimukset tulisivat Suomessa koskemaan talletuspankkeja. Muilla rahoitustoimialan yrityksillä (esimerkiksi rahoitusyhtiöt) ei ole vielä vakavaraisuusvaatimuksia. Eurooran yhteisön vakavaraisuusdirektiiviä sovelletaan kaikkiin yritysisiin, joilla on luottolaitoksen (credit institution) status. Soveltamisalue on siis laajempi kuin Suomessa tällä hetkellä. Aikaisemmin on lisäksi todettu, että talletuspankkilakiesityksen vakavaraisuusvaatimukset ovat pankkien kannalta lievemmat kuin EY:n ja BIS:n vaatimukset. Toisaalta keskuspankki edellyttää Suomessa, että keskuspankkirahoitukseen oikeutettujen pankkien vakavaraisuus täyttää BIS:n vaatimusten vähimmäistason. Keskuspankkirahoitukseen oikeutetut pankit harjoittavat usein myös aktiivisesti kansainvälistä toimintaa, ja tällöin niiden on käytännössä pystyttävä täyttämään sekä Suomen lainsäädännön että BIS:n ja EY:n säädösten mukaiset vakavaraisuusvaatimukset.

Koska pankkien toimintaedellytykset eivät talletuspankkilakiesityksen mukaan tule vakavaraisuusvaatimuksiltaan Suomessa yhteneväisiksi EY:n direktiivien kanssa, on selvää, että Suomen lainsäädäntöä uudistetaan rahoitusmarkkinoiden integraatiokohityksen edetessä. Mikäli Suomessa sallittaisiin kansainvälistä pankkitoimintaa harjoittavien pankkien toimia pienemmällä pääomavaatimuksella kuin EY-maissa ja muissa läntisissä teollisuusmaissa, tulisi huonosta vakavaraisuudesta riskitekijä, joka lisäisi suomalaisten pankkien rahoituskustannuksia. Tällöin myös edellytykset rahoitusmarkkinoiden tehokkaalle toiminnalle olisivat huonommat.

Riskipainotettujen pääomavaatimusten yleinen soveltaminen nostaa pohdittavaksi myös uusia kysymyksiä. Tällöin saattaa olla syytä arvioida lähemmin, onko viranomaisten asettama pääomavaatimus pankkien riskien hallinnan kannalta optimaalinen, pystytäänkö pääomavaatimuksilla tehokkaasti estämään pankkien konkurssit ja minkälaisia rakenteellisia muutoksia riskipainotetut pääomavaatimukset pankkitoiminnassa aiheut-

tavat. Näistä kysymyksistä on tähän mennessä tehty varsin vähän empiiristä tutkimusta, minkä lisäksi asiasta on monissa maissa vähäinen käytännön kokemus. Nykyisenä suuntauksena on jatkuvasti parantaa pankkien omia riskienhallintajärjestelmiä ja viranomaisten seurantaa, jotta markkinoiden häiriöt ja riskit voidaan nopeasti tunnistaa ja niiden aiheuttamat suurimmat taloudelliset menetykset ehkäistä.

6 YHTEENVETO

Pankkien vakavaraisuusvaatimusten uusiminen on tällä hetkellä meneillään sekä Euroopan yhteisön jäsenmaissa että monissa muissa länsimaissa. Uusilla vakavaraisuusvaatimuksilla halutaan parantaa pankkien vakavaraisuutta, turvata kansainvälisen pankkijärjestelmän vakaa ja häiriötön toiminta sekä taata pankeille pääomavaatimuksiltaan tasapuoliset kilpailuedellytykset. Kansainvälisen järjestelypankin (BIS) yhteydessä toimiva Baselin pankkivalvontakomitea julkaisi jo heinäkuussa 1988 muistion, joka sisälsi kansainvälistä toimintaa harjoittaville pankeille yhtenäisen kahdeksan prosentin vakavaraisuuden vaatimuksen. Komiteassa edustettuna olleet 12 maata ovat sittemmin sitoutuneet toteuttamaan esitetyt pankkien vakavaraisuuden riskipainotetut minimipääomavaatimukset. BIS:n työryhmissä pääomavaatimuksia kehitetään edelleen siten, että luottoriskin lisäksi myös korko- ja valuuttakurssiriskit voitaisiin ottaa pääomavaatimuksissa huomioon.

Euroopan yhteisössä on hyväksytty kaikkia EY-maiden pankkeja koskeva oman pääoman direktiivi huhtikuussa 1989. Pankkien oman pääoman vähimmäismäärää ja vakavaraisuuden laskentaa säätelevä direktiivi on hyväksytty joulukuussa 1989. Yhteisön vakavaraisuusdirektiivit ovat keskeisiltä kohdiltaan yhteneväiset BIS:n vaatimusten kanssa, vaikka pankkien vakavaraisuuden säätely EY-maissa ei näillä näkymin tulekaan perustumaan täysin BIS:n ohjeisiin. EY:n jäsenmaiden tulee lainsäädäntöään tai valvontaviranomaisten määräyksiä muuttamalla sopeutua vakavaraisuusdirektiivien mukaisiin vaatimuksiin.

Myös monet Baselin komiteaan kuulumattomat maat ovat ottaneet kantaa BIS:n vakavaraisuusvaatimuksiin. Kannanottojen perusteella BIS:n

ohjeita tullaan soveltamaan varsin laajasti. Suomessa vakavaraisuusvaatimusten uudistaminen sisältyy uuteen talletuspankkilakiin.

Edellä esitetyt kansainväliset vakavaraisuusvaatimukset ovat yleisesti ottaen tiukemmat kuin Suomessa tähän saakka sovelletut vakavaraisuusvaatimukset. Suomen uudessa talletuspankkilakiesityksessä olevat vakavaraisuusvaatimukset ovat rakenteeltaan hieman erilaiset kuin BIS:n vaatimukset, vaikka vakavaraisuuden vähimmäisvaatimus onkin sama kahdeksan prosenttia. Rakenteelliset erot näyttäisivät johtavan suomalaisten pankkien kannalta lievempään kohteluun kuin BIS:n standardi. Vakavaraisuusvaatimukset tiukkenevat kuitenkin selvästi voimassa oleviin vaatimuksiin verrattuna, mistä syystä kasvavat pääomakustannukset otetaan ilmeisesti entistä tuntuvammin huomioon rahoitus- ja muun pankkitoiminnan hinnoittelussa. Uusilla saamisten riskipitoisuuteen perustuvilla pääomavaatimuksilla on ilmeisiä vaikutuksia myös pankkien liiketoiminnallisiin tavoitteisiin, strategioihin, rahoitustoimialan rakennemuutoksiin ja pankkien kilpailuedellytyksiin.

LÄHTEET

ALLEN, L. ja SAUNDERS, A. (1989) "Bank Window Dressing: Theory and Evidence", julkaisematon tutkimus (1989).

BANK FOR INTERNATIONAL SETTLEMENTS, Committee on Banking Regulations and Supervisory Practices, International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, July 1988.

DAESIK, KIM ja SANTOMERO, ANTHONY M. (1988) "Risk in Banking and Capital Regulation", The Journal of Finance, December 1988 No. 5, 1219 - 1233.

COUNCIL DIRECTIVE of 17 April 1989 on the own funds of credit institutions (89/299/EEC), OJ L 124/16 5.5.89.

COUNCIL DIRECTIVE of 18 December on a solvency ratio for credit institutions (89/647/EEC), OJ No L 386/14 30.12.89.

FIRST COUNCIL DIRECTIVE of 12 December 1977 on the coordination of the laws regulations and administrative provisions relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions (77/780/EEC), OJ L 322 17.12.1977.

GARDENER, E (1989) "Regulation and Convergence of Capital Adequacy", Institut of European Finance, University College of North Wales, Research Papers in Banking and Finance 89/1.

HALLITUKSEN ESITYS EDUSKUNNALLE laiksi talletuspankkien toiminnasta, joulukuu 1989.

HALLITUKSEN ESITYS EDUSKUNNALLE liikepankkilaiksi, HE N:o 242, joulukuu 1989.

HALLITUKSEN ESITYS EDUSKUNNALLE osuuspankkilaiksi, HE N:o 242, joulukuu 1989.

HALLITUKSEN ESITYS EDUSKUNNALLE säästöpankkilaiksi, HE N:o 242, joulukuu 1989.

JAMES, C (1987) "Off-Balance Sheet Banking", Economic Review, Federal Reserve Bank of San Francisco, (Fall, 1987), 21 - 36.

LACKMAN, C.L. (1986) "The Impact of Capital adequacy constraint on bank portfolios", Journal of Business Finance & Accounting, vol. 13, no. 4, (Winter), 587 - 596.

LEVEN, P.S. (1988) "New Capital Guidelines Require Financing Innovation", Bank Administration 1988, April, 16 - 17.

LEWIS, M.K. (1988) "Off-Balance Sheet Activities and Financial Innovation in Banking", Banca Nazionale Del Lavoro Quarterly Review, December 1988, 387 - 410.

LLEWELLYN, D. (1989 I) "Capital Regulatory Convergence The Basel Proposals", Butterworths Journal of International Banking and Financial Law, October 1989.

LLEWELLYN, D. (1989 II) "The Strategic Dilemma of World Banking", Butterworths Journal of International Banking and Financial Law, November 1989.

MOLYNEUX, P (1989) "The Single European Market and The Implications for Large Scale Bank Acquisitions", Institut of European Finance, Univerisyt of College of North Wales, Research Papers in Banking and Finance 89/8.

PANKIT 1987, SVT VII, Tilastokeskus.

PANKIT: ennakkotiedot 1988, SVT Rahoitus 1989, Tilastokeskus.

PANKKILAIT (1983), Valtion painatuskeskuksen pieni lakisarja n:o 50.

SECOND COUNCIL DIRECTIVE of 15 December on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to the taking up and pursuit the business of credit institutions and amending Directive 77/780/EEC, OJ No L 386/1 30.12.89.

Vuosikertomukset

Kansallis-Osake-Pankki	1987, 1988, 1989
Osuuspankkien Keskuspankki	1987, 1988, 1989
Postipankki	1987, 1988, 1989
Suomen Yhdyspankki	1987, 1988, 1989
Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki	1987, 1988, 1989

Muu aineisto

Sampo Alhonsuon laatima tilinpäätöstiedosto EY-maiden ja Suomen suurimmista liikepankeista vuosilta 1987 ja 1988.

LIITE 1. OMAN PÄÄOMAN MÄÄRITTELY BIS:N VAKAVARAISUUSVAATIMUKSISSA

Oman pääoman rakenne	
Ensisijainen oma pääoma	Toissijainen oma pääoma
a) Maksettu osake- tai muu peruspääoma b) Julkistetut rahastot c) Etuoikeutetut osakkeet d) Voittovarot vähennettynä tappioilla	a) Julkistamattomat rahastot b) Arvonkorotusrahastot c) Yleiset luottotappiovaraukset d) Velka-pääomainstrumentit e) Huonommassa etuoikeusasemassa olevat velat
Omaa pääomaa koskevat rajoitukset	
1) Toissijainen oma pääoma saa olla yhteensä enintään 100 % ensisijaisesta omasta pääomasta. 2) Huonommassa etuoikeusasemassa olevat velat saavat olla enintään 50 % ensisijaisen oman pääoman kokonaismäärästä. 3) Yleiset luottotappiovaraukset saavat olla enintään 1.25 prosenttia riskipainotetuista saamisista, sijoituksista ja taseen ulkopuolisista eristä. ¹ 4) Osakkeisiin liittyvistä piilevistä arvostusvarauksista otetaan huomioon ainoastaan 45 %.	
Vähennykset omasta pääomasta ennen vakavaraisuuden laskemista	
1) Ensisijaisesta omasta pääomasta vähennetään liikearvo. 2) Koko omasta pääomasta vähennetään sijoitukset konsolidointimenettelyn ulkopuolelle jätettyihin tytä- ja osakkuusyhtiöihin. 3) Sijoitukset muihin pankkeihin ja rahoituslaitoksiin (kansallinen päätösvalta).	

¹ Baselin komitean tavoitteena on vuoden 1990 loppuun mennessä laatia tarkempi esitys siitä, miten luottotappiovaraukset määritellään ja sisällytetään omaan pääomaan.

LIITE 2. TASE-ERIEIN RISKILUOKITTELU BIS:N VAKAVARAISUUSVAATIMUKSISSA

Riskipaino	Saamiset, sijoitukset ja muut varat	
0 %	a	Kassa
	b	Kansallisena valuuttana olevat ja kansallisesella valuutalla rahoitetut saamiset valtioilta keskuspankeilta
	c	Muut saamiset OECD-maiden ¹ valtioilta ja keskuspankeilta
	d	Saamiset, joiden vakuutena on käteinen raha, OECD-valtion liikkeelle laskemat arvopaperit tai OECD-valtion takaus
0,10,20 tai 50 % (kansallinen päätösvalta)	a	Saamiset muulta kotimaiselta julkiselta sektorilta kuin valtiolta ja näiden takaamat lainat
20 %	a	Saamiset monenkeskeisiltä kehityspankeilta (IBRD, IADB, AsDB, AfDB, EIB)
	b	Saamiset OECD-maiden pankeilta ja OECD-maiden pankkien takaamat lainat
	c	Sellaiset OECD-maiden ulkopuolisilta pankeilta olevat saamiset ja näiden takaamat saamiset, joiden jäljellä oleva maturiteetti on alle yksi vuosi
	d	Saamiset muiden OECD-maiden julkiselta sektorilta pois luettuna valtiot sekä niiden takaamat lainat
	e	Maksujen välityksessä olevat varat
50 %	a	Sellaiset asuinhuoneistojen hankintaan myönnetyt luotot, joiden vakuutena on kiinteistökiinnitys

¹ OECD-maihin rinnastetaan tässä myös maat, joilla on sopimus IMF:n kanssa erityisistä lainanantojärjestelyistä. Ainoa tällainen maa on Saudi-Arabia.

100 %	a	Saamiset yksityiseltä sektorilta
	b	Sellaiset saamiset OECD:n ulkopuolisissa maissa olevilta pankeilta, joiden jäljellä oleva maturiteetti on yli yksi vuosi
	c	Saamiset OECD:n ulkopuolisilta valtioilta (lukuun ottamatta kansallisena valuuttana olevia ja kansallisella valuutalla rahoitettuja saamia, jotka ovat riskiryhmässä 0 %)
	d	Saamiset julkisen sektorin omistamilta yrityksiltä
	e	Osakkeet ja osuudet
	f	Kiinteistöt ja muut sijoitukset (mukaan luet- tuna sijoitukset konsolidoinnin ulkopuolelle jätettyihin muihin yhtiöihin)
	g	Muiden pankkien liikkeelle laskemat pääoma- instrumentit (jos niitä ei ole vähennetty omasta pääomasta)
	h	Kaikki muut varat

LIITE 3. TASEEN ULKOPUOLISET ERÄT BIS:N VAKAVARAISUUSVAATIMUKSISSA

Taseen ulkopuolisten erien muuttaminen tase-eriksi	
Muuntokerroin (%)	Taseen ulkopuolinen erä
100	Luottojen substituuutit, kuten takaukset, peruuttamattomat luottolupaukset, vekseli-vastuut
50	Tiettyihin transaktioihin liittyvät vastuusitoumukset, kuten erilaiset takuut ja maksusitoumukset
20	Lyhytaikaiset, kauppatahtumiin liittyvät vastuusitoumukset
100	Repo-kaupat ja liiketoimet, joista pankki kantaa riskin takautuvasti, kuten esimerkiksi saamisten myyminen (erät painotetaan varallisuusesineen perusteella, ei sopimusosapuolen mukaisesti)
100	Varojen ostot termiinisopimuksin, talletustentekosopimukset, osittain maksetut arvopaperit, joiden loppusuorituksen myyjä voi vaatia
50	NIF- ja RUF-sopimukset
50	Muut sitoumukset, kuten peruuttamattomat luottolupaukset ja luottolimitit, joiden alkuperäinen maturiteetti on yli yksi vuosi
0	Vastaavat sopimukset, joiden alkuperäinen maturiteetti on alle yksi vuosi tai jotka voidaan välittömästi peruuttaa

¹ Koska BIS:n esittämät vakavaraisuusvaatimukset eivät ole voimassa Suomessa, on taseen ulkopuolisten erien ryhmittely tehty kirjoittajan harkinnan mukaisesti.

LIITE 4. VALUUTTAKURSSIIN TAI KORKKON SIDOTTUJEN ERIEN KÄSITTELY
BIS:N VAKAVARAISUUSLASKELMISSA

1 Markkina-arvoon perustuva menetelmä (The Current Exposure Method)

Sopimukseen liittyvä luottoriski lasketaan kaikille niille sopimuksille, joiden markkina-arvo on positiivinen. Tämä tapahtuu selvittämällä markkina-arvojen perusteella uuden vastaavan sopimuksen hinta (replacement cost) jäljellä olevaksi sopimusejäksi. Tähän arvoon lisätään laskennallinen suure, joka kuvaa jäljellä olevaan sopimusaikaan liittyvää riskiä. Tämä suure saadaan kertomalla sopimuksesta aiheutuva riskipositio jäljellä olevan maturiteetin mukaisella kertoimella. Kertoimet ilmenevät alla olevasta taulukosta.

Jäljellä oleva maturiteetti	Korkoon sidotut sopimukset	Valuuttakurssiin sidotut sopimukset
Alle yksi vuosi	0 %	1.0 %
Vähintään yksi vuosi	0.5 %	5.0 %

2 Alkuperäiseen arvoon perustuva menetelmä (The Original Exposure Method)

Tässä menetelmässä sopimusten luottovasta-arvot (credit equivalents) saadaan kertomalla sopimuksen alkuperäinen arvo muuntokertoimella. Muuntokertoimet ilmenevät seuraavasta taulukosta.

Maturiteetti	Korkoon sidotut sopimukset	Valuuttakurssiin sidotut sopimukset
Alle yksi vuosi	0.5 %	2.0 %
Vähintään yksi ja alle kaksi vuotta	1.0 %	5.0 %
Kaikille lisävuosille	1.0 %	3.0 %

Tässä esitetyillä periaatteilla lasketut luottovasta-arvot sijoitetaan BIS:n esityksen mukaan riskiluokkiin 0 - 50 %. Kansalliset viranomaiset voivat kuitenkin päättää myös 100 %:n riskiluokan käytöstä.

LIITE 5. OMAN PÄÄOMAN MÄÄRITTELY SUOMEN TALLETUSPANKKILAKIESITYKSESSÄ

Oman pääoman rakenne	
<p>Ensisijainen oma pääoma</p> <p>a) Osakepääoma, osuus- ja lisäosuus- sekä peruspääoma</p> <p>b) Sijoitusosuuspääoma ja kantarahasto</p> <p>c) Osake-, sijoitusosuus- tai kantarahastoantitilillä olevat varat</p> <p>d) Vararahasto</p> <p>e) Arvonkorotusrahasto</p> <p>f) Puolet vaihto- ja sijoitusomaisuuden arvotusvarauksista</p> <p>g) Vapaan oman pääoman rahastot ja käyttämättömät voittovarot vähennettynä tappioilla</p> <p>h) Muut pankkitarkastusviraston hyväksymät kohdissa a - g mainittuihin eriin rinnastettavat erät</p>	<p>Toissijainen oma pääoma</p> <p>a) Luottotappiovaraukset</p> <p>b) Osakkeiden, osuuksien ja muiden osakkuuksien kirjanpitoarvon ja käyvän arvon välinen erotus</p> <p>c) Pankkitarkastusviraston määräämin ehdoin pankin liikkeeseen laskemat sellaiset sitoumukset, joilla on huonompi etuoikeus kuin pankin muilla sitoumuksilla</p> <p>d) Muut pankkitarkastusviraston hyväksymät kohdissa a - c mainittuihin eriin rinnastettavat erät</p>
Omaa pääomaa koskevat rajoitukset	
<p>1) Toissijainen oma pääoma saa olla yhteensä enintään yhtä suuri kuin ensisijainen oma pääoma. Rajoitus ei koske toissijaisen oman pääoman kohdassa a mainittuja luottotappiovarauksia.</p> <p>2) Toissijaisen oman pääoman kohdan c erät saavat olla enintään 50 % ensisijaisen oman pääoman kokonaismäärästä.</p> <p>3) Toissijaisen oman pääoman kohdassa b mainitut erät otetaan huomioon ainoastaan pankkitarkastusviraston määräämässä laajuudessa.</p>	
Vähennykset omasta pääomasta ennen vakavaraisuuden laskemista	
<p>1) Ensisijaisesta omasta pääomasta vähennetään pankin omistamat omat osakkeet, osuudet tai kantarahastotodistukset</p> <p>2) Koko omasta pääomasta vähennetään muiden kuin pankin konserniin kuuluvien pankkitoimintaa harjoittavien yhteisöjen osakkeet ja osuudet, joiden osakkeista tai osuuksista pankki omistaa yli 20 prosenttia. Vastaavasti vähennetään ne tällaisilta yhteisöiltä olevat saamiset, joilla on huonompi etuoikeus kuin muilla sitoumuksilla.</p> <p>3) Talletuspankin konsernin vakavaraisuutta laskettaessa omasta pääomasta vähennetään konsernitaseessa oleva tytäryhtiöiden ja tytäryhtiöiden liikearvo.</p>	

LIITE 6. TASE-ERIEN RISKILUOKITTELU SUOMEN TALLETUSPANKKILAKIESITYKSESSÄ

Riskipaino	Saamiset, sijoitukset ja muut varat	
0 %	a	Kassa.
	b	Saamiset Suomen valtiolta ja siihen luottoriskiltään rinnastuvilta valtioilta, Suomen valtion liikelaitoksilta, Kansaneläkelaitokselta sekä näiden takaamat saamiset samoin kuin saamiset, joiden vakuutena on saaminen tällaiselta valtiolta tai yhteisöltä.
	c	Saamiset suomalaiselta kunnalta, kuntainliitolta, seurakunnalta, Ahvenanmaan maakunnalta sekä näiden takaamat saamiset samoin kuin saamiset, joiden vakuutena on saaminen tällaiselta yhteisöltä.
	d	Saamiset Suomen Pankilta ja siihen rinnastuvilta keskuspankeilta ja näiden takaamat saamiset.
	e	Paikallisena valuuttana olevat ja paikallisella valuutalla rahoitetut saamiset valtiolta.
	f	Saamiset, joiden vakuutena on käteistä tai samassa pankissa oleva pankkitalletus.
20 %	a	Saamiset suomalaisilta julkisen valvonnan alaisilta rahoituslaitoksilta, niihin rinnastuvilta ulkomaisilta rahoituslaitoksilta ja näiden takaamat saamiset sekä saamiset, joiden vakuutena on saaminen tällaiselta rahoituslaitokselta, samoin kuin saamiset, joista suomalainen vakuutuslaitos vastaa.
	b	Sellaiset ulkomaisilta rahoituslaitoksilta olevat ja näiden takaamat saamiset, joiden jäljellä oleva juoksu-aika on enintään vuosi.
	c	Saamiset suomalaisiin kuntiin, kuntainliittoihin ja seurakuntiin rinnastuvilta ulkomaisilta julkisyhteisöiltä sekä näiden takaamat saamiset.
	d	Saamiset pankkitarkastusviraston hyväksymiltä kansainvälisiltä kehityspankeilta sekä näiden takaamat saamiset ja saamiset, joiden vakuutena on saaminen tällaiselta kansainväliseltä kehityspankilta.
	e	Saamiset maksujen välityksestä.

50 %	a	Sellainen oman asunnon tai vuokrattavaksi tarkoitettun asunnon hankintaan annettu luotto, jonka vakuutena on kiinnitys tai asuinhuoneiston hallintaan oikeuttavat osakkeet.
100 %	a	Muut kuin edellä oleviin riskiryhmiin 0 % - 50 % luettavat luotto- ja muut saamiset.
	b	Muut kuin 0 tai 20 prosentin riskiryhmiin luettavat saamiset ulkomaisilta rahoituslaitoksilta ulkomaisilta keskuspankeilta ja valtioilta.
	c	Osakkeet ja osuudet, lukuun ottamatta talletuspankkilain 26 §:ssä tarkoitettujen yhteisöjen osakkeita ja osuuksia.
	d	Sellaiset saamiset, joilla on huonompi etuoikeus kuin muilla saamisilla, lukuun ottamatta talletuspankkilain 26 §:ssä tarkoitetuilta yhteisöiltä olevia tällaisia saamisia.
	e	Kiinteistöt.
	f	Muu omaisuus.

Sampo Athonsuo

LIIKEPANKIT SUOMESSA JA EUROOPAN YHTEISÖN MAISSA
- TEHOKKUUDEN JA KANNATTAVUUDEN VERTAILU

	Sivu
1 JOHDANTO	55
2 EUROOPAN INTEGRAATION VAIKUTUS PANKKITOIMINTAAN	56
3 KANSAINVÄLISTEN PANKKIVERTAILUJEN VAIKEUDET	61
3.1 Tehokkuuden ja tuotannon määrittely	61
3.2 Kirjanpito ja kannattavuuden mittaus	64
3.3 Institutionaaliset tekijät	64
3.4 Pankkipalvelujen hinnat	65
4 KÄYTETYT TUNNUSLUVUT	67
5 VERTAILUN TULOKSET	70
5.1 Pankkitoiminnan rakenne-erot eri maissa	70
5.2 Liikepankkien tunnusluvut vuosina 1982 ja 1986	75
5.3 Suurimmat liikepankkikonsernit vuosina 1987 ja 1988	80
6 YHTEENVETO	86
LÄHTEET	88
LIITE 1. KORKOMARGINAALI VUONNA 1987	90
LIITE 2. TULOSLASKELMAN ERÄT MAITTAIN	92
LIITE 3. MUKANA OLEVAT PANKKIKONSERNIT	95

1 JOHDANTO

Tässä artikkelissa verrataan Suomen ja suurimpien Euroopan yhteisön (EY) maiden liikepankkeja tehokkuuden ja kannattavuuden tunnusluvulla toisiinsa. Tarkoitus on arvioida ennen kaikkea suomalaisten liikepankkien toiminnan tehokkuutta tai tehottomuutta suhteessa EY-maihin. Selvityksessä pyritään luomaan yleiskuva suomalaisten liikepankkien lähtöasemasta suhteessa EY:n vertailumaiden pankkien asemaan sopeuduttaessa ajan mittaan yhä vapaampaan, rajojen yli ulottuvaan kilpailuun Euroopassa.

Liikepankit eri maissa ovat liiketoiminnaltaan suhteellisen samankaltaisia, ja ne ovat ensimmäisinä hyödyntämässä Euroopan integraatiokehityksen mukanaan tuomia mahdollisuuksia. Suuret liikepankit ovat myös kunkin maan suurimpia pankkeja, ja niiden merkitys Suomen ja eri EY-maiden kansallisilla rahoitusmarkkinoilla on siten huomattava.

Vertailu perustuu Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön OECD:n julkaisemiin pankkitilastoihin ja eri maiden kansantalouden tilinpidon tietoihin sekä pankkikonsernien tuloslaskelma- ja tasetietoihin. Tuorein OECD:n julkaisema pankkitilasto päättyy vuoteen 1986 ja tuorein kansantalouden tilinpito vuoteen 1987. Saatavilla olleista eri EY-maiden pankkikonsernien vuosikertomuksista on koottu aineisto vuosilta 1987 ja 1988.

Luvussa 2 on lyhyesti analysoitu kovenevan pankkikilpailun vaikutuksia pankkitoimintaan. Luvussa 3 käydään läpi niitä monia vaikeuksia, jotka liittyvät tämänkaltaisiin vertailuihin ja tulosten vertailukelpoisuuteen. Luvussa 4 selostetaan käytetyt tunnusluvut, ja varsinaiset tulokset esitetään luvussa 5. Liitteissä on maittain ja pankkikonsernittain selostettu lisää laskelmien yksityiskohtia.

2 EUROOPAN INTEGRAATION VAIKUTUS PANKKITOIMINTAAN

Euroopan yhteisön piirissä tapahtuvan integraatiokehityksen tarkoitus on luoda yhteismarkkinat, joilla tavarat, työvoima, palvelut ja pääoma liikkuvat vapaasti ilman kansallisia rajoja. Jos ja kun päämäärä saavutetaan, on sillä suuria vaikutuksia Suomenkin kansantalouden eri toimialoihin. Integraatiolla on EY-maissa positiivinen vaikutus taloudelliseen kasvuun, ja tätä kautta Suomen vientimahdollisuudet EY:n alueelle paranevat. Negatiivisia vaikutuksia integraatiolla on Suomessa erityisesti toimialoilla, jotka ovat aikaisemmin toimineet täysin ulkomaiselta kilpailulta suojassa.

Myös rahoitusmarkkinoilla ja pankkipalveluissa on tarkoitus saada aikaan yhteismarkkinat. Mitä pitemmälle integraatio etenee, sitä enemmän kunkin maan pankkijärjestelmä joutuu ottamaan huomioon ulkomaisen kilpailun lisääntymisen. Suomen ja kaikkien muiden EY:n ulkopuolisten maiden pankkijärjestelmien täytyy tavalla tai toisella sopeutua tähän integraatioon.

Sopeutuminen rahoitusmarkkinoilla on jo alkanut, kun Euroopan maat ovat valtaosin poistaneet pääomanliikkeiden ja korkojen säännöstelyn. Myös pankkien vakavaraisuusvaatimukset pyritään saattamaan samantaisiksi eri maissa. Pankkien yhtenevät vakavaraisuusvaatimukset luovat osaltaan yhdenmukaisia edellytyksiä pankkien väliselle kilpailulle. Myös kirjanpitosäännösten ja pankkilainsäädännön harmonisointi yhdenmukaistaa pankkitoimintaa.

Mitä integraatio merkitsee pankkitoiminnassa? Seuraavat todennäköiset vaikutukset tuodaan usein esille (esimerkiksi Llewellyn 1989) analysoitaessa integraation vaikutusta pankkitoimintaan.

1) Rahoitustoimialan yritysten kannattavuus heikkenee ja toimialan ns. tyypilliset riskit suurenevät.

Kansainvälisten, tiiviisti integroituneiden rahoitusmarkkinoiden vuoksi kilpailu pankkitoiminnassa kiristyy ja pankkien kannattavuus joutuu kovalle koetukselle. Integraatiokehityksen myötä pankkitoimialan rakenteet Euroopan maissa kokevat suuria muutoksia.

Kilpailun kiristytessä pankkitoiminta myös muuttaa muotoaan. Kilpailukeinoista erityisesti hintakilpailu korostuu. Muut kilpailun muodot pankkitoiminnassa ovat esimerkiksi mainontaan ja pankkipalveluiden laatuun ja saatavuuteen liittyviä. Muut kilpailun muodot kuin hintakilpailu ovat mahdollisia toimialan oligopolistisen rakenteen vuoksi. Pankkipalveluiden laatuun ja saatavuuteen liittyvillä keinoilla voidaan helposti eriyttää tuotteita ja kasvattaa palvelujen kysyntää. Muut kilpailun muodot johtavat toimialalla helposti yleiseen tendessiin vähentää kilpailua ylipäänsä, mikä käy sitä helpommin, mitä keskittyneempi rakenne toimialalla on ja mitä vähemmän yrityksiä sillä toimii.

Hintakilpailu saa pankkitoiminnassa integraation myötä aikaisempaa suuremman merkityksen, koska alalle voi entistä vapaammin tulla uusia yrittäjiä. Toimialan yritysten on tällöin entistä vaikeampaa rajoittaa hinta- ja muuta kilpailua.

Kun on haluttu arvioida, mitä rahoituspalvelujen hinnoille tapahtuu Euroopan yhdentyvillä rahoitusmarkkinoilla, on usein siteerattu Price Waterhousen (1988) julkaisua. Selkeä havainto julkaisussa oli, että samojen pankkipalvelujen hinnat vaihtelivat erittäin paljon maittain. Julkaisussa kerättiin tietoja mm. valuutan vaihdon ja kulutusluottojen hinnoista maittain ja arvioitiin, että kunkin pankkipalvelun neljä alinta hintaa keskimäärin muodostavat jonkinlaisen kilpailullisen tasapainohinnan, jolle sitä korkeammat hinnat alenevat aidossa hintakilpailussa. Potentiaaliset hintojen alennukset pankkitoiminnassa maittain olivat 10-34 %. Eniten pankkipalveluiden hinnat voisivat Waterhousen arvion mukaan aleta Espanjassa ja vähiten Luxemburgissa, Isossa-Britanniassa ja Hollannissa. Pankkipalvelujen hinnoissa on eroa paitsi maittain myös maiden sisällä eri palvelujen välillä huomattavasti.

Eri pankkitoiminnoista suurimmat hintaerot vallitsevat vähittäispankkitoiminnassa, esimerkiksi asuntoluotoissa. Euroopan yhteisössä vähittäispankkitoiminta on tullut kypsemmäksi jo senkin vuoksi, että lähes jokaisella ihmisellä on nykyisin pankkitili toisin kuin vielä 1960-luvulla. Nykyisin vähittäispankkitoiminnassa voi EY-maissa saada uusia asiakkaita vain kilpailun kautta. Kansainvälinen kilpailu tällä pankkitoiminnan lohkollla on kuitenkin palvelujen luonteen vuoksi

varsin vaikeaa. Tuotekehittelyyn, markkinointiin ja jakeluverkostoihin liittyvät seikat ovat toistaiseksi rajoittaneet kansainvälistä kilpailua. Suurimmat kilpailupaineet tulevat ilmeisesti kunkin maan sisältä, kun uudet, perinteiseen pankkisektoriin kuulumattomat yritykset alkavat rahoittaa esimerkiksi kestokulutustavaroiden hankintoja.

Yrityspankkitoiminnassa pankkien kilpailu puolestaan on jo nyt kovaa ja palveluiden hintaerot pieniä. Arvopaperi- ja joukkovelkakirja-markkinoilla on hinnoittelussa kuitenkin huomattavia eroja eri maiden välillä. Nämä markkinat ovat kasvaneet erittäin nopeasti 1980-luvulla EY:n piirissä. Lisäksi arvopaperimarkkinoiden nopea kasvu on merkinnyt kovaa tuotekilpailua (OECD 1989a ja European Economy 1988).

Pankkitoiminnan riskien korostuminen Suomessa on vielä uutta ja johtuu rahoitusmarkkinoiden vapautumisesta. Luottotappioriskien samoin kuin muidenkin riskien hallinta tulee pankkitoiminnassa entisestään korostumaan. Kova kilpailu voi lisätä pankkien riskejä huomattavasti, mikäli pankkien saamat tuotot ja voitot vaihtelevat tuntuvasti vuodesta toiseen. Lisäksi pankin tuottoja on kovassa kilpailutilanteessa vaikea kasvattaa ilman riskipitoisempien projektien rahoitusta. Tällöin pankin luottotappiot voivat kasvaa erittäin nopeasti. Muut riskit, esimerkiksi korko-, valuutta- ja rahoitusriskit, voivat yhteisvaikutuksiltaan olla vielä nopeammin pankin toiminnan jatkuvuutta vaarantavia tekijöitä.

2) Hinnoittelussa korostuvat kustannukset ja riskit aikaisempaa enemmän

Tyypillinen pankki tuottaa samaan aikaan monia eri palveluja ja tuotteita. Usein on mahdotonta tarkasti määritellä tietyn palvelun tai tuotteen kustannuksia pankissa. Tämä epäselvyys kustannusten kohdentamisessa antaa varsinkin säädellyissä olosuhteissa pankeille mahdollisuuksia pankkipalvelujen ali- ja ylihinnotteluun. Kustannuksia vastaamaton hinnoittelu luo joidenkin palvelujen kysyntää, joka ei perustu hintoihin. Universaalipankki eli pankki, joka harjoittaa kaikkea pankkitoimintaa, voi säädellyissä kilpailuttomissa olosuhteissa hinnoitella palveluja täysin niiden kustannussuhteista riippumatta.

Aidossa hintakilpailussakin tietyn palvelun ja tuotteen todellisten kustannusten määrittely on vaikeaa, mutta ali- ja ylihinnoitteluun ei ole yhtä paljon mahdollisuuksia. Vapaammassa hinnanmuodostuksessa ja tilanteessa, jossa aikaisempaa lukuisimmat yrittäjät toimivat samoilla pankkimarkkinoilla, on kaikkien kustannusten, myös pankkitoiminnan riskien, näyttävä hinnoissa. Kartellisopimukset eivät ole mahdollisia, joten hintoja ei voida asettaa suuremmiksi kuin ne hinnat, joilla markkinoiden tehokkaimmin toimivat yksiköt voivat menestyä.

Kustannuksiin ja riskeihin perustuva pankkipalvelujen hinnoittelu parantaa pankkitoiminnan tehokkuutta. Toimialan tehokkuus paranee kovemmassa kilpailussa, koska yhdelläkään pankilla ei ole mahdollisuutta asettaa hintoja haluamikseen. Tehokkaat pankit tulevat entistä tehokkaammiksi ja lisäävät koko toimialan tehokkuutta.

3) Yritysostot, fuusiot ja erikoistuminen lisääntyvät.

Yritysostoilla ja fuusioilla pankit muiden yritysten lailla voivat hakea turvaa kovemmassa kilpailussa. Suurempi koko ei pankkitoiminnassa merkitse parempaa toiminnan tehokkuutta, eikä pankkitoiminnassa ole havaittavissa merkittäviä skaalaetuja, mutta suurempi pankki voi helpommin tuottaa ja tarjota monipuolisia pankkipalveluja. Suuri koko voi lisäksi olla suoja ns. vihamielisiä valtauksia vastaan.

Koon kasvattamisen ja monipuolistumisen lisäksi on erikoistuminen pankille toinen mahdollinen toimintatapa kovassa kilpailussa. Kaikki pankit eivät välttämättä pysty tuottamaan kaikkia pankkipalveluja tarpeeksi tehokkaasti kovassa kilpailussa, ja tällöin niiden on luovuttava näiden palvelujen tuottamisesta. Tällaisessa tapauksessa monelle pankille voi olla edullista etsiä suhteellisia etuja keskittymällä johonkin kapeampaan sektoriin. Lopullisena seurauksena kovemmasta kilpailusta saattaa olla koko toimialalta tai toiminnosta luopuminen. Pankin toiminta ei tällöin ole ollut tarpeeksi tehokasta kovassa hintakilpailussa, ja luopuminen on ainoa vaihtoehto. Tämänkaltaiset luopumiset eivät toistaiseksi ole olleet kovinkaan yleisiä.

Viimeaikaiset pankkifuusiot muissa Pohjoismaissa ovat esimerkkejä varautumisesta kovempaan kilpailuun. Fuusioiden tarkoituksena on ollut

etsiä toimintamahdollisuuksia koko Skandinaviassa, jonka fuusioista kerrottaessa on ilmoitettu olevan uusien suurpankkien kotialuetta.

Kohdat 1) - 3) ovat koko ajan tulleet pankkitoiminnassa ajankohtaisemmiksi sekä EY:ssä että Suomessa. Pankkitoiminta ei silti koskaan ole mikään kansantaloustieteen ihannetoimiala, jossa informaatio näkyisi heti hinnoissa, toimialalle tulo olisi vapaata ja kysyntä ja tarjonta ovat tasapainossa. Pankkitoiminnan rakenteeseen jää monia tekijöitä, jotka EY:ssä ja Suomessa rajoittavat kilpailua. Rakenteen keskittyminen on ehkä merkittävin kilpailua rajoittava tekijä tulevaisuudessa.

EY-maissa pankkitoiminnan keskittyminen suuriin pankkeihin on realiteetti, vaikka maittaiset erot ovat suuret. Jokaisessa maassa on pieni joukko ns. ydinpankkeja (core banks), joiden merkitys koko pankkisektorissa ja rahoituksen välityksessä on ratkaiseva. Kolmen suurimman (taseella mitaten) pankkikonsernin osuus kaikista talletuksista oli kuudessa EY-maassa vuonna 1986 seuraava:

Belgia 59.0 %	Espanja 24.3 %
Ranska 45.5 %	Iso-Britannia 21.6 %
Italia 41.6 %	Saksan liittotasav. 19.1 %

Luvut ovat tulkinnanvaraisia ennen kaikkea Ison-Britannian tapauksessa (Molyneux 1989, s. 4). Silti keskittyminen on yleinen ilmiö. Pankkitoiminnan keskittyminen liittyy Euroopassa läheisesti julkiseen omistukseen ja tiukkaan säännöstelyyn. Suomessa koko rahoituksen välitys on ollut perinteisen pankkikeskeistä esimerkiksi luotonannolla mitaten. Viittä suurinta liikepankkia Suomessa voi ehkä kutsua Suomen ydinpankeiksi niiden koon ja markkinaosuuden perusteella. Näiden viiden suurimman suomalaisen pankin osuus kaikkien talletuspankkien kotimaisista yleisön talletuksista oli 48,5 % vuonna 1986 ja vuonna 1988 vastaavasti 47,1 %.

Muutokset keskittymisessä ja omistuksessa eri EY-maissa riippuvat monesti niistä strategiavalinnoista, joita ydinpankit kilpailun lisäantäessä tekevät. Yhdysvalloissa on paljon tutkittu uusien pankkien tulon vaikutuksia joillekin aikaisemmin suljetuille markkinoille sekä keskit-

tymisen vaikutusta kannattavuuteen. Selkeitä tuloksia tutkimuksissa ei ole, ja keskittymisen kannattavuutta parantavaa vaikutusta on vaikea empiirisesti todistaa (Gilbert 1984, Smirlock 1985).

3 KANSAINVÄLISTEN PANKKIVERTAILUJEN VAIKEUDET

3.1 Tehokkuuden ja tuotannon määrittely

Käsitteen tehokkuus yksiselitteinen määrittely ei ole helppoa. Tehokkuudelle on taloustieteissä annettu hyvin monia sisältöjä ja termiä on käytetty erittäin monissa yhteyksissä. Yksi yleinen merkitys tehokkuudelle annetaan silloin, kun puhutaan esimerkiksi joidenkin markkinoiden tehokkuudesta. Kansantaloustieteen mikrotalousteorian keskeinen kysymys on resurssien tehokas allokointi niin että niistä saatava hyöty olisi mahdollisimman suuri.

Kun ollaan kiinnostuneita tuotantopanosten käytön tehokkuudesta, voidaan tehokkuus ymmärtää yksinkertaisesti panosten ja tuotoksen väliseksi suhteeksi eli käytettyjen panosten määräksi per tuotettu yksikkö. Näin määriteltynä tehokkuus tarkoittaa melkein samaa kuin tuottavuus. Panoksina erotetaan toisistaan usein työ- ja pääomapanokset. Tuotannossa voidaan käyttää monia erilaisia tuotantotekniikoita samanaikaisesti, ja tällöin tehokkain ja tuottavin tekniikka on se, joka käyttää jonkin saman tuotoksen aikaansaamiseksi vähiten panoksia. Kun uusia ja parempia tuotantotekniikoita otetaan käyttöön jollain toimialalla, voidaan puhua teknisestä kehityksestä.

Tuotannontekijöiden käytön tehokkuutta tutkittaessa on luotu ns. X-tehottomuuden (tai X-tehokkuuden) käsite (Leibenstein 1966, 1976). Käsitteen luoja Leibensteinin mukaan panosten käytön tehottomuus yrityksissä on yleistä ja saman toimialan eri yritysten välillä valitsee suuria eroja tuottavuuksissa, vaikka yrityksillä olisi samat panokset käytössään. Tämän X-tehottomuuden poistaminen ja tehokkuuden lisääminen yrityksissä merkitsisi tuotannon määrän huomattavaa kasvua. Nämä yritysten sisäiset tehokkuus- ja tehottomuustekijät vähentävät Leibensteinin mielestä paljon merkittävämmiin tuotannon määrää kuin

monopolit ja oligopolit. Säädellyn, kilpailulta suojatun pankkitoiminnan pankeissa mahdollisesti aiheuttama ylikapasiteetti ja suuret kustannukset on nähty X-tehottomuudeksi pankkitoiminnassa.

Leibensteinin ajatukset eivät ole saaneet kiistatonta hyväksyntää. Kritiikkinä on esitetty, että X-tehottomuuden vallitessa normaali oletus voiton maksimoinnista yritysten toiminnan päämääränä käy epäselväksi. Jos esimerkiksi pankki pyrki vain voiton maksimointiin, se rationalisoisi liiat kustannukset ja kasvattaisi tuotantonsa määrää, vaikka kilpailua rajoitettaisiin. Mahdollisen X-tehottomuuden - esimerkiksi erittäin tiheään konttoriverkoston muodossa - voidaankin pankkitoiminnassa ajatella olevan muuta kilpailua kuin hintakilpailua (Laitinen 1989, Steinherr ja Gilibert 1989).

Rahoitus- ja pankkitoiminnan erilaisten tehokkuusvertailujen vaikeudet johtuvat lisäksi mm. siitä, ettei pankkien tuotannon kuvaamiseksi ole olemassa mitään yhtä ja yleistä mittaria. Usein todetaan pankkien olevan monituoteyrityksiä, jotka tuottavat rahoituksen välityspalveluja ja huolehtivat yhteiskunnan maksujärjestelmästä. Se, miten tästä toiminnasta syntyvää tuotantoa pitäisi mitata, on vaikea kysymys. Suhteutettaessa panoksia ja kustannuksia johonkin tuotantoon kuvaavaan käsitteeseen voi jo käsitteen valinnalla olla ratkaiseva merkitys tuloksiin.

Pankkeja keskenään vertailtaessa on tuotannon käsitteenä joskus käytetty bruttotuottojen käsitettä, johon korkotuottojen lisäksi kuuluvat kaikki muut pankkien tuotot. Bruttotuotot on käsitteenä sisällöltään sama kuin yritysten liikevaihdon käsite. Toinen käytetty tapa vertailla pankkeja on arvioida panosten käytöstä aiheutuneita kustannuksia suhteessa joihinkin tase-eriin, esimerkiksi myönnettyihin lainoihin, talletuksiin tai suoraan taseen loppusummaan. Kolmas mahdollinen tapa vertailla pankkeja on käyttää nettotuottojen käsitettä, joka sisältää pankkien korkokatteen (korkotuotot miinus korkokulut) ja muut tuotot.

Brutto- ja nettotuottojen ero on siten korkokuluissa. Kansantalouden tilinpidossa nettotuottojen käsitettä käytetään kuvaamaan pankkitoiminnan tuotantoa. Nettotuotot on käsitteenä sama kuin pankkien tuloslaskelmien erä tuotot yhteensä. Ainoa ero kansantalouden tilinpidon

ja pankkien tuloslaskelmien välillä on erässä satunnaiset myyntivoitot, jotka ovat tuloslaskelmissa mukana erässä tuotot yhteensä, mutta kansantalouden tilinpidossa eivät. Rahoitustoiminnan tuotanto lasketaan kansantalouden tilinpidossa laskennallisten pankkipalvelumaksujen ja todellisten pankkipalvelumaksujen avulla. Laskennalliset pankkipalvelumaksut vastaavat korkokatetta ja todelliset pankkipalvelumaksut kaikkia muita pankkien ja muiden rahoitustoimialaan kuuluvien yritysten tuottoja vähennettynä satunnaisista myyntivoitoista. Kun laskennallisten ja todellisten pankkipalvelumaksujen summasta vähennetään rahoitustoiminnan käyttämät välituotepanokset, päästään kansantalouden tilinpidon käsitteeseen arvonlisäys. Pankkien tuloslaskelmissa välituotepanokset sisältyvät erään muuten.

Pankkien tehokkuuden ja tuottavuuden mittaamista valaisee seuraava esimerkki: Pankit A ja B toimivat samoilla markkinoilla tuottaen samanlaisia tuotteita yhden vuoden aikana. Ne saavat molemmat korkokatteesta ja muista tuotoista tuloa yhteensä 10 milj. mk. Pankki A käyttää panoksena työvoimaa 3 miljoonan ja pankki B 4 miljoonan markan edestä. Pankin A muut toimintakulut ovat 2 ja pankin B 3 miljoonaa markkaa. Tällöin A-pankin työn tuottavuus ja toiminnan tehokkuus ovat parempia kuin B-pankin (A-pankin $3/10$ ja $2/10$ versus B-pankin $4/10$ ja $3/10$).

Vertailevaa tietoa siitä, miten rahoitus- ja pankkitoiminnan tuottavuus ja tekninen kehitys ovat eri Euroopan maissa kehittyneet, on hyvin vähän. Tämä johtuu tilastoaineistojen heikkouksista ja kansantalouden tilinpidon liian suuresta aggregatiivisuudesta toimialoittaisissa tiedoissa. Suomesta käytettävissä olevat tulokset viittaavat siihen, että tuottavuuskehitys on rahoitus- ja pankkitoiminnassa ollut viimeisten runsaan kymmenen vuoden aikana erittäin nopeata (Alhonsuo ja Tarkka 1989, Koivisto 1989).

3.2 Kirjanpito ja kannattavuuden mittaus

Pankkien kannattavuuden eli toiminnan tuottaman voiton mittaus perustuu pankkien tuloslaskelma- ja tasetietoihin. Ehkä tavanomaisin näkökulma kannattavuuden tarkasteluun on verrata poikkileikkauksella eri pankkien, konsernien tai pankkien eri toimintojen kannattavuutta toisiinsa. Pankkitoiminnan kannattavuuden mittaaminen on periaatteessa täysin samanlaista kuin muunkin yritystoiminnan kannattavuuden mittaaminen, mutta pankkien tapauksessa arviointiin liittyy monia erityisongelmia. (Pankkien kannattavuudesta ja mittaamistavoista lisää esimerkiksi Saarinen 1989, Hemberg 1989.)

Tärkein erityisongelma ovat erilaiset tuloksenlaskentamenetelmät ja raportointitavat eri maissa. Mitään yhtä ja yhtenäistä pankkeja koskevaa kansainvälistä kirjanpitokäytäntöä ei ole olemassa, ja eri maiden kirjanpitokäytännöissä ei ylimalkaan oteta pankkitoiminnan erityispiirteitä tarpeeksi huomioon. Huolimatta pankkitarkastuksesta vastaavien viranomaisten ja kansainvälisten järjestöjen pyrkimyksistä tuloslaskelman ja taseen käsitteiden harmonisoimiseksi samannimiset tuloslaskelmaerät voivat eri maissa sisältää eri eriä. Suurimmat vaikeudet liittyvät varausten, poistojen, satunnaisten tuottojen ja kulojen käsittelyyn sekä arvostusmenettelyihin. Näitä eriä käsitellään kirjavasti eri EY-maissa. Suomessa ja Saksan liittotasavallassa esimerkiksi verotus vaikuttaa suuresti kirjanpidolliseen tulokseen. Isossa-Britanniassa ja Tanskassa veroviranomaisia varten puolestaan laaditaan virallisesta tilinpäätöksestä erillinen tilinpäätös (Halme ja Launiainen 1989). Lisäksi myös eri maiden erisuuruinen inflaatio vaikeuttaa huomattavasti vertailua.

3.3 Institutionaaliset tekijät

Eri maiden pankkien omistukseen, toiminnan rajoihin ja muotoihin liittyvät erityispiirteet vaikeuttavat kansainvälistä vertailua. Pankkien sääntely ja valvonta on järjestetty eri tavalla eri maissa, ja tämä on vaikuttanut suoraan siihen, miten pankkiryhmit ovat kehittyneet toiminnaltaan ja laajuudeltaan. Voiko esimerkiksi yksityisomistuksessa

olevaa sijoitustoimintaan erikoistunutta pankkia verrata luotettavasti toisessa maassa toimivaan valtion omistamaan pankkiin, joka on keskittynyt vähittäispankkitoimintaan? Kyseessä ovat instituutiot, jotka ovat keskittyneet erilaisiin pankkipalveluihin ja tuotteisiin erilaisissa toimintaympäristöissä. Vaikka verrattaisiin vain liikepankkikonserneja eri maissa toisiinsa (kuten tässä artikkelissa), voi vertailuun sisältyä hyvinkin paljon tulkinnanvaraisuuksia.

Olennainen osa rahoitusmarkkinoiden integraatiota tulevat olemaan toisessa EY-pankkidirektiivissä luetellut palvelut, joiden tuottaminen sallitaan pankkipalveluja harjoittaville yrityksille. Tässä direktiivissä on mainittu esimerkiksi talletusten vastaanottaminen, maksujen välitys ja sijoituspalvelut. Periaatteessa direktiivin toteutuminen vähentäisi institutionaalisten erojen merkitystä pankkitoiminnassa, mutta käytännössä niiden merkityksen voi olettaa säilyvän vielä pitkään huomattavana.

Yksi kansainvälisiä vertailuja vaikeuttava instituutioihin liittyvä seikka on tilastojen erilainen kattavuus maittain. Esimerkiksi OECD:n pankkitilastoissa institutionaalinen jaottelu on yksinkertaisesti tehty eri maiden tuloslaskelma- ja tasetietojen saatavuuden perusteella.

3.4 Pankkipalvelujen hinnat

Kuten todettiin, samojen rahoituspalvelujen hinnat saattavat Euroopassa poiketa toisistaan kymmeniä, jopa satoja prosentteja sen mukaan, mistä maasta on kysymys, vaikka poikkeamat eri maiden korkotasojen välillä otettaisiinkin huomioon. Nämä hintaerot kuvastavat rahoitusmarkkinoiden perinteistä eristyneisyyttä toisistaan ja erilaisia tuotto- ja kustannusrakenteita Euroopan maissa.

Vertailukelpoisten tietojen kerääminen eri maiden pankkipalveluiden hinnoista on erittäin vaikeaa. Tähän vaikuttaa tavanomaisten tietojen saannin vaikeuden lisäksi se, ettei tuotettuja palveluja ole helppo standardoida. Hintoihin vaikuttavat esimerkiksi pankkipalvelun nopeus, vaivattomuus ja saatavuus.

Pankkien muut tuotot kuin korkotuotot muodostuvat erilaisista pankkipalveluista sekä lisäksi esimerkiksi vuokra- ja osinkotuotoista ja satunnaisista myyntivoitoista. Käytettyjen lähteiden avulla näiden palvelujen hintoja ei voi arvioida. Price Waterhousen julkaisu on toistaiseksi laajin selvitys erilaisten finanssipalvelujen hinnoista Euroopan yhteisössä, mutta senkin aineisto loppuu vuoteen 1985.

Korkokate (kansantalouden tilinpidon laskennalliset pankkipalvelumaksut) on toinen pankkien tulolähde, ja sen hintaa, eli anto- ja ottolainaukseen sovellettuja korkoja arvioidaan prosenttiyksikköinä korkomarginaalin avulla. Mitä leveämpi korkomarginaali on, sitä helpommin pankki saa aikaan suuren korkokatteen. Korkotuloihin ja korkomenoihin vaikuttavaa korkomarginaalia eri EY-maissa ja Suomessa vuonna 1987 on arvioitu luvun 5.1 taulukossa 4.

Kansainvälisiä vertailuja pankkien toiminnan tehokkuudesta ja kannattavuudesta voi pitää edellä selostettujen vaikeuksien vuoksi vain suuntaa antavina. Silti mitään parempaakaan ratkaisua kuin erilaisten tunnuslukujen esittäminen julkaistujen tuloslaskelmien ja taseiden perusteella on vaikea esittää. Jotta vertailuissa päästäisiin parempiin ja yhteismitallisempiin tuloksiin, edellyttäisi se samanlaisen kirjanpitoikäytännön lisäksi tuottojen, kustannusten ja institutionaalisten rakenteiden suurempaa samankaltaisuutta eri maissa.

4 KÄYTETYT TUNNUSLUVUT

Pankkien tuloslaskelmarunko Suomessa on seuraava:

1. KORKOTUOTOT
2. KORKOKULUT

3. KORKOKATE = 1.+2.
4. MUUT TUOTOT

5. TUOTOT YHTEENSÄ, NETTOTUOTOT = 3.+4.
6. TOIMINTAKULUT
7. LUOTTOTAPPIOT

8. KÄYTTÖKATE = 5.-6.-7.
9. POISTOT

10. LIIKEVOITTO = 8.-9.
11. VARAUSTEN MUUTOS
12. VÄLITTÖMÄT VEROT

13. TILIVUODEN TULOS = 10.-11.-12.

Pankkien liikevaihto on määritelty seuraavasti:

1. KORKOTUOTOT
4. MUUT TUOTOT

BRUTTOTUOTOT, LIIKEVAIHTO = 1.+4.

Bruttotuotot ovat siis korkotuotot ja muut tuotot yhteensä. Brutto-
tuottoja kutsutaan myös pankkien liikevaihdoksi. Muihin tuottoihin
sisältyy luvun 5 vertailuissa satunnaisia eriä, jotka eivät varsinais-
sesti liity pankkitoimintaan. Tällaisia eriä ovat esimerkiksi voitot
kiinteistöjen myynneistä Suomessa, osuudet osakkuusyhtiöiden voitoista
Isossa-Britanniassa ja siirtovelkatyppisten varausten purku Saksan
liittotasavallassa.

Luvussa 5 on käytetty seuraavia kulukäsitteitä, joiden avulla arvioi-
daan liikepankkien toiminnan tehokkuutta ja kannattavuutta:

1. PALKKAKULUT. Palkkakulut sisältävät kaikki henkilöstön palkkakulut
sekä pakolliset ja vapaaehtoiset sosiaalikulut. Eläkemenot on myös
sisällytetty palkkakuluihin.

2. MUUT TOIMINTAKULUT. Muut toimintakulut sisältävät maittain ja pankeittain sellaisia pankkitoiminnan kuluja, joihin kuuluvat esimerkiksi kiinteistö-, ATK- ja mainontakulut. Muihin toimintakuluihin sisältyvät tässä vertailussa myös poistot, joita pankit ovat tehneet eri varallisuuseristä. Muihin toimintakuluihin ei sisälly luotto-tappioita tai luottotappiovarauksia, korkokuluja ja palkkakuluja.

Palkkakulut suhteutettuina johonkin tuotantoa kuvaavaan käsitteeseen kuvaavat sitä korvausta, joka maksetaan työpanoksen käytöstä; ne kuvaavat työn tuottavuutta poikkileikkaustarkasteluissa. Yksi palkkakuluihin liittyvä ongelma on pakollisten eläkemenojen vastuuvajaus. Tuloslaskelmien ja käytettävissä olevien tietojen avulla on mahdotonta luotettavasti arvioida, ovatko eri maiden pankit jättäneet pakollisia eläkemenoja kattamatta tuloslaskelmissa ja taseissa. Laskelmissa ei ole tehty eläkekuluja koskevia korjauksia.

Muut toimintakulut edellä määritellyllä tavalla kuvaavat niitä kustannuksia, joita pankkitoiminnassa syntyy. Näiden toimintakulujen suhteuttaminen tuotantoon kertoo pankkien kustannusten hallinnasta ja toiminnan kokonaistehokkuudesta. Ongelmana toimintakulujen laskennassa on monissa tapauksissa joidenkin tulojen ja kulojen nettouttaminen ja esittäminen jo muissa tuotoissa. Harhaa tai epäyhtenäisyyttä, joka tämän vuoksi syntyy tunnuslukuihin, on mahdotonta arvioida käytettyjen lähteiden valossa. Luvussa 5 esitettävät tehokkuuden tunnusluvut ovat seuraavat:

- 1) PALKKAKULUT / NETTOTUOTOT
- 2) MUUT TOIMINTAKULUT / NETTOTUOTOT

Tuotannon käsitteeksi tarkastelussa on valittu nettotuotot eli korkokate ja muut tuotot yhteensä. Nettotuottojen käyttö on perusteltua mm. siksi, että näin päästään lähimmäksi kansantalouden tilinpidon tapaa arvioida pankkitoiminnan tuotantoa. Bruttotuottojen (liikevaihdon) käsite ei ota korkokatteen muodostumisessa huomioon erilaisten korkomarginaalien merkitystä eri maissa. Tase-erien, kuten esimerkiksi myönnettyjen pankkiluottojen tai taseen loppusumman, käyttö tuotannon mittarina ei puolestaan ota huomioon taseen ulkopuolisten erien vaihtelevaa merkitystä liikepankkien toiminnassa.

Työpanoksen ja konttoriverkoston merkitystä eri maiden liikepankkien tuotannon aikaansaamisessa arvioidaan suhteuttamalla nettotuotot sekä työntekijöiden että pankkikonttorien lukumäärään:

3) NETTOTUOTOT / TYÖNTEKIJÄ

4) NETTOTUOTOT / PANKKIKONTTORI

Liikepankkien rahoituksen välityksen kannattavuuden ja tehokkuuden arvioimiseksi on laskettu

5) KORKOKATEPROSENTTI = $KORKOKATE / KORKOTUOTOT$

6) KORKOKATTEEN TASESUHDE = $KORKOKATE / KESKITASE$

Nämä kaksi tunnuslukua kuvaavat omalta osaltaan rahoituksen välityksen kannattavuutta ja tehokkuutta pankeissa. Tunnuksien suuruuteen tai pienuuteen vaikuttaa suoraan se, mikä korkomarginaali on kussakin maassa ja pankissa. Suuri korkokateprosentti ja korkokatteen tasesuhde kertovat pankeille kannattavasta rahoituksen välitystoiminnasta, mutta yhteiskunnan kannalta suuret tunnusluvut voivat kertoa tehottomasta ja kalliista rahoituksen välityksestä. Korkokatteesta on Suomessa perinteisesti kustannettu paljon muiden pankkipalvelujen aiheuttamia kustannuksia.

Pankkien kannattavuutta voidaan kuvata monilla tunnusluvuilla. Tässä artikkelissa on OECD:n tilastoista ja vuosikertomuksista laskettu liikepankkien:

7) LIIKEVOITTO VEROJEN JÄLKEEN / KESKITASE

Yksi Suomessa paljon käytetty kannattavuutta kuvaava tunnusluku on pankkien käyttökate suhteessa esimerkiksi taseeseen tai bruttotuottoihin. Kansainvälisissä vertailuissa käyttökateen käyttäminen suomalaisella tavalla laskien ei onnistu, koska luottotappioiden yksiselitteinen arvioiminen tuloslaskelmien avulla on monien maiden tapauksessa mahdotonta.

5 VERTAILUN TULOKSET

5.1 Pankkitoiminnan rakenne-erot eri maissa

Luvussa 5.2 kuvataan eri EY-maiden pankkitoiminnan rakennetta sekä arvioidaan tehokkuutta ja kannattavuutta OECD:n pankkitilastojen ja vuosien 1982 ja 1986 kansantalouden tilinpidon tietojen avulla. Luvun 5.3 aineisto on suoraan mukana olevien pankkikonsernien (ks. liite 3) tuloslaskelmista ja taseista vuosilta 1987 ja 1988. Eri maiden tietojen kattavuus OECD:n pankkitilastoissa vaihtelee maittain, ja luvun 5.2 tuloksissa vaikuttavat seuraavat maakohtaiset seikat:

BELGIA (B): Pankkien työntekijöiden lukumäärä sisältää liikepankkien ja yksityisten säästöpankkien tiedot. Yhdessä nämä pankit muodostavat yli 70 % Belgian pankkisektorista taseen loppusummalla mitaten (76.5 % vuoden 1984 lopussa). Julkisten luottolaitosten tiedot jäävät tilastojen ulkopuolelle. Käsite pankit OECD:n tilastossa luvussa 5.2 sisältää liikepankit, joita oli 86 vuonna 1986.

TANSKA (T): Lukuihin sisältyy Tanskan koko liike- ja säästöpankkisektori (yhteensä 216 pankkia vuonna 1986). Niiden markkinaosuus on iso, mutta tilastojen ulkopuolelle jää vuosina 1982 ja 1986 suuria pankkeja.

RANSKA (R): Käsitteen kaikki liike- ja osuuspankit ulkopuolelle jäävät Ranskasta säästöpankit ja pitkälle erikoistuneet rahoituslaitokset, koska niiden tuloslaskelmat ja kirjanpitotavat poikkeavat liike- ja osuuspankkien vastaavista tiedoista. Ranskalaisia liike- ja osuuspankkeja oli vuoden 1986 lopussa 367.

SAKSAN LIITTOTASAVALTA (S): Työntekijöiden lukumäärää arvioitaessa lähteenä on käytetty Price Waterhousen selvitystä. Luvussa 5.2 on keskitytty liikepankkeihin, joiden osuus koko pankkitoiminnan volyyymistä (tuotoilla mitaten) on noin 20 %. Liikepankkeja oli vuoden 1986 lopussa 252.

ITALIA (I): Työntekijöiden ja konttorien lukumäärään on sisällytetty liike- ja säästöpankit, jotka yhdessä muodostavat 95 % Italian pankkijärjestelmästä. Vuonna 1986 liikepankkeja oli 200.

HOLLANTI (H): OECD:n tilastoihin Hollannista käsitteeseen pankit sisältyvät universaalipankit (pankin, jotka harjoittavat kaikkea pankkitoimintaa) ja osuuspankit, joita vuoden 1986 lopussa oli 81. Tämän luokittelun ulkopuolelle jäävät kaikki Hollannin säästöpankit ja muut luottolaitokset, mutta OECD:n tilastojen mukaan universaali- ja osuuspankit ovat osuudeltaan kattavia Hollannissa. Hollannin pankkien vuosikertomuksissa ei ole eritelty korkotuottoja ja korkokuluja.

ESPANJA (E): Työntekijöiden ja konttorien lukumäärään sisältyvät liike-, säästö- ja osuuspankkien tiedot. Nämä ryhmät harjoittavat normaalia pankkitoimintaa, vaikka niiden varojenhankinnassa ja luotonannossa on suuria ryhmittäisiä eroja. Liikepankkeja oli 136 vuoden 1986 lopussa, ja ne käsittävät noin 2/3 Espanjan pankkijärjestelmästä esimerkiksi antolainauksella tai taseen loppusummalla mitaten.

ISO-BRITANNIA (I-B): Kaikki tiedot luvuissa 5.1 ja 5.2 ovat konsernitietoja suurimmista Ison-Britannian pankeista, joten tiedot sisältyvät myös luvun 5.3 pankkikonsernitietoihin. Nämä pankkikonsernit muodostavat Ison-Britannian pankkijärjestelmän ytimen, mutta konsernien täsmällistä markkinaosuutta koko rahoituksen välityksestä on vaikea tarkkaan arvioida.

SUOMI: Suomesta työntekijöiden ja konttorien lukumäärään on laskettu mukaan kaikki talletuspankkitoimintaa harjoittavat pankit, myös ulkomaalaisomisteiset pienet pankit. Luvun 5.2 tiedoissa ovat mukana kaikki vuosina 1982 ja 1986 toimineet liikepankit ja Postipankki. Postipankki on otettu vertailuun, koska vuonna 1982 ja 1986 monien muidenkin maiden tiedot sisältävät julkisessa omistuksessa olevia pankeja. Luvussa 5.3 on käytetty Kansallis-Osake-Pankin, Suomen Yhdyspankin, Postipankin, Säästöpankkien Keskus-Osakepankin ja Osuuspankkien Keskuspankin konsernitietoja.

TAULUKKO 1. PANKKIALAN TYÖNTEKIJÖIDEN MÄÄRÄ, 1000 HENKILÖÄ

	1982	1986	muutos, %	Osuus koko kansantalouden työllisistä 1986
Belgia	53.4	57.8	8.2	1.9 %
Tanska	48.0	55.0	14.6	2.4 %
SUOMI	39.6	44.2	11.6	2.2 %
Ranska	365.5	366.2	0.2	2.0 %
Saksan liittotasavalta*	572.5	604.4	5.6	2.7 %
Italia	289.1	307.6	6.4	1.9 %
Hollanti	91.3	104.1	14.0	-
Espanja	251.9	240.7	-4.4	3.1 %
Iso-Britannia	311.0	350.3	12.6	1.6 %

Lähde: OECD 1988, Kansantalouden tilinpidot

* Saksan liittotasavallan tiedot ovat vuosilta 1982 ja 1985.

Periodin 1982 - 1986 aikana pankkialan työllisten lukumäärä on kasvanut kaikissa muissa vertailussa mukana olleissa maissa paitsi Espanjassa, jossa se väheni 4.4 prosenttia (taulukko 1). Suomen kasvuprosentti ei ole mitenkään poikkeuksellisen suuri, kuten ei myöskään prosenttiosuus kaikista työllisistä.

Konttoriverkoston tiheyttä arvioitaessa on yleinen tapa suhteuttaa väestön lukumäärä konttoriverkoston. Konttoriverkoston tiheys kertoo luonnollisesti myös pankkipalvelujen saatavuudesta maittain. Eri lähteiden erilaisen kattavuuden vuoksi voi saman maan väestö per konttorit -suhdeluku olla eri tilastoissa erilainen. OECD:n pankkitilastoissa on ilmoitettu konttorien lukumäärät, mutta myös Kansainvälisen järjestelypankin, BIS:n, (1989) tuoreessa julkaisussa on laskettu eräiden teollistuneiden maiden väestö per konttorit - suhdelukua. BIS:n luvut vuodelta 1987 ovat kattavampia kuin OECD:n julkaisun luvut (taulukko 2).

TAULUKKO 2. VÄESTÖ / PANKKIKONTTORIEN LUKUMÄÄRÄ

	A	B	C
Belgia	1.3	1088	808
Tanska	4.0	(1407)	-
SUOMI	-1.1	1396	738
Ranska	3.4	2146	1285
Saksan liittotasavalta	-15.9	1380	990
Italia	-4.4	3668	1932
Hollanti	-31.5	2542	1733
Espanja	-8.9	(1211)	-
Iso-Britannia	-	2586	1315

A: Väestö/konttorit -suhdeluvun muutos, % 1982 - 1986 (OECD 1988)

B: Väestö/konttorit ilman postikonttoreita 1987 (BIS 1989)

C: Väestö/konttorit mukaan lukien postikonttorit 1987 (BIS 1989)

LÄHDE: Tilastokeskus, OECD 1988 ja BIS 1989.

Taulukossa 2 Tanskan ja Espanjan luvut sarakkeessa B ovat suluissa, koska maiden tiedot eivät sisältyneet BIS:n julkaisuun, vaan ovat peräisin OECD:n tilastoista, jotka koskevat vuotta 1986 (myöskään Suomen tiedot eivät sisältyneet BIS:n julkaisuun). Ison-Britannian konttoreista ei puolestaan OECD:n julkaisussa ole tietoja. Postikonttorit on syytä ottaa tarkasteluun, koska myös ne ovat osa rahoitus- ja maksupalveluja tarjoavaa verkostoa Euroopan maissa.

Eri EY-maiden ja Suomen konttoriverkoston tiheys on pysynyt melkein ennallaan vuosina 1982 - 1986 (Belgia ja Suomi) tai tihentynyt suhteessa koko väestöön, kuten Saksan liittotasavallassa, Italiassa, Hollannissa ja Espanjassa (miinusmerkkinen kasvuprosentti). Ainoastaan Tanskassa ja Ranskassa konttoriverkosto on hieman supistunut vuosina 1982 - 1986, mutta oleellisesti se ei ole harventunut missään maassa. Päinvastoin se on esimerkiksi Hollannissa tihentynyt periodin aikana tuntuvasti (taulukko 2).

Tihein varsinainen pankkien konttoriverkosto on Belgiassa. Kun postikonttorit otetaan mukaan tarkasteluun, on konttoriverkosto tiheä Belgian lisäksi varsinkin Suomessa ja Saksan liittotasavallassa. Vaikka verkosto Hollannissa tiheni huomattavasti 1982 - 1986, on Hollanin konttoriverkosto silti varsin harva.

Rahoitus- ja pankkitoiminnan laajuutta kansantaloudessa voidaan kuvata laskennallisten pankkipalvelumaksujen (eli korkokatteen) avulla

(taulukko 3). Rahoituksen välityksen ja pankkitoiminnan suhteellinen merkitys kansantalouksissa on vuosina 1982 ja 1986 kasvanut. Poikkeuksena on Saksan liittotasavalta. Suomen suhdelukua voi pitää EY-maiden lukuihin verrattuna pienenä.

TAULUKKO 3. LASKENNALLISET PANKKIPALVELUMAKSUT / BKT (nimellinen), %

	1982	1986	muutos, %
Belgia	1.6	1.8	12,5
Tanska	2.2	3.4	54,5
SUOMI	2.3	2.4	4,3
Ranska	4.1	4.2	2,4
Saksan liittotasavalta	4.6	4.3	-6,5
Italia	4.0	4.4	10,0
Hollanti	3.8	3.9	2,6
Espanja	4.5	5.7	26,7
Iso-Britannia	4.2	4.6	9,5

Lähde: Kansantalouden tilinpidot.

Kahden poikkileikkausvuoden avulla ei voida luotettavasti arvioida, kuinka hyviä tai huonoja nämä vuodet ovat kunkin maan pankkitoiminnassa olleet. Suomessa vuosi 1986 oli pankkitoiminnassa varsin poikkeuksellinen esimerkiksi korkeine päiväluottokorkoineen, mikä vaikutti pankkien tuloksiin.

Kaikkien edellä käsiteltyjen tietojen perusteella voidaan pankki- ja muun rahoitustoiminnan merkityksen toimialana todeta kansantalouksissa kasvaneen 1980-luvulla Suomessa ja Euroopan yhteisön maissa. Pankkien toimintaympäristö Suomessa ja muualla on jo muuttunut huomattavasti vuodesta 1986.

Pankkien perimien hintojen toinen osa, korkomarginaali, on laskettu usean koron painottamattomana keskiarvona. On mahdotonta arvioida, kuinka hyvin maittaiset korkomarginaalit kuvaavat esimerkiksi artikkeleissa mukana olevien pankkikonsernien todellisia korkomarginaaleja, mutta maittaiset erot marginaaleissa näin arvioituina ovat suuria (taulukko 4, liite 3). Suomen korkomarginaali on keskitasoa. Mukana olevista maista suurin korkomarginaali on ollut Espanjassa ja Hollannissa.

TAULUKKO 4. KORKOMARGINAALIT ERI MAISSA VUONNA 1987, PROSENTTIYKSIKÖÄ (suluissa korkomarginaalin suuruusjärjestys):

Belgia	2.7	(8.)
Tanska	7.7	(3.)
SUOMI	4.5	(5.)
Ranska	7.2	(4.)
Saksan liittotasavalta	3.1	(7.)
Italia	4.5	(5.)
Hollanti	9.2	(2.)
Espanja	9.8	(1.)
Iso-Britannia	2.4	(9.)

Lähde: OECD, Monthly Financial Statistics, vuoden 1987 tiedot.

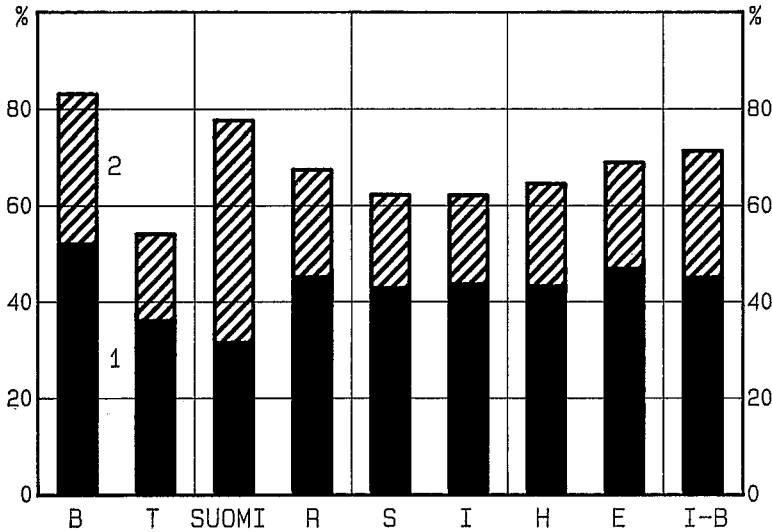
Myös Steinherr ja Gilibert (1989) ovat arvioineet samojen EY-maiden huhtikuun 1988 korkomarginaaleja. Heidän laskelmansa eroavat taulukon 4 arvioista eniten Ison-Britannian ja Hollannin osalta. Erot selittyvät laskelmissa käytetyistä koroista (ks. liite 1).

5.2 Liikepankkien tunnusluvut vuosina 1982 ja 1986

Seuraavissa kuvioissa ja taulukossa 5 kuvataan kunkin maan varsinaisen liikepankkisektorin tehokkuutta ja kannattavuutta vuosina 1982 ja 1986 niin disaggregoidusti kuin se OECD:n pankkitilastojen pohjalta on mahdollista. Monien maiden luvuissa on mukana myös muita pankkiryhmiä.

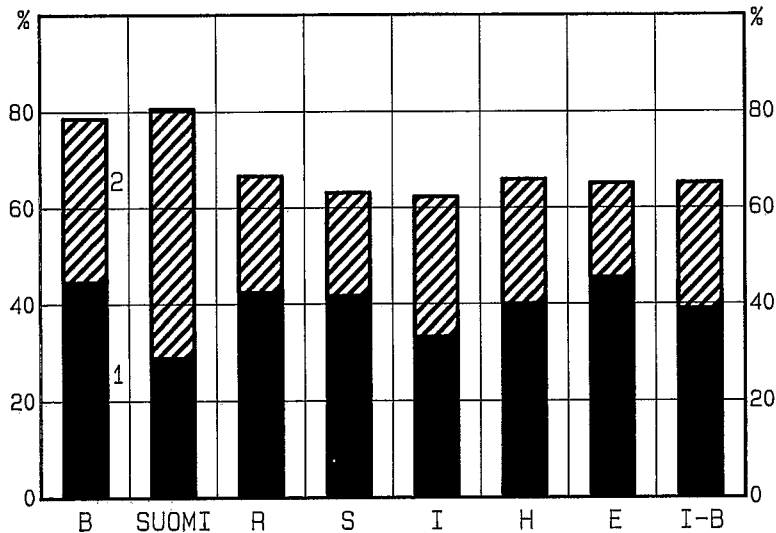
KUVIO 1. PALKKA- JA MUUT TOIMINTAKULUT SUHTEESSA NETTOTOOTTOIHIN
VUONNA 1982

- 1 Palkkakulut
2 Toimintakulut

KUVIO 2. PALKKA- JA MUUT TOIMINTAKULUT SUHTEESSA NETTOTOOTTOIHIN,
VUONNA 1986

- 1 Palkkakulut
2 Toimintakulut

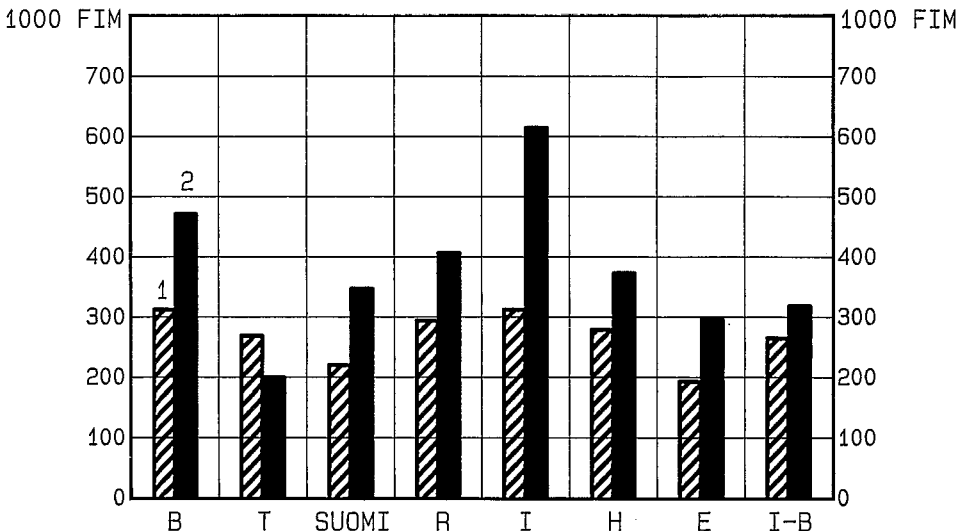

* Tanskan tiedot eivät ole mukana kuviossa 2, koska vuosien 1982 ja 1986 välillä Tanskan tilastoperusteisiin tehtiin suuria muutoksia.

Suomen ja EY-maiden pankkeja keskenään verrattaessa (kuviot 1 ja 2) voi tulla vain yhteen johtopäätökseen: suomalaisten liikepankkien toiminnan kustannustehokkuus ei ole hyvä, ja se johtuu muiden toimintakulujen raskaudesta. Verrattuna EY-maiden liikepankkeihin palkkakulut näyttävät itse asiassa Suomessa olevan selkeästi pienimmät. Tämä heijastaa ainakin Suomen tiheän konttoriverkoston ylläpitokustannuksia ja huomattavia investointeja, joita Suomessa on tehty pankkien ATK- ja maksuliikejärjestelmien kehittämiseksi. On kuitenkin erittäin todennäköistä, että joissain maissa voidaan varsinaisia palkkakuluja siirtää suoraan muihin kuluihin. Eläke- ja sosiaaliturvamaksujen kirjaaminen muihin toimintakuluihin on myös mahdollista. Myöskään eläkevastuiden kattamisesta ja mahdollisesta vastuuvajeesta ei ole olemassa pankeittain tai maittain luotettavaa tietoa. Tärkeämpi on tällöin palkka- ja muiden toimintakulujen yhteissumma ja sen suhde nettotuottoihin. Mukana olevista maista vain belgialaisissa liikepankeissa kokonaiskustannukset suhteessa nettotuottoihin ovat yhtä raskaat kuin Suomessa.

KUVIO 3. NETTOTUOTOT / TYÖNTEKIJÄT VUOSINA 1982 ja 1986, 1000 MK

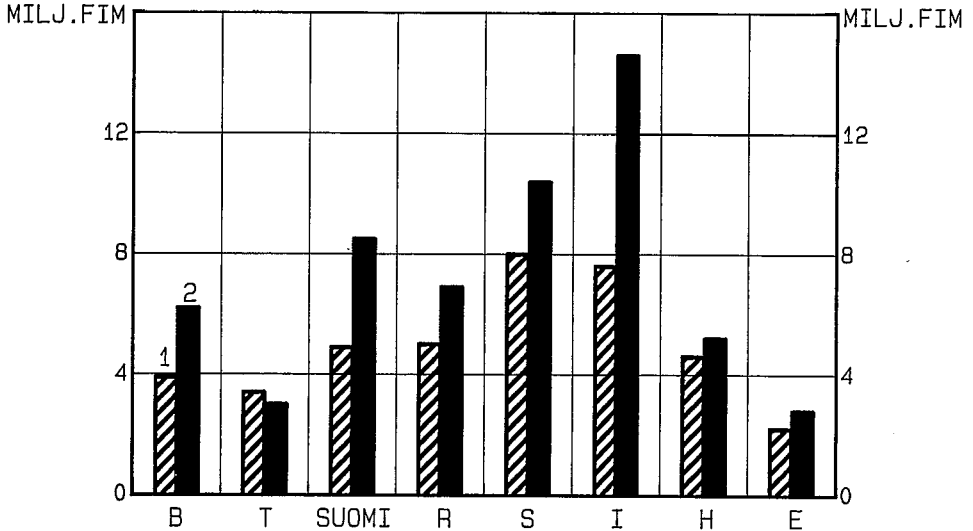
1 v. 1982
2 v. 1986

KUVIO 4. NETTOTUOTOT / KONTTORIT VUOSINA 1982 ja 1986, MILJ. MK

1 v. 1982

2 v. 1986

Nettotuottoja suhteessa työntekijöihin ja konttoreihin (kuviot 3 ja 4) arvioitaessa täytyy ottaa huomioon, että esitettyihin lukuihin vaikuttavat ratkaisevasti korkomarginaalin suuruus, muihin tuottoihin sisältyvien palveluiden erilainen hinnoittelu maittain ja valuuttakurssiheilaukset vuoden vaihteessa. Saksan liittotasavallan työntekijöiden ja Ison-Britannian konttorien lukumäärät eivät olleet selvitystä tehtäessä tiedossa. Suomen liikepankkien ja Postipankin työntekijä- ja konttorikohtainen tehokkuus tuottojen aikaansaamisessa näyttää periodin aikana hieman parantuneen suhteessa EY-maihin. Suomen tunnusluvut ovat vuonna 1986 keskitasoa verrattuna EY-maiden liikepankkeihin.

Espanja ja Iso-Britannia muodostavat Euroopan pankkitoiminnassa eräänlaiset ääripäät (taulukot 1-4 ja kuviot 1-4). Espanjassa pankkitoiminnassa on suhteellisesti paljon työntekijöitä, konttoriverkosto on tiheä ja korkomarginaali on leveä. Isossa-Britanniassa nämä asiat ovat päinvastoin. Juuri leveän korkomarginaalinsa ansiosta Espanjan pankit näyttävät kuitenkin yhtä tehokkailta kuin Ison-Britannian vertailussa mukana olevat pankit (kuviot 1-3). Price Waterhousen tutkimuksessa

suurimmat potentiaaliset hinnanalennukset pankkitoiminnassa ovat Espanjassa. Jos korkomarginaali - ja sen mukana korkokate - pienenee nopeasti Espanjassa, se näkyisi tehokkuuden nopeana heikkenemisenä.

Suomi ja Belgia muodostavat mielenkiintoisen vertailuparin. Molemmissa maissa konttoriverkosto on erittäin tiheä ja toiminnan tehokkuus vaikuttaa huonolta. Saksan liittotasavallassa, jossa korkomarginaali puolestaan on suhteellisen kapea, toiminnan tehokkuus sekä konttorien ja työntekijöiden tuottavuus vaikuttaa suhteellisen hyvältä.

Hyvä toiminnan tehokkuus ei automaattisesti näy hyvänä kannattavuutena (vrt. taulukko 5). Tähän vaikuttaa suuresti se, mitä mittareita käytetään kuvaamaan pankkien liiketaloudellista kannattavuutta. Esimerkiksi Saksan liittotasavallassa tehokkuus on hyvä, mutta kannattavuus taseen loppusummalla mitattuna on korkeintaan keskitasoa (taulukko 5).

TAULUKKO 5. LIIKEPANKKIEN KANNATTAVUUDEN TUNNUSLUKUJA

	Korkokate- prosentti		Korkokatteen tasesuhde		Liikevoitto verojen jälkeen jaettuna keski- taseella, %	
	1982	1986	1982	1986	1982	1986
Belgia, pankit	13.5	19.6	1.70	1.62	0.20	0.27
Tanska, pankit ja säästöpankit	31.0	33.9	3.69	2.63	0.85	-
SUOMI, liikepankit ja Postipankki	27.4	20.9	2.40	1.57	0.26	0.47
Ranska, kaikki liike- ja osuuspankit	21.9	31.8	2.74	2.72	0.20	0.24
Saksan liittotasa- valta, liikepankit	26.1	37.7	2.44	2.46	0.22	0.37
Italia, kaikki liikepankit	25.4	36.8	3.19	4.67	0.34	0.76
Hollanti, pankit	-	-	2.25	2.42	-	-
Espanja, liikepankit	30.5	37.8	3.90	3.73	0.40	0.59
Iso-Britannia, Lontoon ja Skotlannin clearingpankit	25.2	31.9	3.25	3.16	0.64	0.76

Korkokateprosentti = korkokate/korkotuotot

Korkokatteen tasesuhde = korkokate/keskitase

Lähde: OECD 1988.

Vuonna 1982 Suomen liikepankkien ja PSP:n korkokateprosentti oli korkea verrattuna EY-liikepankkien vastaavaan, mutta vuonna 1986 alhaisempi kuin missään muussa EY-maassa paitsi Belgiassa. Pankkikilpailun kiristymisen todetaan usein pienentävän pankkien korkomarginaaleja ja korkokatetta. Ainakaan periodina 1982 - 1986 tällaista ei voi havaita EY-maissa tapahtuneen, koska jokaisessa maassa korkokateprosentti on korkeampi vuonna 1986 kuin vuonna 1982. Toisaalta korkokateprosentin tulkitseminen vain rahoituksen välityksen kannattavuutta kuvaavaksi mittariksi on suppea. Korkokateprosenttiin vaikuttaa myös kussakin maassa vallitseva yleinen korkotaso ja korkomarginaali.

Korkokatteen tasesuhde on EY-maiden liikepankeissa vastaavana aikana pysynyt ennallaan tai pienentynyt (poikkeuksena Italia). Korkokateprosentin ja korkokatteen tasesuhteen risitiriitainen kehitys kuvastaa ainakin pankkien taseiden voimakasta kasvua. Esimerkiksi Suomessa keskitase kasvoi vuosina 1982 - 1986 noin 126 %, Saksan liittotasavallassa noin 28 %. Vaikka Espanjan ja Ison-Britannian korkomarginaalit poikkeavat toisistaan tuntuvasti, on niiden korkokatteen ja taseen suhdeluku melkein sama ja suuri. Tunnusluvulla liikevoitto verojen jälkeen per keskitase suomalaisten liikepankkien ja Postipankin kannattavuus on ollut keskitasoa EY-maiden liikepankkeihin verrattuna vuosina 1982 ja 1986. Vuonna 1986 kannattavimmat liikepankit olivat Italiassa ja Isossa-Britanniassa.

5.3 Suurimmat liikepankkikonsernit vuosina 1987 ja 1988

Tässä luvussa eri maiden pankkien vertailua jatketaan vuosiin 1987 ja 1988 laskemalla liikepankkikonserneille (liite 3) samoja tehokkuuden ja kannattavuuden tunnuslukuja kuin edellisessä luvussa. Mukana olevat pankkikonsernit kuuluvat kunkin maan suurimpiin liikepankkeihin. Luvut perustuvat suoraan tuloslaskelmista ja taseista saatuun informaatioon. Tuloslaskelmia ja taseita ei ole oikaistu mitenkään, mikä vähentää lukujen vertailukelpoisuutta. Toisaalta laajataan tuloslaskelma- ja taselukujen oikaisut eivät takaa täyttä vertailukelpoisuutta maiden ja pankkien kesken. Espanjan ja Italian pankkikonserneista ei ollut saatavilla vuosikertomuspohjaista tietoa, joten tässä luvussa Suomen ja EY:n pankkien vertailussa on mukana vain kuusi EY-maata.

Mukana olevista maista Suomen ja Ison-Britannian pankkiryhmä on melkein identtinen edellisen luvun ryhmien kanssa. Pankkiryhmän merkitys kussakin maassa on suuri, mikä käy ilmi taulukosta 6, jossa on esitetty mukana olevien pankkikonsernien lukumäärät maittain ja laskettu näiden pankkikonsernien taseiden loppusummien osuus The Banker -lehden vertailuissa mukana olleiden pankkien taseiden loppusummasta. Nämä vertailut koskivat vuosien 1987 ja 1988 tuloksia. Vuonna 1987 mukana vertailussa oli 500 ja vuonna 1988 1000 maailman suurinta pankkia. Jo aiemmin mainittu pankkitoiminnan keskittyminen käy hyvin ilmi luvuista. Esimerkiksi Saksan liittotasavallan 16 vertailussa mukana olevaa pankkikonsernia muodostivat 57.6 % 104:stä Saksan liittotasavallan suurimmasta pankista.

TAULUKKO 6. PANKKIKONSERNIEN OSUUS MAITTAIN VUOSINA 1987 JA 1988, %

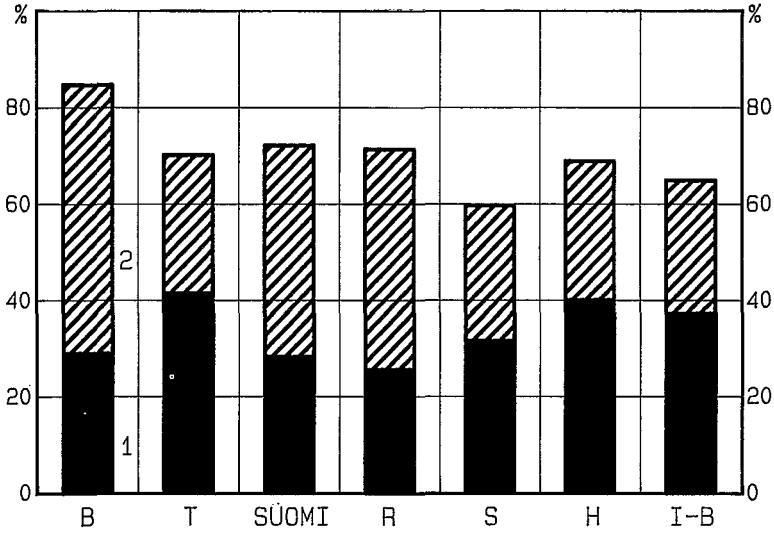
	1987	1988	kp1
Belgia	84.0	81.4	5
Tanska	71.9	52.0	5
Ranska	65.0	57.2	7
Saksan liittotasavalta	67.0	57.6	16
Hollanti	100.0	95.5	5
Iso-Britannia	87.5	82.0	7
SUOMI	100.0	94.6	5

Lähde: The Banker, July/1988, July/1989

Tehokkuuden ja kannattavuuden vertailu (kuviot 5-10) on tehty samoilla tunnusluvuilla kuin luvussa 5.2. Seikka, joka nyt vaikuttaa tunnuslukuihin on kunkin maan pankkikonsernien pieni lukumäärä. Yhden pankin lisääminen tai pois jättäminen voi vaikuttaa tunnuslukujen arvoihin paljon, koska saman maan eri pankkien välillä on suuria eroja esimerkiksi työntekijöiden lukumäärässä ja tulojen rakenteessa.

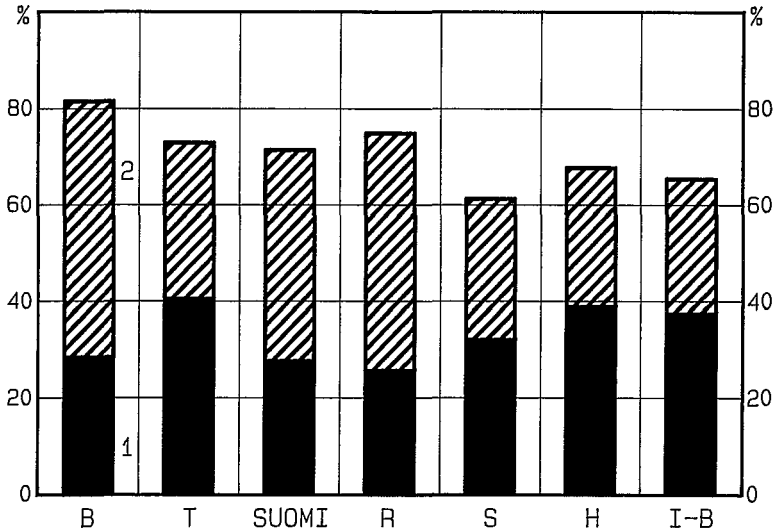
KUVIO 5. PALKKA- JA MUIDEN TOIMINTAKULUJEN SUHDE NETTOTOOTTOIHIN SUURISSA PANKKIKONSERNEISSA VUONNA 1987

- 1 Palkkakulut
2 Toimintakulut

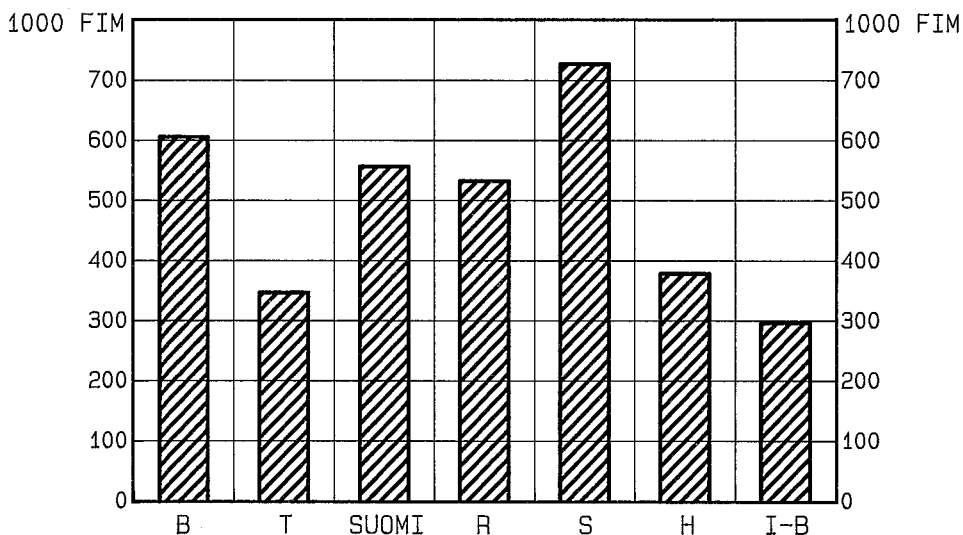
KUVIO 6. PALKKA- JA MUIDEN TOIMINTAKULUJEN SUHDE NETTOTOOTTOIHIN SUURISSA PANKKIKONSERNEISSA v. 1988

- 1 Palkkakulut
2 Toimintakulut

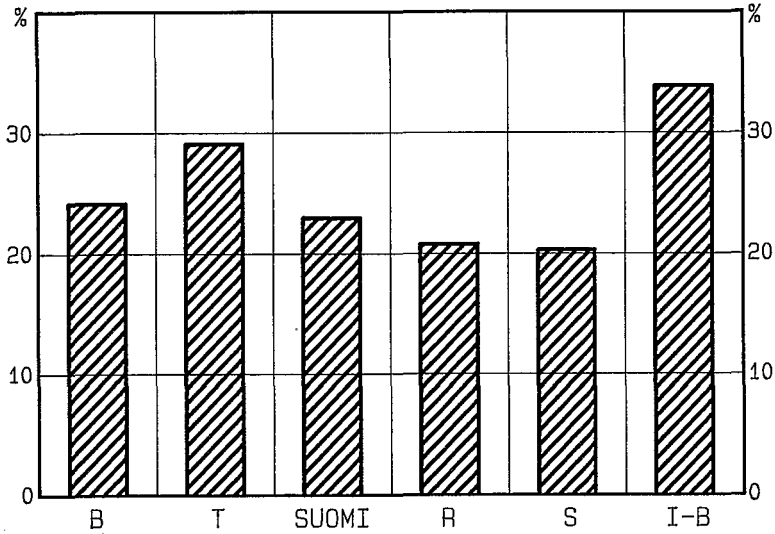

Kustannustehokkuutta arvioitaessa käy ilmi, että tulos on sama kuin edellä: suomalaisten pankkien palkkakulut ovat pienet, mutta muut toimintakulut suuret verrattuna eurooppalaisiin pankkeihin. Tässä otoksessa vain Ranskan pankkien palkkakulut ovat suhteellisesti pienempiä kuin Suomen. Belgian ja Ranskan pankkien muut toimintakulut ovat suhteellisesti suuremmat kuin Suomen. Nettotuotot per työntekijä -tunnusluvun valossa suomalaisten liikepankkien työn tuottavuus on varsin hyvä, esimerkiksi melkein kaksi kertaa niin hyvä kuin Isossa-Britanniassa. Konttorikohtaista tehokkuutta ei voi laskea, koska vuosikertomuksissa ei monestikaan ole tietoja konttoriverkostosta.

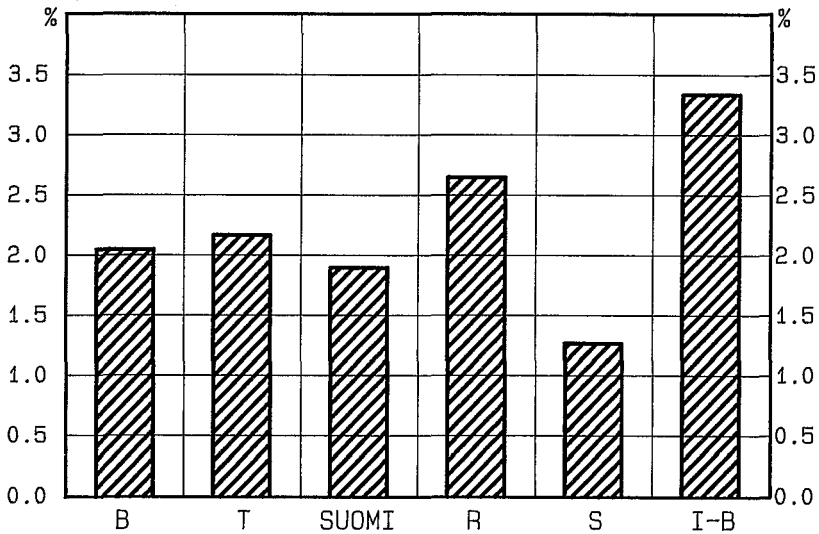
KUVIO 7. NETTOTUOTOT/TYÖNTEKIJÄ SUURISSA PANKKIKONSERNEISSA, 1000 MK (KESKIARVO 1987 JA 1988)

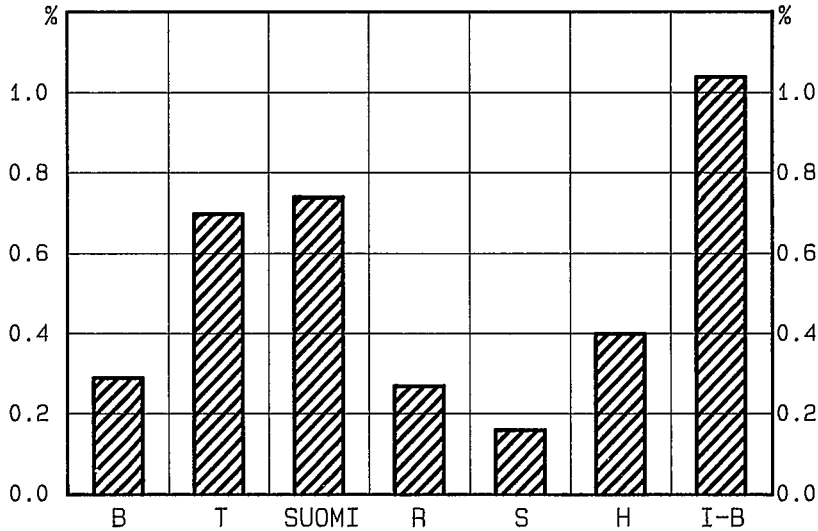
KUVIO 8. PANKKIKONKERNIEN KORKOKATEPROSENTTI (= KORKOKATE/KORKOTUOTOT)
(KESKIMÄÄRÄ 1987 JA 1988)

KUVIO 9. PANKKIKONKERNIEN KORKOKATE/KESKITÄSE VUONNA 1988, %

KUVIO 10. PANKKIKONSERNIEN LIIKEVOITTO VEROJEN JÄLKEEN / KESKITASE
VUONNA 1988, %

(Keskitase arvioitu 31.12.1987 ja 31.12.1988 taseen loppusumman keskiarvona)

Suurten suomalaisten pankkien korkokateprosentti ja korkokatteen tasesuhde ovat keskitasoa suhteessa muiden maiden pankkeihin (kuvio 8 ja 9). Myös Suomen pankkien korkomarginaali vuonna 1987 oli keskitasoa (taulukko 4). Tanskassa ja Ranskassa, joissa vuonna 1987 oli leveä korkomarginaali, oli korkokatteen tasesuhde myös suuri. Tästä poikkeavat Ison-Britannian suuret pankit, joissa korkokatteen tasesuhde oli vuonna 1987 suuri, mutta korkomarginaali kapeampi kuin muilla. Tässä, samoin kuin liikevoittojen tasesuhteessa, kuvastuvat osittain pankkien mahdollisuudet manipuloida taseensa kokoa. Saksalaisissa suurissa pankkikonserneissa korkokatteen merkitys tuotoissa ei ole niin suuri kuin esimerkiksi suomalaisissa pankeissa. Lisäksi saksalaiset pankit voivat erittäin helposti piilottaa tulostaan taseen reserveihin.

Pankkikonserniin liikevoittoja kuvaavat luvut ja erot eri maiden pankkien välillä eivät ole kovinkaan luotettavia (kuvio 10). Varsinkin Saksan liittotasavallan suurimmista pankkikonserneista esitetty luku

0.16 % on edellä mainituista syistä harhaan johtavan pieni. Suomen pankkien arvio 0.74 % on toiseksi suurin mukana olevista maista.

6 YHTEENVETO

Tehokkuus- ja kannattavuusvertailun perusteella voi päätyä seuraavansiin johtopäätöksiin:

- Kansantalouden toimialana pankkitoiminta on kooltaan Suomessa saman suuruinen kuin useimmissa Euroopan teollistuneissa maissa. Pankkitoiminta työllisti vuonna 1986 Suomessa koko kansantalouden työllisistä suurin piirtein saman osan kuin Tanskassa tai Ranskassa. Koko rahoitustoiminnan laskennalliset pankkipalvelumaksut eivät Suomessa ole erityisen suuret suhteessa bruttokansantuotteeseen. Konttoriverkosto on Suomessa tiheä ja sen perusteella arvioiden pankkipalvelujen saatavuus on hyvä.
- Suomalaisen pankkien toimintakulut ovat erityisen raskaat verrattuna muihin maihin. Työn tuottavuus suomalaisissa pankeissa on puolestaan hyvä, mikä kuvastaa mm. suomalaisen pankkitoiminnan hyvää teknistä tasoa.
- Hinnoittelu vaikuttaa suoraan tehokkuuden arvioinnissa. Pankkien eri maissa perimiä hintoja arvioitiin vuoden 1987 korkomarginaalin avulla. Ääripäiksi tässä suhteessa havaittiin Espanja ja Iso-Britannia, joissa kustannukset suhteessa tuottoihin olivat melkein yhtä suuret, mutta Espanjassa korkomarginaali oli yli kaksinkertainen Ison-Britannian marginaaliin verrattuna. Suomessa oli vuonna 1987 keskitasoinen korkomarginaali.
- Kannattavuudeltaan suomalaiset pankit olivat käytettyjen mittarien valossa EY-maiden pankkien joukossa keskitasoa. Tarkastelu oli tässä suhteessa kuitenkin pinnallista. Syvempi analyysi pankkien todellisesta liiketaloudellisesta kannattavuudesta vaatisi mm. laajoja oikaisuja julkaistuihin tietoihin ja monipuolisempia tunnuslukuja.

Tuloksiin liittyy monia tulkinnanvaraisuuksia, joita varsinkin luvussa 3 on pyritty valottamaan. Luvussa 5 esitetyt tulokset vuosilta 1982 ja 1986 - 1988 voidaankin pitää vain suuntaa antavina. Tämän kaltaiset vertailut maiden välillä kertovat parhaiten sen, kuinka erilaisia rakenteeltaan, tehokkuudeltaan ja kannattavuudeltaan liikepankitkin Euroopan yhteisössä vielä ovat. Kansainvälisen pankkikilpailun kove-
tessa pitäisi tarkasteluissa esiin tulleiden erojen maiden välillä pientyä nopeasti. EY-maista edellä esitetyt laskelmat ja arviot ovat monessa suhteessa samansuuntaisia eräiden muiden esitettyjen tulosten kanssa (Szymczak 1987, Molyneux 1989).

Suomalaisten pankkien suuret ATK-, kiinteistö-, mainonta-, ja hallintokulut suhteessa muihin maihin ovat kustannusrasite, joka 1990-luvulla merkitsee erittäin suuria rationalisointipaineita. Erityisesti nämä rationalisointipaineet voivat kohdistua tiheään konttoriverkoston. Vuoden 1990 aikana konttoriverkoston supistuminen onkin jo alkanut muutamassa pankkiryhmässä. Rationalisoinnin vuoksi työntekijöiden lukumäärä Suomen pankkitoiminnassa ilmeisesti vähenee, vaikka työn tuottavuus Suomen pankeissa sinänsä on hyvä. Toisaalta samanlaisia toiminnan tehostamispaineita on myös monessa Euroopan maassa ja pankissa. Lasketut tehokkuuden ja kannattavuuden tunnusluvut kuvaavat aikakautta, joka on välivaihe siirryttäessä säädellystä kilpailulliseen pankkitoimintaan.

LÄHTEET

ALHONSUO S. ja TARKKA J. (1989) Rahoitustoiminnan tuottavuus ja tehokkuus Suomessa, Suomen Pankki A:72.

BIS (1989) Payment Systems in Eleven Developed Countries, April 1989, Basel.

The Banker July/1988 TOP 500, s. 56 - 153.

The Banker July/1989 TOP 1000, s. 38 - 144.

EUROPEAN ECONOMY (1988) The Economics of 1992, Commission of The European Communities, NO. 35 march 1988, Brussels.

GILBERT R.A. (1984) Bank Market Structure and Competition, A survey, Journal of Money, Credit, and Banking Vol. 16 No. 4 s. 619 - 660.

HALME L. ja LAUNIAINEN P. (toim. 1989) Suomalaisten ja ulkomaisten pankkien tilinpäätöskäytäntö, Suomen Pankki, A:71.

HEMBERG K. (1989) Suomalaisten pankkikonsernien kannattavuus vuonna 1987 - Kansainvälinen vertailu, Suomen Pankki A:72.

KOIVISTO H. (1989) Pankkitoiminnan nykypiirteitä, Kansantaloudellinen aikakauskirja 1989:2 s. 148 - 155.

LAITINEN T. (1989) Yritysten ja laitosten toiminnan tehokkuus, mitausmallin kehittäminen, Vaasan korkeakoulun julkaisuja, Tutkimuksia No. 138.

LEIBENSTEIN H. (1966) Allocative Efficiency vs. X-efficiency, American Economic Review Vol. LVI, June 1966 s. 392 - 415.

LEIBENSTEIN H. (1976) Beyond Economic Man - A New Foundation for Microeconomics, Harvard University Press USA.

LIIKETALOUDELLINEN TUTKIMUSLAITOS, LTT (1989) Pankkipalvelujen kustannusvastaavuus, laskentaperiaatteet ja toteutuminen, Sarja B:52.

LLEWELLYN D. (1989) Competition, Diversification and Structural Change in the British Financial System, Seminaariesitelmä, Nizza, SUERF October 1989.

McLEAY S. ja MOLYNEUX P. (1989) Bank Profitability and Structure in France, The United Kingdom, West Germany and Japan: Some Preliminary Findings, IEF, Research Papers in Banking and Finance 89/12.

MOLYNEUX P. (1989) The Single European Market and the Implications for Large Scale Bank Acquisitions, IEF, Research Papers in banking and Finance 89/8.

OECD (1987a) Bank Profitability, Financial Statements of Banks with Methodological Country Notes 1980 - 1984, Paris.

- OECD (1987b) Monthly Financial Statistics 1987, Paris.
- OECD (1988) Bank Profitability, Financial Statements of Banks 1982 - 1986, Paris.
- OECD (1989a) Financial Market Trends: Competition in Banking. Paris.
- OECD (1989b) National Accounts, Vol. 2 1974 - 1987, Paris.
- PRICE WATERHOUSE (1988) The Cost of Non-Europe in Financial Services, Basic Findings Vol. 9 Brussels. Luxemburg.
- SAARINEN V. (1989) Pankkitoiminnan kannattavuus Suomessa 1960 - 1987, Suomen Pankki A:72.
- SMIRLOCK M. (1985) Evidence on the (Non)Relationship Between Concentration and Profitability in Banking, Journal of Money, Credit, and Banking Vol. 17, No.1 s. 69 - 83.
- STEINHERR A. ja GILIBERT P. (1989) The Impact of Financial Market Integration on the European Banking Industry, CEPS Financial Market Unit, Research Report No. 1.
- SZYMZCAK P. (1987) Costs and Margins in Banking; Some International Comparisons, IEF, Research Papers in Banking and Finance 87/12.
- TILASTOKESKUS Tilastollinen Vuosikirja 1983 ja 1987.
- Lisäksi liitteessä 3 lueteltujen pankkikonsernien vuosikertomukset.

LIITE 1. KORKOMARGINAALI VUONNA 1987

Seuraavassa on lueteltu maittain ne korot, joiden avulla korkomarginaalia on arvioitu taulukossa 4. Jokaisesta korosta saatiin kuukausihavainnon perusteella vuoden keskiarvo. Näiden keskiarvojen avulla saatiin anto- ja ottolainaukselle erikseen laskettua keskikorot maittain.

Belgia:

- antolainaus: - Overdrafts with commercial banks
 - Ordinary advances by the national industrial credit company
 - Mortgage loans by the general savings and pension fund
- ottolainaus: - Deposits in ordinary savings banks books with the CGER
 - 3-month ordinary deposits with the commercial banks
 - Cash certificates and bonds of public intermediaries

Tanska:

- antolainaus - Short term bank loans to business
 - Long term bank loans to business by financial institutions
 - Mortgage loans
- ottolainaus - Savings accounts
 - Capital accounts (12 months notice)

SUOMI:

- antolainaus - Rates charged to borrowers, commercial bank's lending rate
- ottolainaus - Weighted average deposit rate

Ranska:

- antolainaus - Banks prime lending rate
 - Personal loans average
 - Financing of hire purchase of consumer goods, average
 - Housing credit, average
- ottolainaus - Savings deposits; bank accounts of pass-books
 - Time deposits less than three months, average
 - Five year bonds

Saksan liittotasavalta:

- antolainaus - Credits in current account
 - Discount credits
 - Mortgages: variable rate

- ottolainaus - Time deposits
 - Savings deposits with legal period of notice
 - Savings deposits with agreed period of notice 12 months
 - Bank savings bonds with maturity of four years

Italia:

- antolainaus - Overdrafts with commercial banks
 - Bank credits

- ottolainaus - Demand deposits with banks
 - Savings deposits with banks

Hollanti:

- antolainaus - Advances in current account against securities
 - Other advances in current account
 - Mortgage loans, nominal rate

- ottolainaus - Ordinary savings accounts
 - Time savings deposits, three months
 - " " " , 12 months
 - " " " , 24 months

Espanja:

- antolainaus - prime rate
 - Reference variable rate (one or more years)
 - Credits (one or less than three years)

- ottolainaus - Savings deposits
 - 1 - 2 year deposits

Iso-Britannia:

- antolainaus - Overdraft (minimum rate)
 - Building society mortgage loans, nominal rate

- ottolainaus - Ordinary accounts with the National Savings banks
 - Deposit accounts at 7 day's notice with London clearing banks

LIITE 2. TULOSLASKELMAN ERÄT MAITTAIN

Luvun 5.3 pankkikonserneita koskevassa vertailussa on eri tuloslaskelman käsitteisiin sisällytetty seuraavat erät:

KORKOTUOTOT:

Belgia: - Interest and commissions received
- Interest from securities and trade investments

Tanska: - Interest received etc.

SUOMI: - Rahoitustoiminnan tuotot

Ranska: - Income and revenue from money market transactions
- Income and revenue from customer transactions
- Income from leasing transactions
- Income from securities

Saksan liittotasavalta:

- Interest and similar income from lending and money market transactions
- Interest income in mortgage bank business from mortgages and communal loans
- Fixed-income securities and government-inscribed debt
- Other securities
- Subsidiaries, associated companies and trade investments

Hollanti: - Interest, Hollannin kohdalla tämä vastaa korkokatetta

Iso-Britannia: - Interest income, interest receivable

KORKOKULUT:

Belgia: - Interest and commissions paid

Tanska: - Interest paid on deposits, domestic banks, foreign banks, subordinated loan capital, other interest paid

SUOMI: - Korkokulut, kotimaiset ja ulkomaiset

Ranska: - Expenses of banking operations: Interbank and money market transactions, customer transactions, leasing transactions, interest on long-term debt and subordinated loans

Saksan liittotasavalta:

- Interest and similar expenses, interest and other fees, interest paid and related expenses
- Interest expenses in mortgage bank business for mortgage bonds and communal bonds
- Interest paid for other bonds

Hollanti: ----

Iso-Britannia: - Interest expenses, interest payable, interest payable including interest on loan capital

MUUT TUOTOT:

Belgia: - Sundry profits

Tanska: - Other ordinary income: Guarantee commission, net operating income from real property, other ordinary income
 - Profit and revaluation of foreign exchange
 - Extraordinary income: Recovery of bad debts written off in previous years, other extraordinary income

SUOMI: - Muut tuotot: valuutanvaihdot, toimitusmaksut ja palkkiot, provisiot pankkitakauksista, kiinteistötuotot ja muut tuotot

Ranska: - Other banking transactions
 - Securities portfolio
 - Non-operating and non-recurring income
 - Recoveries of non-operating provisions
 - Group share in the income of companies accounted for by the equity method

Saksan liittotasavalta:

- Commissions and other service charges received
- Non-recurrent income from the mortgage banks' issue and loan business
- Other income, income from the writing back of provisions for possible loan losses
- Income from leasing business
- Income from profit-pooling, profit transfer and partial profit transfer agreements
- Income from the writing back of special items with partial reserve character
- Income from non-bank group services

Hollanti: - Commissions
 - Other income

Iso-Britannia: - Commissions, investment income
 - Foreign exchange
 - Other income
 - Share of profit of associated companies
 - Profit on sales of premises

PALKKAKULUT: Joka maasta ja pankista kaikki henkilökunnan palkat, sosiaaliturvamaksut ja eläkemenot (=personnel costs, staff expenses jne.)

MUUT TOIMINTAKULUT:

- Belgia: - General expenses
- Depreciation and write-downs
- Tanska: - Rent and internal value for own premises
- Office expenses, repairs and maintenance
- Advertising, public relations activities, travel, staff training
- Other expenses, depreciation and provisions
- SUOMI: - Kiinteistökulut
- Muut kulut
- Poistot rakennuksista, koneista, kalustoista ja leasingkohteista
- Muut poistot
- Ranska: - Costs; other banking transactions
- General operating expenses; outside work, suppliers and services, other costs
- Depreciation and amortization expenses
- Non-recurring expenses
- Saksan liittotasavalta:
- Commissions and similar service charges paid
- Non-recurring expenses in the mortgage banks' issue and loan business
- General operating expenses
- Depreciation of and adjustments to land and buildings, office furniture and equipments
- Depreciation of leasing equipment
- Other expenses
- Hollanti: - Other expenses
- Depreciation of fixed assets
- Iso-Britannia: - Premises and equipment, including depreciation
- Other expenditure
- Operating expenses

OMA PÄÄOMA JA VARAUKSET:

Pankkikonsernien pääoma sisältää varsinaisen oman pääoman ja sen lisäksi kaikki varaukset, esimerkiksi luottotappio-, arvostus- ja muut varaukset

LIITE 3. MUKANA OLEVAT PANKKIKONSERNIT

Luvun 5.3 tarkastelussa ovat mukana alla olevat pankkikonsernit eri maista. Mitään tuloslaskelman ja taseen eriä ei ole oikaistu. Tuloslaskelman ja taseen erät on ilmaistu miljoonina markkoina vuodelta 1988 (tuloslaskelman ja taseen erät on muutettu markoiksi 31.12.1988 vallinneen keskikurssin mukaan):

T1 = Taseen loppusumma 31.12.1988
 T2 = Nettotuotot = Tuotot yhteensä = Rahoitustoimintakate + muut tuotot
 T3 = Palkka- ja muut toimintakulut sekä poistot
 T4 = Oma pääoma ja varaukset

	T1	T2	T3	T4
Belgia:				
1) GENERALE BANK	259691	7994	6808	7814
2) BANK BRYSEL LAMBERT	200017	5996	5116	4590
3) CREDIT COMMUNAL DE BELGIQUE	174038	3767	2823	3865
4) KREDIET BANK	172712	5069	4059	5454
5) ASLK-CGER BANK	151790	3686	3034	3090
Tanska:				
1) DEN DANSKE BANK	105784	2641	1552	7840
2) COPENHAGEN HANDELSBANK	80270	2287	1682	6453
3) PRIVATBANKEN	66645	2029	1451	5401
4) PROVINSBANKEN	41084	1276	899	3668
5) JYSKE BANK	36327	895	592	2052
SUOMI:				
1) KANSALLIS-OSAKE-PANKKI	144614	4048	2940	9583
2) SUOMEN YHDYSPANKKI	132617	4446	2801	10598
3) POSTIPANKKI	74810	2849	2263	5158
4) SÄÄSTÖPANKKIEN KESKUS-OSAKE-PANKKI	63508	1919	1323	3755
5) OSUUSPANKKIEN KESKUSPANKKI	43736	1215	920	2524
Ranska:				
1) BNP GROUP	818279	4740	17468	17001
2) CREDIT LYONNAIS	743175	6196	28610	15462
3) CREDIT AGRICOLE*	720939	6470	12695	18547
4) SOCIETE GENERALE	645978	3373	36768	16611
5) INDOSUEZ GROUP	200073	7377	5593	6393
6) BANQUE WORMS	42344	1544	1336	1410
7) BANQUE SUD-AMERIS	23450	2629	1714	975

	T1	T2	T3	T4
Saksan liittotasavalta:				
1) DEUTSCHE BANK	715031	6890	18238	28597
2) DRESDNER BANK	540941	5830	12366	18730
3) COMMERZBANK	422515	0853	7874	13945
4) WESTDEUTSCHE LANDESBANK	386451	6738	4258	10113
5) BAYERISCHE VEREINSBANK	380769	7572	4754	10005
6) BAYERISCHE LANDESBANK	332136	3394	1752	7570
7) BAYERISCHE HYPOTHEKEN UND WECHSEL BANK	316589	6886	4211	9631
8) NORDDEUTSCHE LANDESBANK	257357	3101	1986	4689
9) KREDITANSTALT WIEDERAUFBAU	247141	1572	602	9122
10) LANDESBANK RHEINLAND-PFALZ	105507	1351	857	2108
11) DEUTSCHE KOMMUNALBANK	97762	665	234	1546
12) HAMBURGISCHE LANDESBANK	94750	883	426	2682
13) BERLINER BANK	88253	2014	1457	2010
14) BHF - BANK	79336	2644	1646	3766
15) BREMER LANDESBANK	71343	607	408	1358
16) VEREINS UND WESTBANK	46714	2169	1560	1822
Hollanti:				
1) ALGEMEINE BANK NEDERLAND	353189	9519	6669	12474
2) AMROBANK	348610	8252	5321	12240
3) RABOBANK	335076	0025	6562	19367
4) NMB BANK	179577	5203	3221	5158
5) POSTBANK	125710	5180	3992	4336
Iso-Britannia:				
1) BARCLAYS	785675	6391	23688	42878
2) NATIONAL WESTMINSTER	740604	6632	24071	44545
3) MIDLAND GROUP	418413	1908	15196	22817
4) LLOYDS	389170	3267	14828	21586
5) STANDARD CHARTERED	177880	8942	5849	8724
6) TSB GROUP	169050	0639	7335	14010
7) THE ROYAL BANK OF SCOTLAND	162623	6930	4159	9535

* Yleensä pankkivertailussa Credit Agricole on Euroopan suurin pankki, koska pankin lukuihin lasketaan mukaan myös paikalliset osuuspankit. Yllä olevat Credit Agricolon luvut koskevat vain varsinaista pankki-konsernia, eivät paikallispankkeja.

Sampo Alhonsuo - Johanna Pensala

PANKKIEN JA VAKUUTUSYHTIÖIDEN YHTEISTOIMINTA JA TOIMIALALIUKUMINEN

	Sivu
1 JOHDANTO	99
2 KÄSITTEET JA MÄÄRITELMÄT	100
3 VAPAUTUVAT RAHOITUSMARKKINAT JA YHTEISTOIMINNAN MUODOT	105
3.1 Euroopan yhteisön direktiivit	105
3.2 Vaikutukset kolmansiin maihin	108
3.3 Alueellisen ja operationaalisen kilpailun luonne	109
3.4 Taloudelliset konglomeraatit ja niiden valvonta	113
4 EMPIIRISTÄ TARKASTELUA	115
4.1 Pankki- ja vakuutustoiminnan tuotanto ja tuottavuuskehitys	115
4.2 Keskittymisen ja suuruuden vertailua	120
5 YHTEENVETO	126
LÄHTEET	127
LIITE OMISTUSRAJOITUKSET JA YHTEISTOIMINTAMUODOT MAITTAIN	129

1 JOHDANTO

1980-luvulla säätelyn purkaminen, tietotekniikan kehitys ja arvopaperistuminen rahoituksen välityksessä ovat merkinneet suuria muutoksia rahoitusmarkkinoiden toiminnassa. Maailmanlaajuisten markkinoiden syntyminen kiristää rahoituslaitosten välistä kilpailua ja pakottaa ne keksimään uusia toimintastrategioita ja palvelumuotoja. Kilpailun lisääntymisen ja rajoitusten poistumisen myötä rahoitustoiminnan eri sektoreiden toimialarajat hämärtyvät.

Tämän artikkelin tarkoituksena on kuvata rahoitustoiminnassa tapahtuvaa toimialaliukumista ja eri toimialojen yhteistoimintaa. Toimialaliukumisella tarkoitetaan sitä, että yritys ryhtyy perinteisen toimintansa lisäksi harjoittamaan toiseen toimialaan kuuluvaa toimintaa, minkä johdosta toimialojen rajat muuttuvat epäselviksi. Rahoitustoiminnalla tarkoitetaan tässä artikkelissa pankki- ja vakuutustoimintaa.

Euroopan integraatiokehityksen olennainen osa on rahoitusmarkkinoiden säätelyn purkaminen, joka voimistaa toimialaliukumista ja antaa mahdollisuuksia pankkien ja vakuutusyhtiöiden yhteistoiminnalle. Euroopan yhteisön (EY) maissa pankkien ja vakuutusyhtiöiden toimialarajat häviävät vähitellen.

Rahoitustoiminnan vapautumisen vaikutuksia pidetään valtaosin positiivisina. Vapautuminen merkitsee aikaisempaa suurempaa hintakilpailua ja rationalisointipaineita monissa maissa. Pankkien ja vakuutusyhtiöiden asiakkaat hyötyvät yhteisten rahoitusmarkkinoiden todennäköisesti alhaisemmista hinnoista, ja koko yhteiskunnan hyvinvointi lisääntyy rahoituksen välityskustannusten pienentyessä.

Luvussa 2 määritellään keskeiset käsitteet, joiden avulla pankkien ja vakuutusyhtiöiden yhteistoimintaa ja toimialaliukumista voi lähestyä. Luvussa 3 käsitellään aluksi rahoitusmarkkinoiden kehityksen pontimena olevaa integraatiokehitystä Euroopassa. Rahoitustoiminnan yhteistyön ja toimialaliukumisen kannalta keskeistä ovat mm. vaikutukset kolmanniin maihin, joista erityisesti Yhdysvallat ja Japani ovat tärkeitä. Ne ovat maita joiden pankki- ja vakuutussektorin yrityksillä on kokonsa puolesta voimaa muokata markkinarakenteita Euroopassa.

Luvussa 3.3 käsitellään lähemmin alueellista ja operationaalista kilpailua. Vaikka rahoitustoiminnan säätelyn purku merkitsee nimenomaan kovempaa hintakilpailua, voi rahoitussektorin yritys muilla kilpailukeinoilla kuin hintakilpailulla vaikuttaa tosiasialliseen tilanteeseen markkinoilla.

Luvussa 3.4 tarkastellaan taloudellisten konglomeraattien muodostumista ja valvontakysymyksiä. Luvussa 4 esitetään muutamia empiirisiä laskelmia, joiden tarkoituksena on verrata eri maita rahoitustoiminnan tuotavuuden kehityksen, koon ja keskittymisen kannalta toisiinsa. Nämä seikat ovat keskeisiä toimialaliukumisessa ja yhteistoiminnassa. Aineisto-ongelmat tällaisissa vertailuissa ovat suuria, ja mitään hyvään aineistoon perustuvaa tulosta, jolla voisi valottaa tapahtunutta ja tapahtuvaa kehitystä, on mahdotonta esittää.

Litteessä 1 käydään läpi maittain voimassa olevia säädöksiä, jotka mahdollistavat tai kieltävät eriateisen yhteistyön pankkien ja vakuutusyhtiöiden kesken.

2 KÄSITTEET JA MÄÄRITELMÄT

Seuraavassa käydään läpi käsitteet, jotka ovat olennaisia pankkien ja vakuutusyhtiöiden yhteistoiminnan ja toimialaliukumisen tarkastelussa.

RISKI

Riskin käsite on avainasemassa sekä pankkien että vakuutusyhtiöiden toiminnassa. Esimerkiksi Baltensberger (1980) määrittelee pankkien ja muiden rahoitustoimintaan osallistuvien yritysten tehtävät seuraavasti: "Rahoituslaitosten tärkeimmät taloudelliset toiminnot ovat toisaalta riskien yhdistäminen ja uudelleen jakaminen, toisaalta kaupankäynti ja välitystoiminta rahoitusmarkkinoilla (joiden toiminta perustuu maksuliikenne- ja informaatiokulujen olemassaoloon kyseisillä markkinoilla)."¹

¹The main economic functions of financial firms are those of consolidating and transforming risks on the other hand, and of serving as dealers or brokers in the credit markets (the basis of which is the existence of transaction and information costs in these markets) on the other hand.

Vakuutustoiminnan määrittelyissä riski korostuu myös, kuten esimerkiksi Muller (1981) on todennut: "Vakuutusta käytetään vakuutetun epävarmuustekijän pienentämiseksi siirtämällä tiettyjä riskejä vakuutuksen antajalle, joka tarjoutuu korvaamaan ainakin osittain vakuutetun kärsimät taloudelliset menetykset."²

Nämä määrittelyt kertovat, että pankit ja vakuutusyhtiöt harjoittavat molemmat riskien jakamista ja arvioimista. Vakuutustoiminnan riskit eroavat pankkien riskeistä lähinnä henki- ja eläkevakuutustoimintaan liittyvän pitemmän ajallisen ulottuvuuden perusteella. Normaalisti palvelutoimialoihin luokiteltuina pankki- ja vakuutustoiminta ovat toisilleen läheisiä toimialoja.

SUURTUOTANNON EDUT

Suurtuotannon edut (economies of scale) vallitsevat jossain yrityksessä tai koko toimialalla, jos panosten, esimerkiksi työ- ja pääomapanosten, lisääminen kasvattaa tuotantoa suhteellisesti enemmän kuin kustannuksia.

Suurtuotannon etujen lähteiksi on usein nähty tuotantopanosten jakamattomuus eli se, että tuotantopanoksia voi lisätä ja käyttää vain tietyn suuruisina erinä. Investointi tietojenkäsittelykapasiteetiltaan suurempaan tietokoneeseen, joka mahdollistaa suurempien tieto- ja tapahtumamassojen käsittelyn pankissa tai vakuutusyhtiössä, on esimerkki panosten jakamattomuudesta, joka voi saada aikaan suurtuotannon etuja.

Myös erikoistuminen tuotantoprosessissa ja ns. suurten lukujen laki voivat olla suurtuotannon etujen lähde. Suurten lukujen lailla pankkien yhteydessä on tarkoitettu sitä, että isomman pankin ei tarvitse pitää niin paljon käteiskassoja suhteessa asiakkaiden lukumäärään kuin pienemmän pankin. Lisäksi toiminnan suurempi mittakaava mahdollistaa tehokkaamman riskien hajauttamisen.

²Insurance is a device for the reduction of uncertainty of one party, called the insured, through the transfer of particular risks to another party, called the insurer, who offers a restoration, at least in part, of economic losses suffered by the insured.

Rahoitusmarkkinoilla tapahtuneen kehityksen myötä pankkien kassavarojen hoidon kustannukset ovat kuitenkin pienentyneet. Pankit hoitavat likviditeetin vaihteluja rahoitushallintansa (liability management) avulla niin, ettei suurten lukujen lailla tässä yhteydessä enää ole samaa merkitystä kuin aikaisemmin. Vakuutusyhtiöille suurten lukujen laki lienee suurtuotannon etujen lähde edelleenkin, vaikka sitä on lähes mahdotonta empiirisesti todistaa.

YHTEISTUOTANNON EDUT

Yhteistuotannon edut (economies of scope) vallitsevat toimialalla silloin, kun yhden yrityksen kannattaa tuottaa useampaa eri tuotetta verrattuna tilanteeseen, jossa monta pienempää yritystä tuottaisivat kukin yhtä tuotetta. Monen tuotteen tuottamisessa yhtäaikaaisesti yrityksessä voidaan käyttää yhteisiä panoksia ja alentaa näin panoskustannuksia.

Pankit ja vakuutusyhtiöt ovat tyypillisiä monituoteyrityksiä. Ne jakavat ja arvioivat riskejä tuottamalla yhtäaikaisesti monenlaisia pankki- ja vakuutuspalveluja samoilla panoksilla. Mikäli toimialalla vallitsevat suur- ja yhteistuotannon edut, on ns. luonnollinen monopoli mahdollinen. Luonnolliseksi monopoliksi kutsutaan tilannetta, jossa vain tuotantoprosessi suur- ja yhteistuotannon etuineen määrää markkinoiden rakenteen.

TUOTTAVUUS JA TEKNINEN KEHITYS

Tuottavuudella tarkoitetaan tuotannon määrän suhdetta käytettyjen panosten määrään. Mitä enemmän tuotteita saadaan aikaan samalla määrällä työpanosta, sitä parempi on työn tuottavuus.

Paremman tuottavuuden selittäjinä jollain toimialalla voidaan pitää suur- ja yhteistuotannon etujen lisäksi teknistä kehitystä. Tekninen kehitys on laaja termi ja pitää sisällään parantuneen koulutuksen, innovaatioiden, uuden tekniikan ja muuttuneiden organisaatioiden vaikutuksen tuotantoon. Kaikki tämänkaltaiset asiat vaikuttavat myös rahoitustoiminnassa tuottavuutta parantaen, vaikka mitään suurtuotan-

non etuja ei vallitsisikaan. Teknisen kehityksen ansiosta samasta määrästä tuotantopanoksia saadaan aikaan enemmän tuotantoa.

ALUEELLINEN JA OPERATIONAALINEN KILPAILU

Alueellisella kilpailulla tarkoitetaan tässä artikkelissa rahoituslaitosten pyrkimystä laajentaa maantieteellistä toimialuettaan yrityskokoa kasvattaen. Fuusiot ja yritysostot sekä tytäryhtiöiden ja sivukonttorien perustaminen ovat kaikki alueellisen kilpailun muotoja. Operationaalinen kilpailu puolestaan voidaan määritellä kilpailuksi, joka pankeissa ja vakuutusyhtiöissä keskittyy rahoituspalvelujen tuottamiseen ja jakeluun. Pääomanliikkeiden vapautuminen ja rahoituspalvelujen vapaakauppa lisäävät alueellista ja operationaalista kilpailua rahoitustoiminnassa.

Sekä alueellinen että operationaalinen kilpailu edellyttää rahoitustoiminnan yritykseltä tiettyä suunniteltua strategiaa. Pankin tai vakuutusyhtiön oma näkemys siitä, mitkä ovat sen heikot ja vahvat alueet ja kuinka se suhtautuu esimerkiksi koko toimialan tulevaisuuteen, ratkaisee käytännössä alueellisen ja operationaalisen kilpailun keinot, joita ryhdytään toteuttamaan.

ARVOPAPERISTUMINEN

Arvopaperistumisella laeassa mielessä tarkoitetaan arvopaperimarkkinoiden merkityksen kasvua rahoituslaitosten ja erityisesti pankkien kanavoiman rahoituksen kustannuksella. Suppeammin arvopaperistuminen tarkoittaa rahoituslaitosten markkinakelvottomien luottojen muuntamista markkinakelpoisiksi (ks. Vihriälä 1989). Mikäli arvopaperistuminen on nopeaa, saattaa sillä olla huomattavia vaikutuksia rahoituksen välitykseen ja alalla toimiviin instituutioihin.

TALOUDELLINEN KONGLOMERAATTI

Rahoitussektorin yritysten muodostamia suuria yhteenliittymiä kutsutaan taloudellisiksi konglomeraateiksi (financial conglomerate).

Konglomeraatti-nimitystä on usein käytetty, kun on haluttu korostaa rahoitustoiminnan keskittymiseen ja kilpailutilanteeseen liittyviä negatiivisia seurauksia.

Jos pankkien ja vakuutusyhtiöiden tuottavuus on lisääntynyt suur- ja yhteistuotannon etujen tai teknisen kehityksen ansiosta, parantaa se toimialaliikumisen mahdollisuuksia. Tällöin pankkien ja vakuutusyhtiöiden on aikaisempaa helpompaa ottaa toisilleen perinteisesti kuuluneita tehtäviä esimerkiksi riskien jakamisessa ATK-tekniikan ja muiden valmiuksien parantuessa. Arvopaperistumisen tekee mahdolliseksi jo pelkästään informaatiopalvelujen ja massatapahtumien hoitoon tarvittavien valmiuksien lisääntyminen. On varsin luontevaa olettaa, että rahoitusmarkkinoiden nopeassa arvopaperistumisessa alueellisten ja operationaalisten kilpailukeinojen käyttö ja merkitys lisääntyvät. Tämä vaikuttaa välittömästi yhteistoimintaan ja toimialaliikumiseen rahoitustoimialan yrityksissä.

Euroopan integraatiokehityksen myötä rahoitustoimialan kilpailua vähentäneet rajoitukset poistuvat vähitellen, mistä on seurauksena kilpailun kiristyminen. Oleellista on hintakilpailun todennäköinen lisääntyminen pankki- ja vakuutustoiminnassa. Tällöin alueellinen ja operationaalinen kilpailu ovat mahdollisia toimintatapoja, joiden kautta pankit ja vakuutusyhtiöt voivat löytää yhteisiä etuja. Pankki- ja vakuutustoiminnan keskinäisestä lähenemisestä voi olla seurauksena eriasteisten taloudellisten konglomeraattien muodostuminen ja markkinarakenteiden huomattava muuttuminen. Tässä suhteessa yhdysvaltalaisten ja japanilaisten pankkien ja vakuutusyhtiöiden reaktiot ja strategia- valinnat ovat tärkeitä jo niiden pelkän suuren koon vuoksi.

Suur- ja yhteistuotannon etuja on tutkittu empiirisesti rahoitustoiminnassa. Empiiriset tutkimukset ovat vaikeita, mikä johtuu ennen kaikkea tuotannon ja kustannusten määrittelyn vaikeudesta sekä aineisto- ongelmista. Suurtuotannon etuja pankki- tai vakuutustoiminnassa ei ole

pystytty osoittamaan kiistattomasti, ja jokaisessa teollisuusmaassa toimii rahoitustoiminnassa hyvin erikokoisia yrityksiä. Myöskään yhteistuotannon etuja rahoitustoiminnassa ei ole empiirisesti pystytty todistamaan. Sen sijaan rahoitustoimialan yritysten erikoistuminen ja oikean tuotevalikoiman merkitys tehokkaan toiminnan kannalta korostuvat usein johtopäätöksissä (ks. The Economics of 1992, s. 107 - 113).

Arvopaperistuminen on ollut selkeää kansainvälisessä rahoitustoiminnassa (Malkamäki 1990). Myös kansallisilla rahoitusmarkkinoilla arvopaperistuminen on ollut trendi, joka vaikuttaa nopeammin tai hitaammin useassa maassa. Luvun 4 alustavilla laskelmilla arvioidaan pankki- ja vakuutustoiminnan tuottavuuden kehitystä ja keskittymisilmiötä niissä maissa, joissa se käytettyjen aineistojen rajoissa on ollut mahdollista.

3 VAPAUTUVAT RAHOITUSMARKKINAT JA YHTEISTOIMINNAN MUODOT

3.1 Euroopan yhteisön direktiivit

Täydellinen taloudellinen integraatio edellyttää yhtenäisiä markkinoita, joilla pankkeja ja muita rahoituslaitoksia sekä niiden tytäryhtiöiden ja sivukonttorien perustamista säätelevät samanlaiset määräykset. Integraation edellytyksenä on myös pääomanliikkeiden liberalisointi. EY:n ns. valkoisen kirjan mukaan lopullinen markkinoiden yhtenäisyys on saavutettavissa kolmea periaatetta noudattamalla: valvonta on yhtiön kotipaikan viranomaisten vastuulla, vakavaraisuusvaatimukset ja sijoittajaa ja kuluttajaa suojelevat säädökset harmonisoidaan ja muilta osin hyväksytään vastavuoroisuus jäsenmaiden voimassa olevien säännösten mukaan.

EY:n sisäisten säännösten harmonisoinnilla pyritään edistämään tervettä kilpailua ja poistamaan erilaisten toimintamahdollisuuksien aiheuttamat kilpailulliset vääristymät ja esteet. EY-direktiivit ovat säännöksiä, joiden mukaisiksi jäsenmaiden sisäinen lainsäädäntö on muutettava sovitun aikataulun mukaan eli muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta viimeistään vuoden 1992 loppuun mennessä. Pääomanliikkeet vapautuvat kahdeksassa kehittyneimmässä jäsenmaassa 1.7.1990. Rahoitus-

palveluiden vapaakauppa jäsenmaiden kesken on mahdollista 1.1.1993 lähtien.

Pankkitoiminnan ydinsäännöstö sisältyy EY:n toiseen pankkidirektiiviin. Yhdessä muiden direktiivien kanssa tavoitteena on sen avulla rakentaa järjestelmä, jonka perusperiaatteisiin kuuluvat koko EY-alueen kattava toimilupa ja tavallisesti kotivaltion suorittama pankkivalvonta myös muissa maissa olevien yksiköiden osalta. Toisen pankkidirektiivin liitteessä on lueteltu luottolaitoksille sallitut rahoituspalvelut, ja luettelo on tarkoitus joustavasti ajanmukaistaa mahdollisten uusien pankkipalvelujen kehittymisen myötä. Luottolaitos on oikeutettu tarjoamaan kotimaisen toimilupansa mukaisia rahoituspalveluja muissa EY-maissa, vaikka näissä ei vastaavia palveluja kotimaisille rahoituslaitoksille sallittaisikaan.

Ensimmäinen vahinkovakuutusdirektiivi mahdollistaa tietyin edellytyksin vakuutusyhtiöiden vapaan sijoittumisen toisiin jäsenmaihiin, ja toinen vahinkovakuutusdirektiivi mahdollistaa vakuutuspalvelujen myynnin jäsenmaasta toiseen ilman etabloitumista. Rajanylmyynnin suuria kaupallisia riskejä valvoo vakuutusyhtiön sijaintimaan viranomainen. Pienempiä, lähinnä yksityishenkilöiden vakuutuksiin liittyviä riskejä valvoo osittain myös toimintamaan viranomainen. Toinen vahinkovakuutusdirektiivi sallii vakuutusten myynnin vapaasti EY-maissa vuoden 1990 puolestävälisestä lähtien.

Vakavaraisuusvaatimuksissa on eroja pankki- ja vakuutussektorin instituutioiden välillä. Toinen pankkidirektiivi määrittelee ne luottolaitokset, joita koskevat vähimmäisvakavaraisuusvaatimukset, mutta direktiivin ulkopuolelle jäävät kaikki ne finanssitoimintaa harjoittavat yritykset, jotka eivät ole luottolaitoksia. Luottolaitosten vakavaraisuusvaatimukset on määritelty oman pääoman direktiivissä ja vakavaraisuussuhdetta koskevassa direktiivissä. Sijoituspalveluja koskeva direktiivi, johon liittyy myös oma vakavaraisuussäännöstö, on tekeillä.

Vakuutusyhtiöiden vakavaraisuusmääräykset ovat ensimmäisissä henki- ja vahinkovakuutusdirektiiveissä, joissa on säädetty solvenssin minimivaatimukset. Vakuutusyhtiöiden vakavaraisuusstandardien harmonisointi

on osoittautunut vaikeaksi tehtäväksi. EY:ssä on toistaiseksi päädytty siihen, että vakuutusyhtiöiden vakavaraisuuden valvonnassa luotetaan toisten maiden valvontajärjestelmiin, vaikka niissä olisi eroja.

Pankkidirektiivien mukaan EY-pankki voi vapaasti omistaa vakuutusyhtiöitä. Vakuutusten myyntiä pankeissa ei direktiivissä kielletä vaan asia jätetään päätettäväksi kansallisella tasolla. Myöskään siitä, miten vakuutusyhtiö voi omistaa pankkeja, ei ole määräyksiä vakuutusdirektiiveissä, vaan sen määrää kunkin maan oma lainsäädäntö. Oleellista kuitenkin on, että vaikka pankit ja vakuutusyhtiöt voivat muodostaa konserneja keskenään, pankki voi harjoittaa ainoastaan pankkitoimintaa ja vakuutusyhtiö vain vakuutustoimintaa.

Rahoitusmarkkinoiden kilpailutilanteeseen suoranaisesti vaikuttava vastavuoroisuus täsmennetään toisessa pankkidirektiivissä. Direktiivin viimeisimmässä versiossa vastavuoroisuus-termi on uudelleen muotoiltu lähinnä sen EY:hyn kuulumattomissa maissa aiheuttaman vastustuksen vuoksi. Uuden version mukaan EY, ennen kuin se sallii ulkopuolisten maiden pankkien pääsyn markkinoilleen vaatii pankeilleen tehokkaan pääsyn ulkopuolisten maiden markkinoille. Lisäksi EY vaatii pankeilleen kohtelun, joka vastaa kotimaisten pankkien kohtelua näissä maissa. Vastavuoroisuuden soveltaminen sisämarkkinoilla tarkoittaa sitä, että missä tahansa EY-maassa myönnetty pankin toimilupa on hyväksyttävä vastavuoroisesti muissa jäsenmaissa liikkeen perustamiseen oikeuttavaksi. Pankkitoiminnan harjoittamiseen koko EY:n alueella tarvitaan siis vain yksi toimilupa.

Toisessa vahinkovakuutusdirektiivissä ei vastavuoroisuuskäsitettä mainita. Tämä merkitsee sitä, että kolmannen maan vakuutusyhtiön on anottava toimilupa erikseen jokaiseen EY-maahan. Lupa on lisäksi haettava erikseen henki- ja vahinkovakuutustoiminnalle. EY:n piirissä on kuitenkin pyrkimyksenä saavuttaa tilanne, jossa pankki- ja vakuutus-toiminnan etabloitumista kohdeltaisiin tasavertaisesti. Parhailtaan neuvotellaan vastavuoroisuusehdon laajentamisesta käsittämään luotto-laitosten lisäksi myös muut rahoituslaitokset.

EY:n jäsenmaiden lainsäädännön tulisi olla direktiivien mukainen viimeistään vuoden 1992 loppuun mennessä. Tällä hetkellä EY-maiden

pankki- ja rahoitusjärjestelmät poikkeavat kuitenkin edelleen merkittävästi toisistaan rakenteeltaan ja säännöksiltään.

3.2 Vaikutukset kolmansiin maihin

Pääomanliikkeiden ja rahoituspalvelujen vapauttaminen EY-maissa on luonnollisesti herättänyt mielenkiintoa ja epätietoisuutta sisämarkkinoiden ulkopuolisissa maissa. Yhdentymisen myötä EY:n pääomamarkkinoista ja rahoituslaitoksista tulee todennäköisesti kilpailukykyisempiä ja tehokkaampia kuin aikaisemmin. Toisaalta vapaat rahoitusmarkkinat luovat uusia mahdollisuuksia myös kolmansien maiden rahoituslaitoksille, jotka jo toimivat tai aikovat tulevaisuudessa toimia EY:n alueella.

Ennen vastavuoroisuuskäsitteen uudelleen muotoilua vastavuoroisuusvaatimukset aiheuttivat huolestusta EY:hyn kuulumattomien maiden keskuudessa. Toisen pankkidirektiivin uuden version mukaan EY-komissio tutkii ulkopuolisen maan pankin pyrkiessä sisämarkkinoille, kohdellaanko pyrkivän maan alueella kaikkia EY-pankkeja vastavuoroisesti tytäryhtiön ja osakkuuden hankkimisen ollessa kyseessä. Jos kysessä on kuitenkin ennen toisen pankkidirektiivin voimaantuloa toimiluvan saanut tytäryhtiö, vastavuoroisuuden vaatimusta ei esitetä.

EY:n pankkidirektiivien määritelmä pankista rakentuu universaali-pankkikäsitteelle, joka sallii pankeille myös arvopaperitoimintojen harjoittamisen. Pankkidirektiivien mukaan pankki voi myös omistaa vakuutusyhtiön ja tätä kautta harjoittaa vakuutustoimintaa. Yhdysvalloissa ja Japanissa laki kieltää pankkeja harjoittamasta arvopaperikauppaa kotimaassaan mutta ei tytärankkiensa kautta EY-maissa. EY tarjoaa siis yhdysvaltalaisille ja japanilaisille pankeille diversifioidummat markkinat kuin pankkien kotimaa.

EY:n viranomaiset katsovat, että vastavuoroisuusehdoilla pyritään enemmänkin purkamaan sääntelyä kolmansissa maissa kuin suojaamaan sisämarkkinoita. Viranomaiset ovat antaneet ymmärtää, että Yhdysvalloissa ja Japanissa voitaisiin siirtyä kohti universaalipankkiperiaatetta ja vähemmän säännösteltyä rahoitustoimintaa. Tähän on myös molemmissa

maissa sisäisiä paineita.³ Jos kolmansien maiden rahoituslaitokset aikovat muodostaa EY-maissa pankki- ja vakuutusyhtiöiden yhteenliittymiä, kilpailullisilta vääristymiltä vältytään vain, jos yhtä laaja pankki- ja vakuutussektorin yhdistyminen sallitaan myös rahoituslaitosten kotimaassa.

3.3 Alueellisen ja operationaalisen kilpailun luonne

Alueellinen kilpailu edellyttää yrityksen maantieteellisen strategian ja optimikoon määrittelyä. Rahoituslaitokset voivat laajentaa markkina-alueettaan yhteistyösopimusten, edustuston, osakkuusyhtiön, tytäryhtiön, fuusion, yritysoston tai sivukonttorin kautta.

Pienet pankit ja vakuutusyhtiöt pyrkivät solmimaan yhteistyösopimuksia tai fuusioitumaan kotimaisten saman toimialan yritysten kanssa luodessaan alueellista strategiaansa. Suuret yhtiöt puolestaan ostavat pienempiä yhtiöitä kasvattaakseen markkinaosuuksiaan ja tehostaakseen toimintaansa vapautuvilla markkinoilla. Samalla luodaan parempia asemia, kun kilpailu kovenee ja saa uusia muotoja. Yritysostoissa ja valtauksissa pankit ovat yleensä olleet aktiivisempia kuin vakuutusyhtiöt.

Ensimmäinen toimenpide uudessa etabloitumiskohteessa ulkomailla on usein edustuston perustaminen tai yhteistyösopimuksen tekeminen. Alueellisen kilpailun keinoista ulkomailla yhteistyösopimus on kustannuksiltaan halvin, mutta ehkä myös epävarmin tapa toimia uusilla markkinoilla.

Ulkomaisen tytäryhtiön perustaminen ja yritysosto ovat jo huomattavasti kalliimpia kasvuvaihtoehtoja, ja niihin liittyy aina myös suurempi riski. Toisaalta yritysoston etuina ovat valmiit jakelutiet ja paikallistuntemus. Sivukonttorin perustaminen on yleensä edullisin vaihtoehto, koska perustamiseen ei normaalisti vaadita osakepääomaa. Pankin sivukonttorin vakavaraisuusvaatimus tulee täytetyksi emopankin omalla

³USITC 1989, s. 13 - 12.

pääomalla. Sivukonttorin perustaminen on ollut yleinen tapa hoitaa ulkomaantoimintaa.

Pankkien ja vakuutusyhtiöiden muodostamat yhteenliittymät eli konglomeeraatit ovat keskittymisprosessin viimeisin vaihe. Tällainen ns. finanssitarataratalo tarjoaa rahoitustoimialaan kuuluvia palveluja, kuten esimerkiksi pankki-,sijoitustoiminta- ja vakuutuspalveluja saman konsernin tai holdingyhtiön piiristä. Yhteenliittymiä on toistaiseksi vain EY-maissa, joissa finanssitarataratalojen katsotaan olevan tarpeeksi suuria yksiköitä kilpailussa yhdysvaltalaisia ja japanilaisia rahoituslaitoksia vastaan.

Yhdentyvillä euromarkkinoilla suuri rahoituslaitos voi valita strategiaakseen päästä yhdeksi markkinajohtajaksi. On arvioitu, että kymmenen rahoituslaitosta sekä pankki- että vakuutussektorilta pystyisi saavuttamaan vaaditun koon ja että puolet näistä on todennäköisiä markkinajohtajia useilla markkinoilla samanaikaisesti. Johtajuuden saavuttaminen vaatii rahoitustoimialan yritysten välistä yhdentymisprosessia kansallisesti ja kansainvälisesti. Mukana prosessissa ovat myös Yhdysvallat ja Japani. Omistussuhteissa ja keskittymisessä toteutuva muutos EY:n sisällä on pitkälti riippuvainen suurten rahoituslaitosten kyvystä löytää ja käyttää hyväksi maan rajojen ulkopuolisia mahdollisuuksia yritysostoihin.⁴ Suuret perinteistä pankkitoimintaa harjoittavat rahoituslaitokset ovat kansainvälistyneet hitaammin kuin esimerkiksi arvopaperikauppaa harjoittavat pienet yritykset.

Pienten maiden pankit ja vakuutuslaitokset eivät voi valita tällaista strategiaa. Vaikka niillä on merkittävä markkinaosuus omassa maassaan, ne eivät silti saavuta yhteismarkkinoiden johtajuutta. Mahdollisuudeksi jää joko liittyminen tai fuusioituminen laajempaan ryhmään tai erikoistuminen tietylle sektorille. Pienet pankit ja vakuutuslaitokset voivat tarpeeksi tehokkaalla toiminnalla ja erikoistumalla suojautua suurten yksiköiden voimaa vastaan. Pienet yksiköt voivat myös ostaa rahoituspalveluja ja välittää niitä edelleen asiakkailleen.

⁴Ugeux 1989, s. 9.

Jotta voimakas keskittyminen rahoitussektorilla ei aiheuttaisi kilpailullisia vääristymiä rahoituslaitosten välillä, viranomaiset pitävät tärkeänä, että markkinoille pääsyn esteet poistetaan uusilta tulokkailta. Markkinoille pääsyn esteitä ovat rahoituslaitosten toimialaan liittyvät rajoitukset tai sivukonttoriverkoston ja uuden kotimaisen tai ulkomaisen pankin tai vakuutusyhtiön perustamiseen liittyvät määräykset. Esimerkki toimialaan liittyvästä markkinoille pääsyn esteestä ovat yhdysvaltalaisia ja japanilaisia talletuspankkeja koskevat määräykset, jotka estävät niitä harjoittamasta arvopaperikauppaa kotimaassaan. Ulkomailla toimiessaan nämä pankit voivat sen sijaan vapaasti harjoittaa arvopaperikauppaa.

Monissa maissa halutaan käytännössä puolustautua ulkomaisia yritysostoja vastaan. Esim. Ison-Britannian, Espanjan ja Italian keskuspankit ovat julkisuudessakin suhtautuneet varauksellisesti ulkomaiseen omistukseen rahoitustoiminnassa. Tällöin on ollut kyse suurista keskeisistä kotimaisista finanssilaitoksista.

Viranomaisten harjoittama lupakäytäntö ei ole ollut suurin syy vakuutustoiminnan pankkitoimintaa hitaampaan kansainvälistymiseen. Toistaiseksi ulkomaisen asiakaskunnan ja markkinaosuuksien saavuttaminen koetaan vakuutustoiminnassa erittäin hankalaksi. Niissäkin maissa, joissa ulkomaisten vakuutusyhtiöiden toimintamahdollisuuksien rajoitukset ovat vähäiset, ulkomaisten yhtiöiden osuus on suhteellisen pieni.

Pankeissa ja vakuutusyhtiöissä operationaalinen kilpailu keskittyy tuotteisiin ja jakelukanaviin. Operationaalinen kilpailu aiheuttaa voimakasta toimialaliukumista pankki- ja vakuutustoiminnassa, koska jakelutien valinnassa korostuvat nykyisin aikaisempaa selkeämmin kohderyhmä ja tuotettu palvelumuoto. Operationaalista kilpailua käydään lähinnä massatuotemarkkinoilla ja kohderyhmänä ovat kotitaloudet. Pankkien ja vakuutusyhtiöiden välistä toimialaliukumista esiintyy seuraavissa tuoteryhmissä:

Maksuliike	Antolainaus	Säästäminen	Vakuutus
palkkatili luottokortti	käteisluotto vakuudellinen laina	säästöhenki- vakuutus, eläke- vakuutus	vahinko-, henki- ja ryhmähenki- vakuutus

Pankit saavat jo useimmissa maissa myydä vakuutuksia konttoreissaan. Pankkien tiheiden konttoriverkkojen käyttöasteen lisääminen tätä kautta voi periaatteessa parantaa kannattavuutta ja toiminnan tehokkuutta. Yllä mainituista neljästä tuoteryhmästä pankit ovatkin kehittäneet erilaisia yhdistelmiä, joita tarjotaan asiakkaille jakeluverkoston välityksellä. Yhdistelmiä ovat esimerkiksi säästötilimuotoinen eläke- ja henkivakuutus sekä luotollinen palkkatili, joka on liitetty henkivakuutukseen. Näiden standardoiduista pankki- ja vakuutus tuotteista muodostettujen yhdistelmien avulla pankit välittävät provisiota vastaan vakuutusyhtiöiden palveluja.

Vakuutusyhtiöt käyttävät pankkeja tehostaakseen jakeluverkostojaan ja vähentääkseen myyntikustannuksiaan. Vakuutusyhtiöt markkinoivat myös tilimuotoisia säästöeläke- ja henkivakuutuksia, joilla ne kilpailevat pankkitalletuksista. Pankkien ja vakuutusyhtiöiden yhteinen tuote on myös ns. unit linked -vakuutus, joka antaa säästöhenki- tai säästöeläkevakuutuksen ottajalle mahdollisuuden valita säästöjensä sijoitusmuodon ja riskipitoisuuden.

Perinteisten jakelukanavien rinnalle vakuutustoiminnassa ovat pyrkimässä vakuutusmeklarit, vakuutuskaptiivit ja suoramarkkinointi. Meklarit välittävät eri vakuutusyhtiöiden vakuutuksia, ja meklarifirmat voivat olla myös pankkien omistamia. Vakuutuskaptiivi on yrityksen tai yritysryhmän omistama vakuutusyhtiö, joka vakuuttaa kaikki tai osan omistajayritystensä riskeistä. Kaptiivin tarkoituksena on tarjota joustavaa vakuutuspalvelua edullisilla hinnoilla.

Tuotekehityksen merkitys pankki- ja vakuutuspalvelujen tuottamisessa korostuu. Tulevaisuudessa nimenomaan kotitalouksien pankki- ja vakuutuspalvelut voivat olla monikansallisia, standardoituja tuotteita, joista muodostetaan erilaisia paketteja asiakkaiden tarpeiden mukaisesti. Tuotteiden ja asiakaskunnan samankaltaisuuden vuoksi nimenomaan henkivakuutusyhtiöt joutuvat kilpailemaan pankkien kanssa. Pankin ja vakuutusyhtiön muodostamassa holdingyhtiössä pankki- ja vakuutuspalvelujen jakelu hoidetaan yhtiöön kuuluvan myyntiin ja markkinointiin erikoistuneen tytäryhtiön kautta.

3.4 Taloudelliset konglomeraatit ja niiden valvonta

Mahdollinen taloudellisen vallan keskittyminen ja kilpailulliset vääristymät on usein nähty syinä, joiden vuoksi pankkien ja vakuutusyhtiöiden yhteisomistusta on syytä rajoittaa. Suurten pankkien ja vakuutuslaitosten fuusiot on monissa maissa lainsäädännöllä kielletty.

Suhtautuminen keskittymiseen on kuitenkin muuttunut kiristyneen kilpailun ja kansainvälistymisen myötä. Keskittymisestä ja kilpailun puutteesta aiheutuvat haitat pienessä maassa poistuvat, kun ulkomaiset kilpailijat pääsevät ja tulevat markkinoille. Toisaalta taloudellisen vallan keskittyminen kansallisesti ja kohtuullisen markkinaosuuden saavuttaminen sisämarkkinoilla muodostavat vaikeasti ratkaistavan ongelman. Euroopan mittapuun mukaisen finanssiryhmän luominen saattaa pienessä maassa johtaa jo ennestään markkinoiden kokoon nähden suurten kotimaisten yksiköiden fuusioihin. Toinen ratkaisumalli on etsiä kotimaisten fuusioiden sijaan ulkomaisia fuusiokumpaneita.

Kansainvälistymisessä rahoituslaitoksen koko ja taloudellinen voima ovat merkittäviä tekijöitä. Suuri koko tarjoaa rahoitustoiminnan yrityksille usein myös paremman mahdollisuuden riskien hajauttamiseen. Fuusiot ja yritysostot ovat kilpailustrategioina hyviä, kun pyritään parantamaan rahoitusmarkkinoiden toimivuutta. Eräissä tapauksissa viranomaiset ovat jopa kannustaneet pankkifuusioihin pankkitoiminnan kilpailukyvyä vahvistamiseksi ennen rajojen avaamista kansainväliselle kilpailulle.

Suuret ja vakavaraiset rahoituslaitokset ovat tärkeässä asemassa myös koko rahoitustoimialan tekniikan kehittämisessä. Suuret pankit ja vakuutusyhtiöt ovat parantaneet rahoituspalvelujen laatua toiminnoissa, jotka liittyvät sijoitustutkimukseen ja neuvontaan, portfolioiden hallintaan ja rahoitusmarkkinoiden tietopalveluun.

Fuusioiden sääntely ja valvonta on ollut EY-maissa epäyhtenäistä. EY:n komissio ja parlamentti ovat molemmat painottaneet sääntelyn ja valvonnan harmonisoinnin tärkeyttä. Vuoden 1989 lopussa astui voimaan

asetus, joka säätelee yritystoiminnan keskittymistä sisämarkkinoilla. Asetuksessa määritellään suuret fuusiot, jotka on alistettava komission hyväksyttäväksi. Pienempiä fuusioita säätelee edelleen kansallinen laindäädantö.⁵

Pankki- ja vakuutussektorin yhteistoimintaa rajoittavia määräyksiä perustellaan myös puhtaasti valvontaan liittyvillä näkökohdilla. Toimintojen erillään pitäminen helpottaa sääntelyä ja valvontaa silloin, kun kyseessä ovat pankkien ja vakuutusyhtiöiden kaltaiset yritykset ja toimialat. Toimintojen erillään pitämiseksi on kaksi mahdollisuutta: konserni ja holdingyhtiö.

Konsernissa emoyhtiö ja tytäryhtiöt eivät ole täysin eristettyjä toistensa riskeiltä.⁶ Holdingyhtiö- rakenne pitää tytäryhtiöinä toimivien rahoituslaitosten toiminnan selvemmin erillään, joten se on valvontaviranomaisten kannalta suositeltavin tapa muodostaa eri rahoitustoimintaa harjoittavien yhtiöiden yhteenliittymiä. Pankkien ja vakuutusyhtiöiden muodostamisessa holdingyhtiöissä usein yksi tytäryhtiö keskittyy hoitamaan muiden tytäryhtiöiden tuottamien rahoituspalvelujen jakelua. Kansainvälinen kehitys lainsäädännössä on menossa kohti sekä konsernin että holdingyhtiön muodostamisen sallimista pankeille ja vakuutusyhtiöille.

Rahoitusmarkkinoiden sääntelyn ja valvonnan tulee seurata markkinoiden rakenteellisia muutoksia, jotta vältyttäisiin rajoitusten kiertämisestä aiheutuvista vinoutumista. Kaikki pankki-, sijoitus- tai vakuutus-toimintaa harjoittavat rahoituslaitokset olisi saatava yhtenäisen valvonnan piiriin. Uusien säännösten aikaansaaminen on pitkälinen prosessi, koska siihen liittyy poliittisia ja toimialojen välisiä eturistiriitoja monissa maissa. Kilpailutilanne, rahapolitiikan tavoitteet, taloudellisen vallan keskittyminen ja rahoituslaitosten tasavertainen kohtelu ovat asioita, jotka korostuvat viranomaisten valvonnassa.

⁵Council Regulation No 4064/89.

⁶Reccioli 1987, s. 60.

Yhtenäisen ja tasapuolisen valvonnan aikaansaamiseksi ollaan sekä kansallisesti että kansainvälisesti pyrkimässä pois instituutiokohtaisesta valvonnasta toimintokohtaiseen valvontaan ja sääntelyyn. Tällöin sama toiminto on instituutiosta riippumatta yhdenmukaisten vakavaraisuus- ja maksuvalmiusvaatimusten alainen.

Valvontaviranomaisilla (esimerkiksi valtiovarainministeriö ja keskuspankki) tulisi olla mahdollisuus hyväksyä tai hylätä rahoitussektorissa suunnitellut fuusiot, jotta turvallinen ja vakaa pankki- ja vakuutus-toiminnan jatkuminen pystytään varmistamaan.⁷ Suuryhtiöiden osakkeenomistuksia ja taloudellisten konglomeraattien muodostumista olisi seurattava sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Tiedotus- ja kontrollijärjestelmiä tulisi tehostaa, koska konglomeraatit ovat rakenteeltaan monimutkaisia, vaikeasti valvottavia kokonaisuuksia. Pankki- ja vakuutustoiminnan valvonnan kehittäminen ja koordinointi kansallisesti ja kansainvälisesti onkin ensiarvoisen tärkeää.

4 EMPIIRISTÄ TARKASTELUA

4.1 Pankki- ja vakuutustoiminnan tuotanto ja tuottavuuskehitys

Pankkien ja vakuutusyhtiöiden yhteistoimintaan ja toimialaliukumiseen vaikuttaa näiden toimialojen tuottavuuskehitys. Seuraavassa asiaa tarkastellaan Kansantalouden tilinpidon kehikon avulla. Kansantalouden tilinpidossa tuotantoa arvioidaan toimialojen aikaansaamien arvonlisäyksien määrällä. Arvonlisäys on jonkun toimialan aikaansaama kokonaistuotos, josta on vähennetty välituotteiden eli tuotannossa tarvittujen välituotepanosten arvo.

Rahoitustoiminnassa arvonlisäyksen laskeminen on sekä käsitteellisesti että käytännössä vaikeaa, koska ei ole esimerkiksi mitään yksiselitteistä tapaa arvioida palvelualueiden ja erityisesti rahoitustoiminnan tuotantoa. Tuottavuuskehityksen arvioimiseksi täytyy sekä pankki- että

⁷Jonkhart 1989.

vakuutustoiminnan arvonlisäys lisäksi muuttaa nimellisestä reaalisesti toimialan hintojen muutoksia kuvaavien indeksien avulla. Luotettavien hintaindeksien kehittäminen rahoitustoiminnassa on erittäin vaikeaa.

Työn tuottavuuden kehitystä ja tuotannon määrän kasvua rahoitustoiminnassa on arvioitu kahdelta eri periodilta (taulukot 1 ja 2). Käytetty aineisto perustuu suoraan OECD:n julkaisemaan Kansantalouden tilinpitoon. Työn tuottavuutta on tässä arvioitu jakamalla pankki- ja vakuutustoiminnan aikaansaama reaalin arvonlisäys työntekijöiden lukumäärällä näillä toimialoilla (kuviot 1 ja 2). Ongelmat arvonlisäyksen arvioimisessa ja reaalin arvonlisäyksen laskemisessa aiheuttavat sen, että työn tuottavuus- ja tuotannon kasvuarviot ovat summittaisia. Eri maiden välisiä vertailuja on tämän vuoksi syytä tehdä varovaisesti.

Taulukoissa 1 ja 2 mukana olevat maat ovat ainoita, joista pankki- ja vakuutustoiminnan työn tuottavuuden ja tuotannon kasvun voi laskea toimialoille erikseen. Esimerkiksi Japanin, Ison-Britannian tai Ranskan rahoitustoiminta esitetään aggregoituna muihin toimialoihin.

TAULUKKO 1. TYÖN TUOTTAVUUDEN KASVU KESKIMÄÄRIN VUODESSA. %

	Pankkitoiminta		Vakuutustoiminta	
	1976-1987	1981-1987	1976-1987	1981-1987
SUOMI	4.23	6.27	2.20	0.62
Yhdysvallat	-0.45	-0.84	0.31	2.50
	1976-1986	1981-1986	1976-1986	1981-1986
Saksan liittotasavalta	2.48	1.45	2.53	2.43
	1976-1985	1981-1985	1976-1985	1981-1985
Tanska	-3.38	5.09	-7.77	5.08
			1976-1987	1981-1987
Ruotsi	-	-	2.54	3.27

TAULUKKO 2. TUOTANNON KASVU KESKIMÄÄRIN VUODESSA, %

	Pankkitoiminta		Vakuutustoiminta	
	1976-1987	1981-1987	1976-1987	1981-1987
SUOMI	6.82	9.89	3.76	1.97
Yhdysvallat	4.13	3.35	3.18	4.48
	1976-1986	1981-1986	1976-1986	1981-1986
Saksan liittotasavalta	4.43	3.40	3.14	2.92
	1976-1985	1981-1985	1976-1985	1981-1985
Tanska	0.85	8.06	-6.62	5.08
			1976-1987	1981-1987
Ruotsi	-	-	2.98	4.08

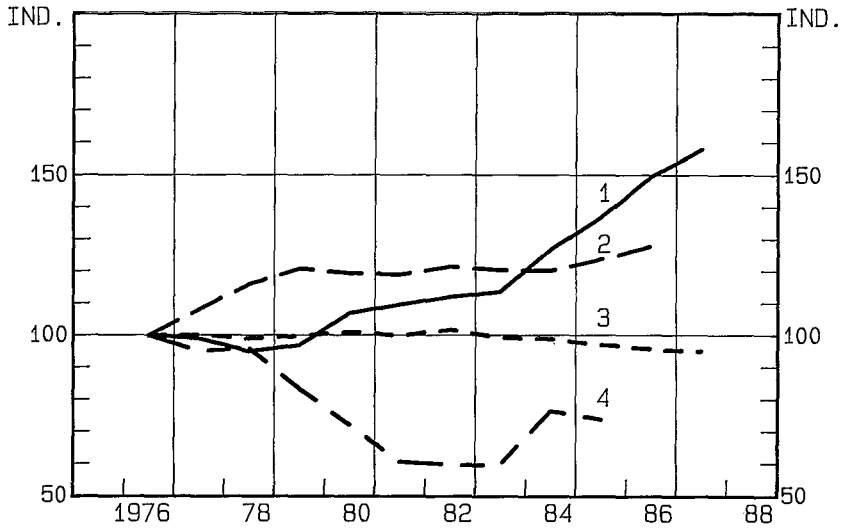
Lähde: OECD:n Kansantalouden tilinpito 1975 - 1987.

Luvut antavat hyvin epäyhtenäisen kuvan työn tuottavuuden ja tuotannon kasvun kehityksestä eri maissa (taulukot 1 ja 2). Suomessa työn tuottavuuden kasvu pankkitoiminnassa on ollut nopeaa verrattuna muiden maiden kehitykseen. Vakuutustoiminnassa Suomen kehitys suhteessa muiden maiden kehitykseen on ollut tasaisempaa.

Työn tuottavuuden kehitys samojen maiden pankki- ja vakuutustoiminnassa on kuvattu indeksoimalla kehitys vuodesta 1976 lähtien (kuviot 1 ja 2). Suomessa työn tuottavuuden kasvu molemmilla toimialoilla on ollut nopeaa verrattuna muiden maiden vastaavaan kehitykseen. Myös Saksan liittotasavallassa ja Ruotsissa (vakuutustoiminnan kohdalla) työn tuottavuus on selvästi kasvanut. Yhdysvalloissa kehitys on polkenut paikallaan ja Tanskassa taantunut.

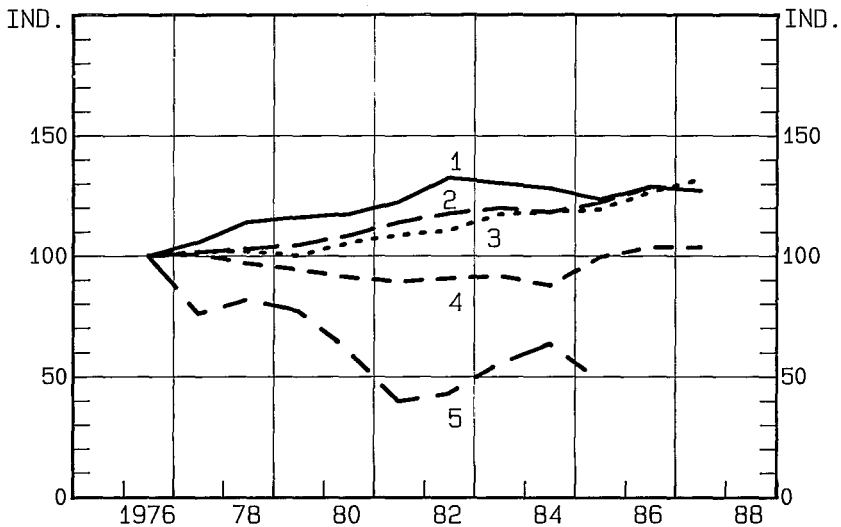
KUVIO 1. TYÖN TUOTTAVUUS PANKKITOIMINNASSA NELJÄSSÄ MAASSA, 1976 = 100

1 Suomi	3 USA
2 Saksan liittotasavalta	4 Tanska

KUVIO 2. TYÖN TUOTTAVUUS VAKUUTUSTOIMINNASSA VIIESSÄ MAASSA, 1976 = 100

1 Suomi	4 USA
2 Saksan liittotasavalta	5 Tanska
3 Ruotsi	

Tuottavuuden kehitykseen vaikuttavat mahdolliset (mutta epätodennäköiset) suurtuotannon edut ja toteutunut tekninen kehitys kussakin maassa. Lisäksi mahdollisella monopolihinnoittelulla on tärkeä vaikutus. Hinnanmuodostus ja mahdolliset kartellihinnat vaikuttavat myös suoraan tuottavuuden arvioinnissa. Tämä on seurausta arvonlisäyksen laskemistavasta ja deflatoinnista rahoitustoiminnassa. Jos rahoitustoiminnan palvelujen hinnat pankki- ja vakuutustoiminnassa ovat eri maissa nousseet huomattavasti ilman, että sitä on deflatoinnissa otettu tarpeeksi huomioon, ei lukuja voi sellaisinaan pitää parantuneen työn tuottavuuden kuvaajina. Taulukkojen ja kuvioiden arviot liioittelevat työn tuottavuuden ja tuotannon kasvun kehitystä, mikäli monopolihinnoittelu on ollut voimakasta ja mikäli käytetyt indeksit eivät kuvaa hintojen kehitystä tarpeeksi hyvin.

Falush (1989) on arvioinut Ison-Britannian pankkitoiminnan työn tuottavuuden lisääntyneen keskimäärin 3.9 % vuodessa periodina 1978 - 1987. Vakuutustoiminnassa vastaava luku oli 4.1 %. Reaalinen tuotanto olisi hänen mukaansa kasvanut pankkitoiminnassa keskimäärin 7.1 % ja vakuutustoiminnassa 6.5 % vuodessa. Verrattuna esimerkiksi Yhdysvaltojen ja Saksan liittotasavallan lukuihin nämä luvut ovat suuria. Toisaalta Falush arvioi tuotantoa suoraan pankkien ja vakuutusyhtiöiden liikevaihdon avulla, muuttamalla sen reaalisesti käyttämällä yleistä kustannushintojen indeksiä eli inflaatiovauhtia. Tämä metodi on ratkaisevasti erilainen kuin kansantalouden tilinpidon lähestymistapa ja kuvaa käsitteellisiä ja käytännön vaikeuksia, kun palvelutoimialojen tuottavuutta arvioidaan.

Steinherr ja Gilibert (1989) vertasivat rahoitustoiminnan työn tuottavuutta koko kansantalouden keskimääräiseen työn tuottavuuteen eri EY-maissa. He arvioivat ensiksi rahoitustoiminnan arvonlisäyksen osuuden koko brutokansantuotteesta ja jakoivat tämän osuuden rahoitustoiminnan työllisten osuudella kaikista kansantalouden työllisistä. Jokaisessa maassa työn tuottavuus näin tarkasteltuna oli yli koko kansantalouden keskimääräisen tuottavuuden.

Onko työn tuottavuuden ja tuotannon määrän kehitys sitten helpottanut mahdollista toimialaliukumista rahoitustoiminnassa? Voimakkaisiin

yleistyksiin ei edellä olevan tarkastelun perusteella ole aihetta, mutta mitä enemmän "aitoa" teknistä kehitystä on tuottavuuden kehityksen takana, sitä helpompaa toimialaliikuminen pankkien ja vakuutusyhtiöiden välillä on.

4.2 Keskittymisen ja suuruuden vertailua

Pankkien ja vakuutusyhtiöiden suuruutta ja keskittymistä kuvataan tässä luvussa muutamalla vertailulaskelmalla. Mittarit on valittu käytettävissä olleen aineiston antamissa rajoissa, ja laskelmiin sisältyy ongelmia.

Pankkien kokoa kuvataan taseen loppusumman avulla (kuvio 3). Ratkaisu ei ole paras mahdollinen, koska se jättää pankkitoiminnassa mm. vakavaraisuuden huomioon ottamatta. Se, mitkä ovat maailman suurimpia pankkeja, riippuu paljolti mittarista. Yksi ratkaisu suuruuden vertailussa olisi järjestää pankit oman pääoman määrän tai tuottojen suuruuden mukaiseen järjestykseen. Kun taseesta näkyvä oma pääoma otetaan huomioon tarkastelussa, ei esimerkiksi japanilaisten pankkien ylivoimaisena ole niin suuri, koska japanilaisten pankkien vakavaraisuus on eurooppalaisia ja yhdysvaltalaisia pankkeja heikompi. Taseen loppusummat ovat vuodelta 1988.

Vakuutusyhtiöiden suuruuden tarkastelussa (kuvio 4) mittarina käytetään vuoden 1987 vakuutusmaksutuloa ensivakuutuksesta (Sigma 1989). Aivan samoin kuin pankkien korkotuottoihin ja muihin tuottoihin myös vakuutusyhtiöiden bruttomääräisen maksutulon suuruuteen vaikuttaa sen hinnoittelu vakuutuslajeittain kussakin maassa. Kaikissa maissa vakuutusmaksujen hinnoitteluun ja korvauksiin vaikuttavat aktuaariset laskelmat vahingon, kuoleman tai onnettomuuden todennäköisyydestä eri vakuutuslajeissa ja asiakasryhmissä. Vakuutustoiminta ja varsinkin sen hinnoittelu onkin perinteisesti ollut vahvasti säädeltyä monessa maassa mm. asiakkaan riskin tilastollisen toteutumisen perusteella.

Pankkien keskittymisen pohjoismaisessa tarkastelussa (kuvio 5) on kolmen ja viiden suurimman pankkikonsernin taseen loppusummat suhte-

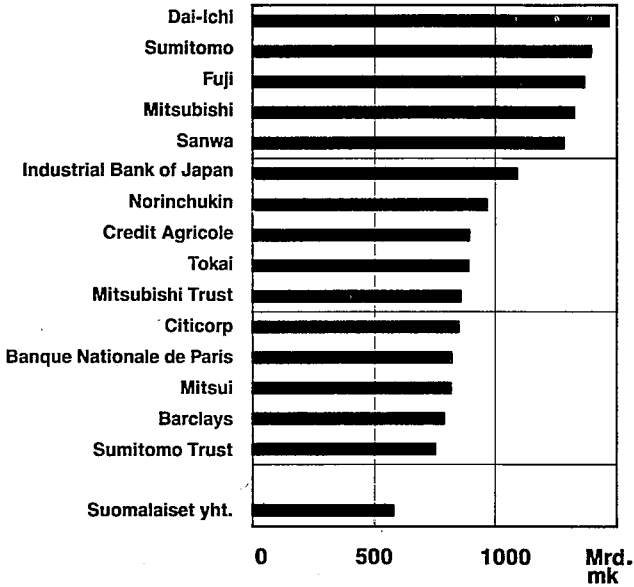
tettu koko pankkisektorin loppusummaan, jossa ovat mukana vain emopankit. Tämä luonnollisesti liioittelee jonkin verran keskittymistä. Suurten teollisuusmaiden (kuvio 7) pankkien tiedot on otettu The Banker -lehden kannattavuusvertailusta, joka koskee vuotta 1988. Vertailussa oli mukana maailman 1000 suurinta pankkia. Taseen loppusummaa on verrattu kaikkien vertailussa mukana olleiden pankkien taseiden loppusummiin, jotka ovat konsernitietoja. Tämäkin ratkaisu liioittelee jossain määrin keskittyneisyyttä.

Vakuutusyhtiöiden keskittymisen pohjoismaisessa tarkastelussa (kuvio 6) on kolmen ja viiden suurimman vakuutusryhmän taseen loppusummat suhteutettu koko vakuutussektorin yhteenlaskettuun loppusummaan. Suurten teollisuusmaiden vakuutusyhtiöiden ollessa kyseessä (kuvio 8) on mittarina käytetty vakuutusmaksutuloa ensivakuutuksesta (Sigma 1989).

Japanilaisten pankkien ja vakuutusyhtiöiden osuus maailman suurimpien joukossa on dominoiva. Kuvioissa 3 ja 4 ovat ne finanssilaitokset, jotka todennäköisimmin pelkän kokonsa puolesta voivat nousta 1990-luvulla vielä nykyistä hallitsevampaan asemaan fuusioiden ja yhteistoiminnan avulla. Viidentoista suurimman pankin ja vakuutusyhtiön joukkoon mahtuu vain kolme eurooppalaista pankkia ja yksi vakuutusyhtiö. Kuviossa ovat myös mukana kaikki suomalaiset pankit ja vakuutusyhtiöt laskettuna yhteen.

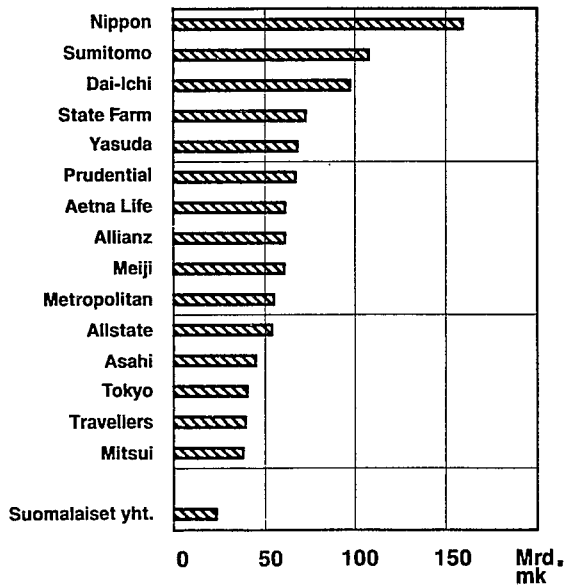
MAAILMAN 15 SUURINTA PANKKIA JA VAKUUTUSYHTIÖTÄ

KUVIO 3. PANKKIEN TASEIDEN LOPPUSUMMAT VUONNA 1988

Lähde: The Banker 1989.

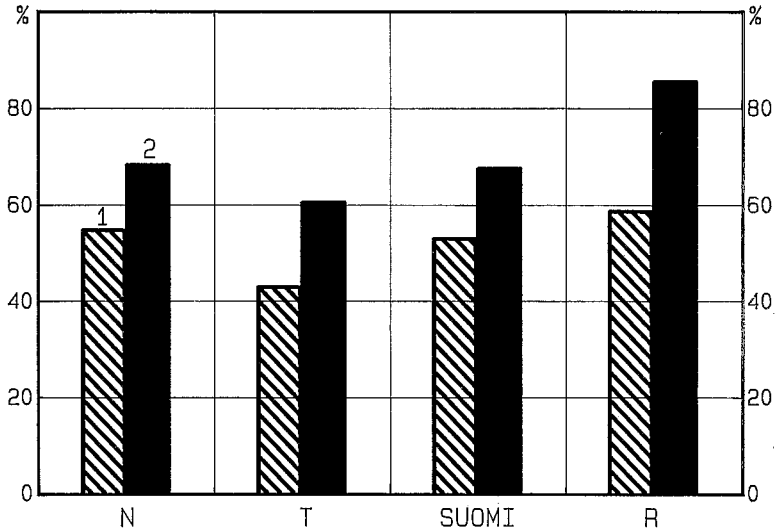
KUVIO 4. VAKUUTUSYHTIÖIDEN MAKSUTULOT VUONNA 1987

Lähde: Sigma 1989.

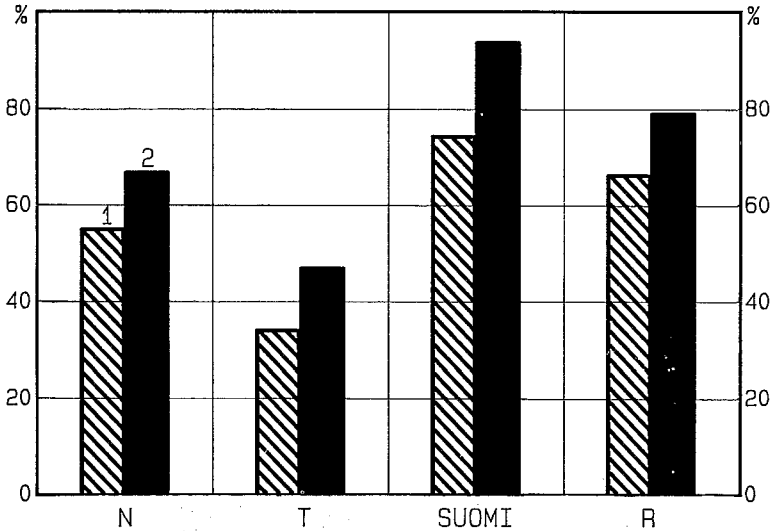
KUVIO 5. PANKKITOIMINNAN KESKITTYYMINEN Pohjoismaissa vuonna 1988

1 3 suurinta
2 5 suurinta

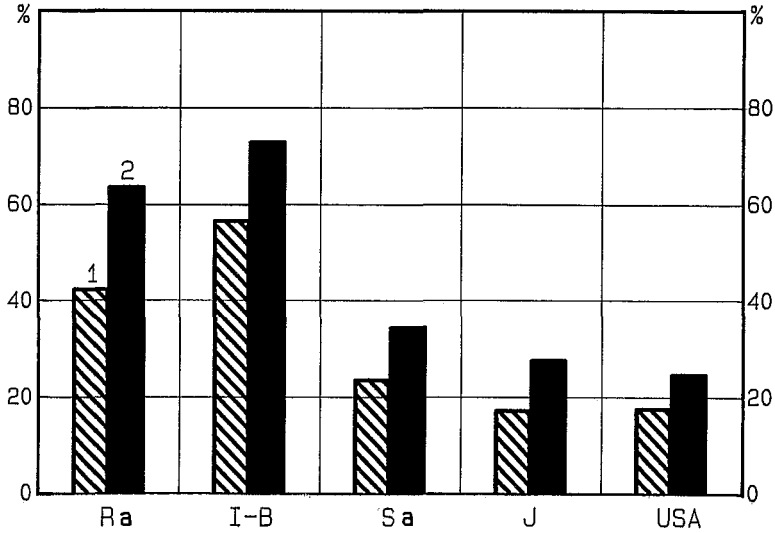
KUVIO 6. VAKUUTUSTOIMINNAN KESKITTYYMINEN Pohjoismaissa vuonna 1988

1 3 suurinta
2 5 suurinta

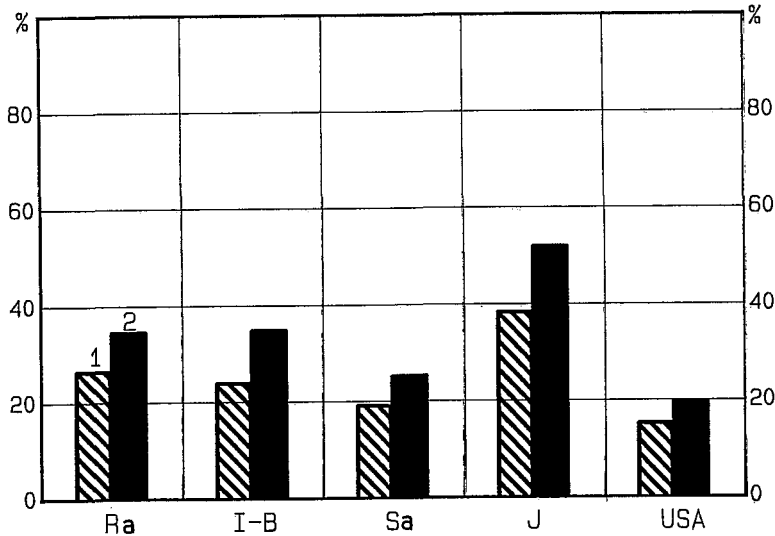
KUVIO 7. PANKKITOIMINNAN KESKITTYMINEN ISOISSA TEOLLISUUSMAISSA
VUONNA 1988

1 3 suurinta
2 5 suurinta

KUVIO 8. VAKUUSTOIMINNAN KESKITTYMINEN ISOISSA TEOLLISUUSMAISSA
VUONNA 1988

1 3 suurinta
2 5 suurinta

Pohjoismaista Ruotsin pankkitoiminta on ylivoimaisesti keskittyneintä (viiden suurimman pankin osuus 85 % taseen loppusummasta vuonna 1988). Syksyn 1989 fuusiopäätösten takia keskittyminen tulee jatkumaan Ruotsissa. Vuonna 1988 pankkitoiminnan keskittyminen Suomessa ja Norjassa oli yhtä tuntuva; Tanskassa keskittyminen oli vähäisintä. Norjan ja Tanskan pankkifuusiot syksyllä 1989 ovat jo muuttaneet tilannetta. Kaikissa kolmessa muussa Pohjoismaassa Suomea lukuunottamatta pankkitoiminnan keskittyminen on lisääntynyt viime aikoina. Vakuutustoiminnan keskittyminen Pohjoismaissa on myös voimakasta, ja voimakkainta se on Suomessa.

Verrattuna Pohjoismaihin keskittyminen viidessä suuressa teollisuusmaassa on vähäisempää. Verrattaessa suurten teollisuusmaiden pankki- ja vakuutustoiminnan keskittymistä huomataan pankkitoiminnan olevan Japania lukuun ottamatta keskittyneempää kuin vakuutustoiminnan. Tämä on kuitenkin osittain aineisto-ongelmasta johtuva vinoutuma. Mikäli kolmea ja viittä suurinta pankkikonsernia olisi verrattu koko pankkisektorin taseen loppusummaan, olisi keskittyminen luonnollisesti vähäisempää. Koko pankkisektorin taseen loppusummaa vuosilta 1987 tai 1988 ei ollut tätä kirjoitettaessa saatavilla.

Markkinaosuuden huomioon ottaen kaikkein vähiten keskittyneittä rahoitustoiminta on Yhdysvalloissa. Lisäksi suurten teollisuusmaiden pankkitoiminnan keskittyminen on Euroopassa tuntuvampaa kuin Yhdysvalloissa tai Japanissa.

Erään tuoreen selvityksen mukaan (ks. Euromoney 2/90) pankkitoiminta ja vakuutustoiminta olivat vuonna 1989 yritysosojen arvolla mitaten kolmanneksi ja neljänneksi yleisimmät toimialat, joilla yritysosojen Euroopassa tehtiin. Yhdysvaltalaiset yritykset olivat aktiivisimmat ostajat. Myös Japanin yritykset olivat suurimpia eurooppalaisten yritysten ostajista. Mikäli uusia pankkeja ja vakuutusyhtiöitä alueellisen ja operationaalisen kilpailun keinoilla ilmaantuu rahoitusmarkkinoille, merkitsee se keskittymisen vaikutusten vähentymistä. Omistukseen liittyvät muutokset yhdessä eri kilpailun keinojen kanssa lisäävät kuitenkin selkeästi yhteistyötä ja toimialaliikumista rahoitustoimialalla Euroopassa.

5 YHTEENVETO

Koko eurooppalainen rahoitustoiminta on juuri nyt murrosvaiheessa. Tämä näkyy pankkien ja vakuutusyhtiöiden yhteistoiminnassa ja toimialaliukumisessa. Kiristynvä hintakilpailu yhdessä arvopaperistumisen, tuottavuuden ja teknisen kehityksen kanssa nostaa alueelliseen ja operationaaliseen kilpailuun liittyvät kysymykset ajankohtaisiksi monessa maassa myös Euroopan ulkopuolella. Yhdysvaltalaisten ja japanilaisten reaktiot ja toimenpiteet vaikuttavat kehityksessä ratkaisevasti.

Riskin jakamista harjoittavina yrityksinä pankit ja vakuutusyhtiöt voivat teknisen kehityksen tai suurtuotannon etujen myötä tulla enemmän toistensa kaltaisiksi, mikä helpottaa niiden yhteistoimintaa ja toimialaliukumista. Tekninen kehitys ja suurtuotannon edut näkyvät tuottavuuden kasvuna toimialoilla. Mitään yhtenäistä kehitystä ei tarkastelluissa maissa kuitenkaan tässä vaiheessa voida havaita. Yhteistoiminta ja toimialaliukuminen johtavat alueellisen ja operationaalisen kilpailun kautta suurempiin yksiköihin tulevina vuosina. Syksyn 1989 kehitys muissa Skandinavian maissa kuin Suomessa on tästä hyvä esimerkki. Mahdollisten taloudellisten konglomeraattien muodostuminen on markkinoiden kilpailullisuuden ja valvonnan kannalta ongelmallinen asia, ja sen ratkaisemisessa tarvitaan valvontaviranomaisten yhteistyötä kansallisesti ja kansainvälisesti.

LÄHTEET

- AERTHOJ O. (1989) The European Insurance Industry and the Impact Competition from Banks Will exert on it, Seminaariesitelmä, Nizza, SUERF October 1989.
- ARNSKJOLD J.M. (1989) Finansielle tjenester inden for livforsikringsområdet, Nordiska Livförsäkringskongressen, Elokuu, Helsinki.
- BALTENSBERGER E. (1980) Alternative Approaches to the Theory of the Banking Firm, Journal of Monetary Economics vol. 13 s. 1 - 37.
- BERGER A.N., HANWECK G.A. ja HUMPHREY D.B. (1987) Competitive Viability in Banking, Scale, Scope and Product Mix Economies, Journal of Monetary Economics VOL. 20 s. 501 - 520.
- CORNET P. (1989) Issues in Banking Supervision and Regulation from the Perspective of a Banking Supervisor, Seminaariesitelmä, Nizza, SUERF October 1989.
- COUNCIL REGULATION (EEC) No 4064/89 On the Control of Concentrations between Undertakings, December 1989.
- EUROPEAN ECONOMY (1988) The Economics of 1992, Commission of the European Communities, no. 35 march 1988, Brussels.
- FALUSH P. (1989) Servicing the Economy , Post Magazine, February 1989.
- FINANCIAL REGULATION REPORT (1989) Worldwide Regulatory Developments and Their Implications for the Financial Services Industry, Financial Times, September 1989.
- JONKHART M. (1988) On Policy Instruments with Respect to the Structure of the Financial Services Industry, Seminaariesitelmä, EC Conference on Financial Conglomerates, March 1988.
- LUMSDEN I.M. (1989) Competition Within and Between National Financial Markets and Financial Centres, Seminaariesitelmä, Nizza, SUERF October 1989.
- MALKAMÄKI M. (1990) Rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyminen, Suomen Pankki A:74, tammikuu 1990
- MOLYNEUX P. (1989) The Single European Market and The Implications for Large Scale Bank Acquisitions, IEF, Research Papers in Banking and Finance 89/8.
- MULLER W. (1981) Theoretical Concepts of Insurance Production, The Geneva Papers on Risk and Insurance, October 1981, s. 63 - 83.
- PECCIOLI R.M. (1987) The Prudential Supervision in Banking, OECD, Paris.
- OECD (1989) National ACCOUNTS, VOL. II 1975 - 1987, Paris.

SIGMA (1987) A Comparison of Insurance Markets in Europe and the USA, SIGMA Economic Studies 4/87.

SIGMA (1989) Insurers' Market Shares in 12 Countries, SIGMA Economic Studies 2/89.

SAUNDERS A. ja WALTER I. (1989) New Institutional Arrangements for the World Economy, Competitive Performance, Regulation and Trade in Banking Services, Teoksessa STUDIES IN INTERNATIONAL ECONOMICS AND INSTITUTIONS (TOIM. Vosgerau).

UGEUX G. (1989) Europe sans Frontiers, The Integration of Financial Services, The Royal Bank of Scotland Review, July 1989.

USITC (1989) The Effects of Greater Economic Integration on Within the European Community on The United States, USITC Publication.

VIHRIÄLÄ V. (1989) Rahoituslaitokset rahoitusjärjestelmässä, katsaus uuteen teoriaan ja eräitä empiirisiä havaintoja, Suomen Pankin keskustelualoitteita 32/89.

Pankkien ja vakuutusyhtiöiden vuosikertomukset 1988.

LIITE OMISTUSRAJOITUKSET JA YHTEISTOIMINTAMUODOT MAITTAIN

SUOMI

Pankki ei saa omistaa vakuutusyhtiön osakepääomasta tai äänimäärästä enempää kuin 10 %. Ulkomaalaisomistus saa olla enintään 20 %. Vakuutusyhtiö ei saa ilman sosiaali- ja terveysministeriön lupaa omistaa muun kuin vakuutusyhtiön osakepääomasta tai äänimäärästä enempää kuin 20 %. Ulkomaalaisomistus saa olla enintään 40 %.

Pankki ei saa harjoittaa vakuutustoimintaa eikä ottaa vastatakseen vakuutustoimintaan liittyvistä vakuutusriskeistä. Pankki saa myydä standardoituja vakuutuksia konttoreissaan, mutta se ei saa ottaa tuotevalikoimaansa verovapaata eläkesäästötiliä. Vakuutusyhtiö ei saa harjoittaa pankkitoimintaa. Vakuutusyhtiöiltä on yleensä kielletty luotonotto.

RUOTSI

Pankki ei saa omistaa vakuutusyhtiön osakkeita. Vakuutusyhtiö ei saa omistaa enempää kuin 5 % pankin osakepääomasta tai äänimäärästä. Lainsäädäntöä ollaan kuitenkin muuttamassa siten, että pankki ja vakuutusyhtiö voisivat muodostaa konsernin.

Pankki ei saa harjoittaa vakuutustoimintaa, mutta se saa myydä vakuutuksia konttoreissaan. Vakuutusyhtiö ei saa harjoittaa pankkitoimintaa. Vakuutusyhtiön luotonotto ilman erityislupaa on kielletty.

NORJA

Pankki ei saa omistaa vakuutusyhtiön osakkeita ilman viranomaisen lupaa enempää kuin määrän, joka vastaa 2 %:a pankin taseen loppusummas- ta. Ulkomaalaisomistus saa olla enintään 25 %. Vakuutusyhtiö ei saa omistaa enempää kuin 10 % muun kuin vakuutusyhtiön osakepääomasta.

Pankki ei saa harjoittaa vakuutustoimintaa, mutta se saa myydä vakuutuksia konttoreissaan. Vakuutusyhtiö ei saa harjoittaa pankkitoimintaa.

Norjassa holdingyhtiö voi omistaa pankki- ja vakuutustoimintaa harjoittavia tytäryhtiöitä. Vakuutusyhtiön luotonotto on sallittu ainoastaan kiinteistösijoitusten rahoittamiseksi. Tytäryhtiön kautta vakuutusyhtiön luotonotto on mahdollista.

TANSKA

Holdingsyhtiö voi omistaa pankki- ja vakuutustoimintaa harjoittavia tytäryhtiöitä. Pankki voi 1.1.1991 lähtien tytäryhtiön kautta harjoittaa vakuutustoimintaa, joten pankin ja vakuutusyhtiön muodostama konserni on lain mukaan sallittu.

Tanskalaiset pankit ja vakuutusyhtiöt voivat vapaasti myydä maksuliike-, antolainaus-, säästämisen- ja vakuutuspalveluita ja näistä muodostettuja yhdistelmiä. Vakuutusyhtiöiden luotonotto on sallittu.

BELGIA

Pankkien osakkeenomistusta vakuutusyhtiöissä rajoitetaan, mutta vakuutusyhtiöt voivat rajoituksetta sijoittaa varojaan pankkiosakkeisiin.

Pankki ja vakuutusyhtiö voivat muodostaa konsernin. Pankit saavat myydä vakuutuksia konttoreissaan.

ENGLANTI

Englannissa ei ole pankkien ja vakuutusyhtiöiden omistusta rajoittavia säännöksiä. Viranomaisia on kuitenkin informoitava, jos rahoituslaitos harkitsee yli 10 prosentin osakkuuden hankkimista toisesta rahoituslaitoksesta.

ESPANJA

Espanjassa ei ole pankkien ja vakuutusyhtiöiden omistusta rajoittavia säännöksiä.

HOLLANTI

Pankit voivat omistaa vakuutusyhtiöiden osakkeita määrään, joka on enintään 15 % pankin omasta pääomasta. Sama rajoitus koskee myös vakuutusyhtiöiden omistusta pankeista. Pankit ja vakuutusyhtiöt eivät myöskään saa omistaa toistensa osakkeita yli 5 %:ä osakkeiden äänimäärästä. Vakuutusyhtiöt voivat kuitenkin omistaa kiinnitysluottopankkeja ja kiinnitysluottopankit vakuutusyhtiöitä tietyin erityisehdoin.

Pankki ja vakuutusyhtiö voivat muodostaa konsernin valtiovarainministeriön erityisluvalla. Lupa edellyttää, että keskuspankilta pyydetty lausunto on myönteinen. Pankit saavat myydä vakuutuksia konttoreissaan.

ITALIA

Pankeilla ei voi olla vakuutustoimintaa harjoittavia tytäryhtiöitä, mutta pankit voivat omistaa vakuutusyhtiöiden osakkeita lain sallimissa rajoissa. Tiettyjen pankkien ulkomaalaisomistusta rajoitetaan.

RANSKA

Pankit voivat omistaa vakuutusyhtiöiden osakkeita määrään, joka on 5 % pankin omasta pääomasta. Vakuutusyhtiöt voivat vapaasti omistaa pankkien osakkeita. Pankkien ja vakuutusyhtiöiden ulkomaalaisomistusta rajoitetaan.

Pankki ja vakuutusyhtiö voivat muodostaa konsernin. Pankit saavat myydä vakuutuksia konttoreissaan.

SAKSA

Pankkien omistusosuuksia vakuutusyhtiöissä säätelevät rajoitukset, jotka koskevat pankin lainojen määrää ja suuria lainoja, koska osakkuudet katsotaan pankkisektorin lainoihin kuuluviksi. Myös vakuutusyhtiöiden mahdollisuuksia hankkia osakeyhtiömuotoisen pankin osakkuuksia rajoitetaan.

Pankki ja vakuutusyhtiö voivat muodostaa konsernin. Pankit saavat myydä vakuutuksia konttoreissaan.

YHDYSVALLAT

Pankit ja pankkiholdingyhtiöt eivät yleensä saa omistaa vakuutusyhtiötä. Ne voivat kuitenkin omistaa vakuutusyhtiön, joka myy ainoastaan luottohenkivakuutuksia, työkyvyttömyysvakuutuksia tai vakuutuksia, jotka otetaan turvaamaan lainan vakuutena olevaa kiinteistöä. Vakuutusyhtiöt ja vakuutusholdingyhtiöt eivät voi omistaa tytärbankkia. Pankkien toimintaa säädelään sekä kansallisesti että osavaltiokohtaisesti, mutta vakuutusyhtiöiden toimintaa säädelään ainoastaan osavaltioittain.

Pankki voi viranomaisen luvalla harjoittaa henkivakuutustoimintaa ulkomailla. Pankit saavat myydä vakuutuksia konttoreissaan.

Glass-Steagall Act kieltää yhdysvaltalaisen pankkien arvopaperikauppaan liittyvän toiminnan kotimaassa. Pyrkimykset kohti eurooppalaisen mallin mukaista universaalipankkitoimintaa aiheuttavat paineita lainsäädännön muuttamiseksi Yhdysvalloissa.

JAPANI

Pankki ei saa omistaa enempää kuin 5 % muun kuin pankkitoimintaa harjoittavan yrityksen osakepääomasta. Vakuutusyhtiö ei saa omistaa enempää kuin 10 % muun kuin vakuutustointa harjoittavan yrityksen osakepääomasta.

Japanilaiset pankit eivät saa myydä vakuutuksia. Vakuutusyhtiöt sen sijaan ovat kehittäneet omia tuotteitaan pankkipalvelujen kaltaisiksi.

Japanin rahoitussektori on edelleen voimakkaasti segmentoitunut. Arvopaperilain 65. artikla kieltää japanilaisten pankkien arvopaperikauppaan liittyvän toiminnan.

Tom Kokkola - Matti Virén

KESKUSPANKIN KUSTANNUSRASITUS ERI MAISSA

	Sivu
1 JOHDANTO	135
2 SEIGNIORAGELASKELMAT	137
3 PANKKIEN KÄTEISKASSOJEN VERTAILU	141
4 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	145
LÄHTEET	146
LIITE VUOSITTAISET SEIGNIORAGEKUSTANNUKSET ERI MAISSA, % BRUTTOKANSANTUOTTEESTA	147

1 JOHDANTO

Tässä selvityksessä vertaillaan eri maiden ns. seignioragekustannuksia. Selvitys koskee sekä koko yksityistä sektoria että erityisesti pankkisektoria. Näillä kustannuksilla tarkoitetaan niitä kuluja, joita yksityiselle sektorille aiheutuu korottomasta käteisrahasta ja pankkien korottomista tai markkinakorkoa alhaisempikorkoisista reserveistä. Käteisrahahan on korotonta luottoa yksityiseltä sektorilta julkiselle sektorille, tarkasti ottaen keskuspankille. Sen sijaan, että puhutaan yksityisen sektorin seignioragekustannuksista, voidaan siis puhua julkisen sektorin tai keskuspankin seignioragetuloista. Nämä tulot kasvavat sitä mukaa kuin yleisön hallussa olevan käteisrahan määrä tai pankkien reservit tai niihin rinnastettavissa olevat kassavarantotalletukset kasvavat. Seigniorage perustuu julkisen vallan rahamonopoliin, ja se voitaisiinkin suomentaa rahaveroksi. Koska vieraskielinen käsite seigniorage on kuitenkin jo ehtinyt juurtua käyttöön, käytämme jatkossa yksinomaan sitä.

Seignioragekustannusten suhteellinen määrä vaihtelee melkoisesti eri maissa. Kehittyneissä teollisuusmaissa seigniorage ei yleensä ole ollut kaikkein keskeisimpiä kokonaistaloudellisia suureita. Jos lasketaan seignioragekustannukset suhteessa kokonaistuotannon arvoon, päädytään yleensä selvästi alle yhden prosentin. Kehitysmaissa tilanne on kuitenkin tyystin toisenlainen. Esimerkiksi Latalalaisen Amerikan maissa seigniorage on keskeinen julkisen sektorin rahoitustapa. Setelistön kasvu samoin kuin inflaatio ovat vuosittain useita kymmeniä tai satoja prosentteja samalla kun pankkien kassavarantovelvoitteet ovat erittäin suuret, useita kymmeniä prosentteja suhteessa talletuskantaan (ks. Eggertson 1990 ja kuvio 1, jonka laskentamenettelyyn palataan jäljempänä luvussa 2 kaavan (1) yhteydessä). Ainakin tällaisissa tapauksissa keskustelu optimaalisesta seignioragesta on ollut vilkasta (ks. esimerkiksi Blanchard ja Fisher 1989).

Vaikka seignioragella ei esimerkiksi OECD-maissa ole samanlaista merkitystä kuin kehitysmaissa, ei se suinkaan ole täysin merkityksetön ilmiö. Seignioragen tekee huomionarvoiseksi erityisesti se, että maiden välillä on melkoisia eroja. Niinpä Euroopasta löytyy joitain maita (lähinnä Etelä-Euroopan maat), joissa seigniorage on huomattavan

suuri, jos vertailukohteena käytetään esimerkiksi normaalilla tavalla laskettua bruttoveroastetta. Taloudellisen integraation myötä tulee ajankohtaiseksi kysymys, missä määrin on mahdollista, että myös tulevaisuudessa eri maiden välillä on olennaisia eroja seignioragekustannuksissa. Toisaalta voidaan myös kysyä, miten julkisen sektorin rahoitus hoidetaan, jos seigniorage supistetaan kaikissa maissa mahdollisimman pieneksi. Oletettavaa joka tapauksessa on, että jonkinlaisia harmonisointipyrkimyksiä tulee esiintymään jo pelkästään sen takia, että pankkitoiminnan kilpailuedellytykset pyritään saamaan yhdenmukaisiksi.

Toisaalta EMS:n myötä sen jäsenmaiden väliset inflaatiovauhdin erot (samoin kuin erot käteisrahan lisääntymisessä) ovat supistuneet. Samoin seignioragen maittaiset erot ovat supistuneet. Tätä taustaa vasten on syytä tarkastella myös sitä, miten Suomi sijoittuu kansainvälisessä vertailussa. Poikkeako Suomen seigniorage olennaisesti esimerkiksi muiden Pohjoismaiden tai Euroopan yhteisön keskimääräisestä seignioragesta. (Laskelmista EY:n osalta ks. Gros 1989, Giavazzi ja Giovanni 1988 ja Molho 1989.) Edelleen on paikallaan selvittää, missä määrin seignioragekustannukset kohdistuvat ensi kädessä pankkeihin ja missä määrin muuhun yksityiseen sektoriin. Nimenomaan pankkeja koskevat kustannukset ovat tärkeitä arvioitaessa Euroopan finanssi-integraation mahdollisia vaikutuksia ja pankkien toimintaedellytyksiä avoimilla rahoitusmarkkinoilla.

Seignioragen laskemiseen liittyy useita ongelmia, joihin emme tässä yhteydessä puutu. Viittaamme vain Kleinin ja Neumannin (1989) sekä Siegelin (1981) artikkeleihin, joissa näitä ongelmia on esitelty. Yksi asia kaipaa kuitenkin kommentointia. Edellä on puhuttu seignioragesta ikään kuin julkinen sektori ja keskuspankki olisivat yksi ja sama asia (kaikkien muiden pankkien ollessa yksityisen sektorin omaisuutta). Tämä edellyttäisi kuitenkin sitä, että keskuspankki tulouttaisi kaiken seignioragetulon lyhentämättömänä valtiolle. Näin ei kuitenkaan aina tapahdu. Osa keskuspankin tuloista sijoitetaan erilaisiin rahastoihin, joten erityisesti lyhyen ajan kuluessa valtion saamat tulot voivat olennaisesti poiketa keskuspankin tuloista. Toisaalta keskuspankki lainaa usein rahaa yksityiselle sektorille korolla, joka on pienempi

kuin markkinakorko. Osa seignioragetuloista palautuu siten yksityiselle sektorille. Lisäksi on vielä muistettava, että kolikoiden liikkeeseenlasku poikkeaa useassa tapauksessa setelien liikkeeseenlaskusta. Kaikissa maissa keskuspankki valmistaa setelit tai ainakin vastaa niiden valmistuksesta ja laskee ne liikkeeseen. Sen sijaan kolikoiden valmistus on usein valtion vastattavana. Keskuspankki ostaa kolikot yleensä nimellisarvoon valtion rahapajalta ja laskee ne sitten liikkeeseen. Tällaisessa tapauksessa (esimerkiksi Suomi) keskuspankille ei tule kolikoista mitään seignioragetuloa, mutta valtiolle tulee. Jotta todellinen yksityisen sektorin maksama seigniorage voitaisiin laskea, olisikin keskuspankin tulot ja menot selvitettävä yksityiskohtaisesti, mieluummin vielä pitkältä ajanjaksolta. Tällaiseen tarkasteluun ei kuitenkaan ole mahdollisuutta tässä yhteydessä.

2 SEIGNIORAGELASKELMAT

Seuraavassa tarkastelussa tukeudutaan Daniel Grosin (1989) vasta valmistuneeseen selvitykseen seignioragen suuruudesta eri EY-maissa. Selvityksen kohteena olevien maiden joukkoon on lisätty mm. Pohjoismaat. Laskentamenettely on kuitenkin sama kuin Grosilla; näin on siksi, että vertailtavuus eri maiden luvuissa säilyisi niin pitkälle kuin mahdollista. Laskelmissa hyödynnetään ensi sijassa IMF:n International Financial Statistics -tietokannan lukuja. Lisäksi tietoja on hankittu suoraan eri keskuspankeista (tämä koskee erityisesti reserveille ja kassavarantotalleituksille maksettavia korkoja). Laskelmien perustana olevat aikasarjat ovat saatavissa tämän artikkelin kirjoittajilta.

Gros (1989) käyttää laskelmissaan kahta seignioragekäsitettä. Toista käsitettä kutsutaan kassavirtamääritelmäksi ja toista vaihtoehtoiskustannusmääritelmäksi. Olennainen ero näissä määritelmässä koskee markkinakorkoa. Vaihtoehtoiskustannuslaskelmassa yksityisen sektorin kustannukset - ja vastaavasti valtion tulot - lasketaan korkokustannuksina markkinakoron suhteen, kun taas kassavirtalaskelmassa tukeudutaan suoraan käteisrahan ja reservien, ts. velkojen tai saatavien, muutoksiin. Ymmärrettävistä syistä vaihtoehtoiskustannusmääritelmän mukaiset laskelmat ovat vähemmän alttiita tilapäisille ja satunnaisille tekijöille.

Vaihtoehtoiskustannusmääritelmä perustuu seuraavaan laskukaavaan:

$$(1) \quad s = i(C/GDP) + (i - i_r)RR/GDP,$$

jossa s on seigniorage suhteessa kokonaistuotannon arvoon, i on markkinakorko, C käteisrahan määrä, GDP kokonaistuotannon arvo, i_r reserveille maksettava korko ja RR pankkien pakollisten reservien eli kassavarantotalletusten määrä. Seigniorage koostuu siis kahdesta erästä: käteisrahan ja toisaalta pankkien pakollisten reservien korkokustannuksista. Molempien korkokustannusten erien suuruus riippuu ratkaisevasti markkinakoron suuruudesta. Markkinakorko tarkoittaa tässä yhteydessä sitä korkoa, jolla julkinen sektori voi marginaalilla lainata rahaa yksityiseltä sektorilta. Jos reserveille maksettaisiin markkinakorkoa, valtion seignioragetulot supistuisivat käteisrahan lainaamisesta koituvaan korkotuloon iC .

Kassavirtamääritelmän laskelmien perustana on puolestaan seuraava kaava:

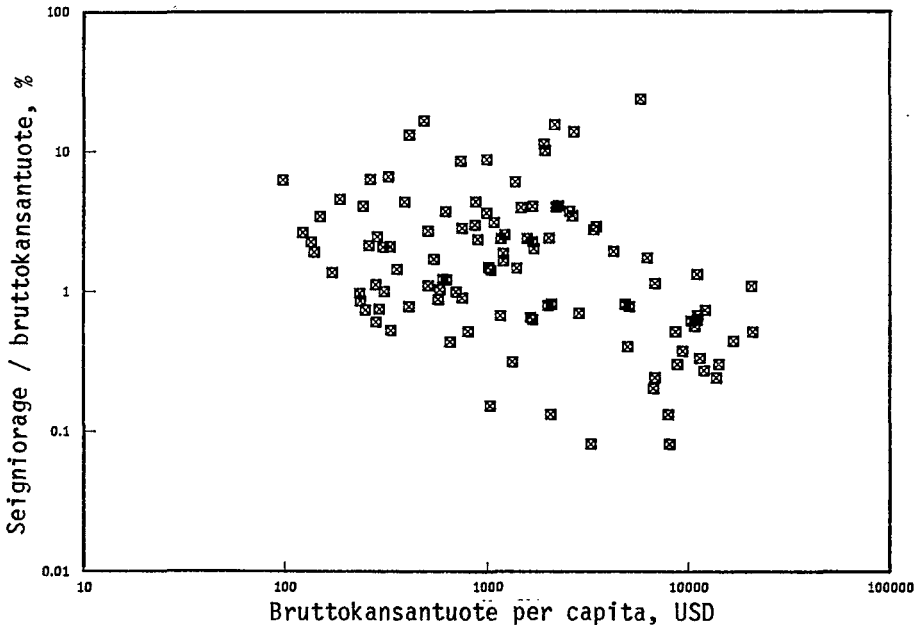
$$(2) \quad s = \Delta C/GDP + (\Delta RR/RR - i_r)(RR/GDP),$$

jossa symbolit ovat samoja kuin edellä ja Δ on differenssioperaattori. Kaavan mukaan seigniorage kasvaa sitä mukaa kuin yleisön hallussa oleva keskuspankkiraha ja pankkien reservit lisääntyvät. Reserveille maksettava korko taas supistaa seignioragea. Kaavan (2) laskelmissa on tukeuduttu yksinkertaistettuun kassavirtamääritelmään, jossa seigniorage on määritelty seuraavasti: $s = \Delta CR/GDP$, kun CR on liikkeessä oleva raha + pankkien kassavarantotalletukset.

Kaavoihin (1) ja (2) liittyvät laskelmat on esitetty taulukossa 1 sekä liitteessä 1. Taulukossa 1 esitettävät luvut koskevat pelkästään kaavaa (1). Luvut ovat ajanjaksojen 1979 - 1982 ja 1983 - 1987 otoskeskiarvoja. Seignioragekustannukset on esitetty siten, että ne koskevat sekä koko kansantaloutta että vain pankkisektoria. Jälkimmäiset luvut vastaavat kaavan (1) toista oikean puolen termiä $(i - i_r)RR/GDP$. Liitteessä 1 on lisäksi esitetty seigniorage koko kansantalouden osalta. Kuten edellä jo todettiin, laskelmat koskevat sekä Euroopan yhteisön maita että joukkoa muita, vertailutarkoituksessa mukaan otettuja

OECD-maita.¹ Jotta OECD-maidenkin seignioragekustannuksien suuruudesta saataisiin parempi käsitys, on kuviossa 1 vielä esitetty keskimääräiset seignioragekustannukset suhteessa kokonaistuotannon arvoon lähes kaikista markkinatalousmaista (n = 105) ajanjaksolta 1980 - 1987. Kuten edellä mainittiin, nämä luvut perustuvat karkeaan kassavirta-arvioon $s = \Delta CR/BKT$. Kuviossa on vertailukohtana elintaso mitattuna kokonaistuotannon arvolla henkeä kohden Yhdysvaltojen dollareina.

KUVIO 1. SEIGNIORAGE ERI MAISSA 1980-LUVULLA

¹Tässä yhteydessä on syytä muistuttaa, että esitettäviin lukuihin liittyy lukuisia tilastollisia ongelmia, koska erityisesti pankkisektorin tiedot reservien määrästä ja niille mahdollisesti maksettavista koroista vaihtelevat melkoisesti tilastolähteittäin. Lukuja esitettäessä on tukeuduttu Grosin (1989) laskelmiin. Toissijaisena tilastolähteenä on ollut IMF:n International Financial Statistics. Lisäksi tietoja on saatu keskuspankkien vuosikirjoista sekä suoraan eri keskuspankeista.

Seignioragekustannukset ovat suurimmillaan runsaat 10 % (kuvio 1). Tällöin pääosa valtion verotuloista saadaan juuri tämän ns. rahaveron avulla. Useissa Latalaisen Amerikan maissa tällainen verotusmenettely on pikemminkin sääntö kuin poikkeus. Yleisemminkin voi todeta, että mitä alhaisempi on tulotaso, sitä suuremmat ovat seignioragekustannukset (kuvio 1). OECD-maat ovat maailmanlaajuisesti tarkasteltuna poikkeuksellisia verojärjestelmien ja rahoitusmarkkinoiden toiminnan suhteen.

TAULUKKO 1. KESKIMÄÄRÄISET SEIGNIORAGEKUSTANNUKSET 1979 - 1987

	1979 - 1982		1983 - 1987	
	koko talous	pankit	koko talous	pankit
Alankomaat	0.69	0.04	0.56	0.03
Belgia	1.28	0.04	0.86	0.04
Espanja	1.78	1.16	1.41	0.80
Irlanti	1.20	0.11	0.83	0.10
Islanti	0.72	..	0.46	..
Iso-Britannia	0.72	0.13	0.39	0.02
Italia	2.25	1.13	1.48	0.70
Japani	0.77	0.15	0.57	0.12
Kreikka	3.08	..	2.17	..
Norja	0.84	0.13	0.81	0.14
Portugali	3.96	1.61	3.48	1.64
Ranska	0.93	0.24	0.74	0.25
Ruotsi	0.97	0.20	1.10	0.43
Saksan lt.	0.87	0.37	0.66	0.26
Suomi	0.23	0.03	0.20	0.03
Tanska	0.69	0.10	0.55	0.19
USA	0.71	0.19	0.58	0.17

Laskelmat on tehty kaavan (1) perusteella. Pankkisektoria koskevat seignioragelaskelmat vastaavat tämän kaavan jälkimmäistä termiä $(i - i_p)RR/GDP$. Portugalin luvut ovat vuosilta 1983 - 1986.

Taulukon 1 osalta voidaan välittömästi todeta, että laskentatavasta riippumatta Suomen seignioragekustannukset ovat lähes pienimmät, jopa selvästi pienemmät kuin muissa Pohjoismaissa - Etelä-Euroopan maista puhumattakaan (taulukko 1). Syytkin ovat ilmeiset: rahan määrä suhteessa kokonaistuotannon arvoon on Suomessa poikkeuksellisen pieni, rahan määrän kasvu (ja inflaatio) on ollut suhteellisen vähäinen, pankkien käteiskassat ovat olleet käteisvaraluottojärjestelmän mukaisesti korotonta lainaa keskuspankista ja lopuksi kassareservitalletuk-

sille on maksettu korkoa, joka ei ole ollut kovinkaan paljon markkina-korkoa alhaisempi. Kaikkien näiden tekijöiden vuoksi keskuspankin aiheuttamat kustannukset - tai itse asiassa tulonsiirrot pankeilta ja muulta yksityiseltä sektorilta julkiselle sektorille - ovat Suomessa olleet kansainvälisen mittapuun mukaan lähes olemattomat. Voikin sanoa, että Suomessa seignioragella ei ole ollut mitään merkitystä julkisen sektorin tulokehityksen kannalta. Kenties vain vuoden 1945 setelien leikkausta voidaan pitää jonkinlaisena seignioragen keräisyrytyksenä (ks. Virén 1988).

Pankkien osalle koituvista seignioragekustannuksista voidaan sanoa samaa kuin seignioragekustannuksista yleensäkin. Suomessa kustannukset ovat erittäin pienet. Näin tosin on myös eräissä muissakin maissa (esimerkiksi Benelux-maat). Vaikka tilastoihin aina liittyykin tietty virhemarginaali, voidaan lukujen perusteella varmasti päätellä, että Suomessa seignioragekustannukset ovat olleet kansainvälisesti poikkeuksellisen pienet ja kohdistuneet lähinnä muihin yrityksiin sekä kotitalouksiin.

3 PANKKIEN KÄTEISKASSOJEN VERTAILU

Edellä todettiin, että Suomessa pankkisektorin pienet seigniorageluvut johtuvat pankkien reservien suhteellisesta vähäisyydestä sekä erityisesti vielä kassavarantotalletusten korollisuudesta. On vielä huomattava, että pankkien käteiskassat Suomessa ovat olleet käteisvaraluottojärjestelmän vuoksi marraskuusta 1980 alkaen tavallaan pankkien haltuun uskottuja Suomen Pankin kassoja. Tosin käteisvaraluottojen omavastuu, joka on ollut voimassa vuoden 1988 elokuusta lähtien on tehnyt osan kassoista normaaleiksi korollisiksi luotoiksi Suomen Pankilta.

Mielenkiintoista onkin selvittää, miten pankkien käteiskassat eri maissa poikkeavat toisistaan, ovathan ne tavallisesti olennainen kustannuserä pankeille. Erityisesti voidaan tällöin arvioida, miten käteisvaraluottojärjestelmä on Suomessa vaikuttanut pankkien käteiskassojen suhteelliseen kokoon. Pankkien käteiskassojen suuruus kertoo myös koko maksuvälinejärjestelmän pankkikeskeisyydestä sekä mahdollisesti myös pankkijärjestelmän sisäisistä suhteellisista kustannuksista.

Pankkien käteis-kassojen suuruutta vertailtaessa kassat on tässä tutkimuksessa suhteutettu kolmeen vaihtoehtoiseen skaalamuuttuun:

(1) liikkeellä olevaan käteisrahaan (kolikot + setelit), (2) kokonaistuotannon (BKT) arvoon ja (3) pankkitalletusten määrään (taulukko 2). Luvut on kerätty siten, että viimeiset käytettävissä olevat tiedot on hyödynnetty. Tuoreimmat luvut ovat vuoden 1988 lopulta, mutta valtaosassa maista luvut ovat vuotta vanhempia.

TAULUKKO 2. PANKKIEN HALLUSSA OLEVAT KÄTEISKASSAT SUHTEESSA ERI SKAALAMUUTTUJIIN, %

Maa	Aika	Liikkeessä oleva raha	BKT	Talletukset
Australia	30.06.88	9,8	0,39	1,0
Belgia	31.12.87	6,7	0,56	1,4
Brasilia	31.12.85	15,4	0,30	2,8
Espanja	31.12.87	12,8	1,12	1,9
Filippiinit	31.12.86	15,1	0,84	4,9
Hollanti	31.12.87	6,0	0,49	0,7
Irlanti	30.06.88	6,8	0,41	1,0
Islanti	31.12.87	9,8	0,12	0,4
Iso-Britannia	30.09.88	14,6	0,56	1,0
Israel	31.12.86	18,7	0,51	0,8
Italia	31.12.87	6,0	0,33	0,6
Japani	31.10.88	9,1	0,73	0,8
Kanada	30.11.88	17,3	0,56	1,4
Kreikka	31.12.87	7,2	0,75	1,4
Norja	30.11.88	7,4	0,36	0,7
Ranska	31.12.88	7,4	0,30	0,9
Ruotsi	31.12.87	11,4	0,66	1,6
Saksan liittotasavalta	31.12.87	8,7	0,59	1,1
Singapore	31.03.86	6,4	0,87	1,4
Suomi	31.12.88	33,5	0,89	1,8
Sveitsi	31.12.88	14,2	1,61	1,4
Tanska	31.12.87	10,3	0,34	0,9
Thaimaa	31.12.87	12,8	1,05	1,8
USA	31.12.88	11,2	0,56	1,7
Venezuela	31.12.87	17,7	0,74	2,1
Sambia	31.12.86	11,8	0,61	2,3
25 maan keskiarvo		11,0	0,61	1,4

Lähteet: Keskuspankkien vuosikertomukset ja International Financial Statistics.

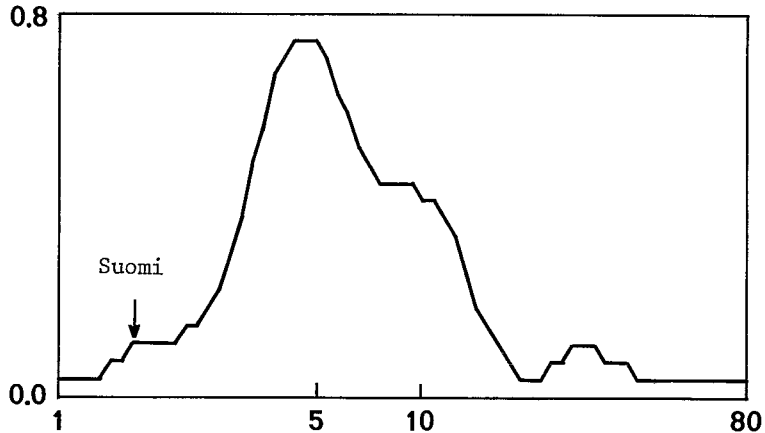
Laskelmiin liittyy ongelmia lähinnä itse käteiskassoja koskevien lukujen kannalta. Puutteellisten tilastotietojen vuoksi pankkien kassat on jouduttu laskemaan liikkeessä olevan käteisrahan ja yleisön hallussa olevan rahan erotuksena. Tässä ongelmana on se, että yleisön hallussa olevasta setelistöstä ei ole aina luotettavia kansallisia tilastoja. IMF:n International Financial Statistics -tilastoihin sisältyvät tosin kaikkien maiden yleisön hallussa olevan rahan määrän aikasarjat, mutta näiden sarjojen luvut eivät aina täsmää kansallisten tilastojen lukujen kanssa. Toinen tyypillinen ongelma on siinä, että kolikkojen liikkeeseenlaskusta vastaa useimmiten erillinen rahapaja ja eräissä tapauksissa metallirahaa ei ole sisällytetty keskuspankin taseeseen. Joissain tapauksissa kolikkojen määrää ei ole saatu lainkaan selville olemassa olevista tilastojulkaisuista - IFS-tilastosta tai keskuspankkien vuosikirjoista - ja tällöin asianomainen maa on kokonaan jätetty pois otoksesta.

Jäljelle on jäänyt 26 maata, joiden luvut ovat suhteellisen luotettavia. Korostettakoon vielä, että näiden maiden valinnan on määrännyt pelkästään se, ovatko tarvittavat tiedot olleet saatavissa. Puutteellisten tietojen perusteella poisjätetyistä maista voi arvioiden todeta, että maiden luvut eivät näytä mitenkään poikkeavan keskimääräisestä.

Vertailun perusteella (taulukko 2) voi todeta, että pankkien käteiskassat Suomessa ovat hyvin suuret. Jos vertaa niitä liikkeessä olevan rahan määrään, ovat Suomen luvut poikkeuksellisen suuria. Siinä missä 25 maan (26 maata pl. Suomi) laskettu otoskeskiarvo on 11.0 %, Suomen vastaava luku on 33.5 %. Jos pankkien käteiskassojen suuruutta verrataan kokonaistuotantoon tai talletuksiin, Suomen luvut eivät enää yhtä selvästi poikkea muiden maiden luvuista, vaikka ovatkin edelleen selvästi 25 maan otoskeskiarvoja suuremmat. Jos tarkastellaan käteiskassojen ja bruttokansantuotteen suhdetta, se on Suomea suurempi vain Espanjassa, Sveitsissä ja Thaimaassa. Käteiskassojen talletusten suhdetuku on Suomen lukua suurempi Brasiliassa, Espajanssa, Filippiineillä, Venezuelassa ja Sambiassa. Eri maita koskevia lukuja ei tässä yhteydessä kommentoida enempää, mutta olennaista kuitenkin on, miten Suomen arvot suhteutuvat muiden maiden arvoihin. Ei liene epäilystäkään siitä, etteivätkö pankkien käteiskassat Suomessa ole kansainvälisesti hyvin suuret.

Toisaalta yleisön hallussa olevan rahan määrä on Suomessa erittäin pieni, esimerkiksi suhteessa kokonaistuotantoon vain noin 1.8 %. Tämän luvun suuruutta tai pienuutta voi konkretisoida kansainvälisellä vertailulla, johon tässä tapauksessa sisältyy peräti 119 maata (luvut ovat IMF:n International Financial Statistics -tilastoista ja koskevat vuotta 1985). Tämä 1.8 % on poikkeuksellisen pieni käteisrahasuhde (kuvio 2). Tutkittujen 119 maan joukosta löytyy vain kaksi maata, joissa tämä suhde on pienempi. Voi siis sanoa, että Suomessa yleisöllä on poikkeuksellisen vähän käteisrahaa, mutta pankeilla sitäkin enemmän.

KUVIO 2. YLEISÖN HALLUSSA OLEVA RAHA SUHTEESSA KOKONAISTUOTANNON ARVOON; 119 MAAN JAKAUMA*

* Abskissa-akseli kuvaa rahan ja bruttokansantuotteen suhdetta ja ordinaatta-akseli prosenttilukua vastaavaa maiden suhteellista määrää.

Mikä sitten on syynä pankkien käteiskassojen suuruuteen Suomessa? Edellä viitattiin jo käteisvaraluottojärjestelmään. Ilmeistä on, että se ei ole ainoa syy, joskin sen merkitys on hyvin olennainen. Muina selityksinä voi pitää ainakin pankkiautomaattien samoin kuin pankkien konttoreiden suurta määrää (Virén 1989). Pankkiautomaattien lukumäärä vuoden 1989 lopussa oli Suomessa noin 2 650. Määrä ei ole paljon pienempi kuin varsinaisten pankkikonttoreiden lukumäärä (3 500). Selvää on, että sekä automaattien että etenkin konttorien lukumäärän kasvu lisää pankkien käteiskassoja. Toisaalta se, että näin tapahtuu, johtuu ainakin osittain käteisvaraluottojärjestelmästä.

4 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Yksityisen sektorin seignioragekustannukset Suomessa ovat hyvin pienet, pienemmät kuin muissa tarkastelun kohteena olleissa maissa. Toisin sanoen Suomessa keskuspankin toiminnasta kotitalouksille, yrityksille ja pankeille aiheutuvat kustannukset ovat merkityksettömän pieniä, pidetäänpä vertailukohtana sitten muiden maiden vastaavia kustannuksia tai varsinaiseen verotukseen liittyviä tulonsiirtoja. Erityisesti voi vielä todeta, että pankkien kustannukset ovat olleet poikkeuksellisen pienet, mikä johtuu sekä käteisvaraluottojärjestelmästä että kassa-varantalletusten korollisuudesta. Ilmeistä on, että nämä kustannustekijät ovat näkyneet siinä, että pankkien käteiskassat Suomessa ovat kansainvälisesti erittäin suuret. Euroopan finanssi-integraation myötä pankkien kustannusrasitusta eri maissa harmonisoidaan. Tehdyt seigniorage-laskelmat viittaavat siihen, että tällöin suomalaisten pankkien suhteelliset kustannusedut useimpiin eurooppalaisiin pankkeihin nähden pienenevät.

LÄHTEET

BLANCHARD, O. and FISCHER, S. (1989) Lectures on Macroeconomics, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

EGGERTSSON, T. (1990) Repressed Financial Systems as Instruments of Taxation: Evidence from Iceland, Finnish Economic Papers 3, 14-25.

GIAVAZZI, F. and GIOVANNINI, A. (1988) Limiting Exchange Rate Flexibility: The European Monetary System, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

GROS, D. (1989) Seigniorage in the EC: The Implications of the EMS and Financial Market Integrations, IMF Working Paper WP/89/7, Washington D.C.

KLEIN, M. and NEUMANN, M.J.K. (1989) Seigniorage: What Is It and Who Gets It?, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn, Sonderforschungsbereich 303, DP/B-124, Bonn.

MOLHO, L. (1989) European Financial Integration and Revenue from Seigniorage: The Case of Italy, IMF Working Paper WP/89/41, Washington D.C.

SIEGEL, J. (1981) Inflation, Bank Profits, and Government Seigniorage, American Economic Review 71, 352 - 355.

VIRÉN, M. (1988) Voidaanko inflaatiolta katkaista siivet: Vuoden 1945 setelien leikkauksen opetuksia, UNITAS 60, No. 4, 110 - 114.

VIRÉN, M. (1989) Recent Trends in the Use of Cash in Transactions, Bank of Finland Bulletin 63, No. 10, 7 - 11.

LIITE VUOSITTAISET SEIGNIORAGEKUSTANNUKSET ERI MAISSA,
% BRUTTOKANSANTUOTTEESTA

	1979 - 81	1982	1983	1984	1985	1986	1987
<u>Kassavirtakustannukset</u>							
Alankomaat	0.07	0.48	0.78	0.41	0.28	0.26	0.73
Belgia	0.22	0.00	0.32	0.06	-0.08	0.38	0.21
Espanja	1.32	1.87	2.01	7.51	0.59	0.88	1.18
Irlanti	0.10	0.20	0.52	0.16	0.24	0.08	0.56
Islanti	3.28	0.88	2.60	1.12	-0.23	2.15	-0.88
Iso-Britannia	0.19	0.19	0.12	-0.45	0.22	0.33	0.06
Italia	1.37	1.45	1.49	1.39	1.81	0.60	0.63
Japani	0.50	0.54	0.48	0.75	0.34	0.73	1.10
Kreikka	2.28	3.39	-0.02	3.48	0.56	0.22	2.99
Norja	0.58	0.47	0.25	1.42	0.42	0.04	0.44
Portugali	5.29	5.86	2.70	0.63	1.07	1.62	2.74
Ranska	0.64	1.32	0.52	0.83	0.06	-0.25	0.33
Ruotsi	1.01	0.06	0.11	0.21	-0.33	2.90	0.58
Saksa	0.00	0.48	0.50	0.35	0.30	0.56	0.83
Suomi	0.23	0.14	0.17	0.08	0.08	0.06	0.23
Tanska	0.31	0.08	0.22	0.31	4.58	-2.39	-1.09
USA	0.32	0.34	0.32	0.33	0.51	0.80	0.26
<u>Vaihtoehtoiskustannukset</u>							
Alankomaat	0.69	0.69	0.64	0.62	0.55	0.47	0.52
Belgia	1.27	1.31	1.12	1.06	0.87	0.64	0.63
Espanja	1.77	1.83	2.43	1.52	0.89	0.80	1.39
Irlanti	1.23	1.12	0.95	0.92	0.80	0.71	0.75
Islanti	0.76	0.60	-0.14	0.56	0.71	0.45	0.64
Iso-Britannia	0.75	0.61	0.48	0.40	0.38	0.37	0.33
Italia	2.12	2.64	2.19	1.72	1.48	1.07	0.93
Japani	0.78	0.75	0.70	0.65	0.60	0.48	0.43
Kreikka	3.30	2.43	2.26	2.11	2.14	1.92	2.42
Norja	0.82	0.89	0.81	0.79	0.81	0.81	0.81
Portugali	3.83	4.35	4.56	4.28	3.51	2.70	2.36
Ranska	0.87	1.12	0.96	0.91	0.75	0.52	0.58
Ruotsi	0.96	1.00	0.97	0.91	0.86	1.33	1.43
Saksa	0.87	0.85	0.76	0.74	0.65	0.56	0.58
Suomi	0.27	0.24	0.24	0.22	0.21	0.13	0.18
Tanska	0.68	0.70	0.48	0.46	0.92	0.51	0.38
USA	0.70	0.75	0.63	0.69	0.60	0.47	0.51

Laskelmiin liittyvistä yksityiskohdista ks. kaavat (1) ja (2).

IMPLICATIONS OF INTERNATIONAL COMPETITION FOR THE FINNISH BANKING SECTOR

ENGLISH SUMMARY

Competition between banks has become increasingly international. Cross-border banking competition as such is hardly a new phenomenon. Finnish banks have been competing with foreign banks, for example in the eurocurrency markets, since the 1960s. Until recent years, international competition was, however, confined to only some sub-sectors of banking business.

With the progress in international economic integration, a new situation is now emerging in which no area of banking sector is any longer sheltered from international competition. For Finnish banks too this means recognizing that foreign banks may extend their operations to Finland and that Finnish customers may, if they wish, make use of foreign financial services, for example by investing their funds abroad rather than placing them domestically. In these circumstances, the competitiveness of the banking sectors of different countries and national differences in the restrictions imposed on banking business by the authorities have attracted great interest.

This publication comprises four articles throwing light on the ability of Finnish banks to operate and compete in international markets for financial services.

Juha Savela examines international capital adequacy standards for banks and how the reform of deposit bank legislation currently under way in Finland is related to them. The BIS and EC standards essentially involve the setting of a minimum level for the ratio of a bank's capital to its risk-weighted assets. This system differs considerably from Finnish legislation up to now, in which solvency is measured as the ratio of equity capital to liabilities. According to the bill now before Parliament, capital adequacy requirements for Finnish bank would be changed so as to conform in broad outline with international

recommendations. The bill, which provides for a tightening of banks' capital requirements, nevertheless differs to some extent from the BIS requirements and EC directives, for example in the way capital is calculated.

Assessing the recent solvency of Finnish banks using the new methods of calculation turns out to be difficult, but some rough estimates of the capital adequacy of Finnish banks according to the new standards can be presented. The estimates suggest that the solvency of Finnish commercial banks seems rather good by international standards, although international comparisons should be treated with great caution because of the different accounting practices applied by different countries.

Sampo Alhonsuo compares the Finnish banking sector and those of the EC countries. Attention is paid, in particular, to the efficiency and profitability of commercial banks in different countries. The size of the banking sector in relation to the rest of the economy is at the European average level in Finland. The high technological level of Finnish banking is reflected in good productivity. Notwithstanding this, banks' operating expenses are exceptionally high. One reason for the burdensome cost structure may be Finland's dense network of bank branches, which, according to the author, implies the need for extensive rationalization in the 1990s.

In the third article, Sampo Alhonsuo and Johanna Pensala discuss the motives for diversification and the restrictions imposed on it in banking. There are pressures for diversification and combining operations, in particular, between banks and insurance companies. The authors predict that developments in the future will lead to the formation of large conglomerates combining financial and insurance business, the supervision of which, from the point of view of the authorities, will become a problem transcending national borders.

Tom Kokkola and Matti Virén examine the issue of how great a cost burden the activities of central banks involve for the economies of different countries in general and for the banking sector in particular. The size of this cost burden depends on such factors as the interest

rate level, the use of cash by households, the banks' cash reserve system and how banks' holdings of cash can be financed. The comparison reveals that the cost burden caused in Finland to the banks and the economy as a whole by the central bank is fairly small, being of about the same order of magnitude as in the United Kingdom and appreciably smaller than, for example, in the countries of southern Europe.

SUOMEN PANKIN JULKAISUJA

Sarja A (ISSN 0355-6034)

- (1 - 35. Suomen Pankin taloustieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, "Taloudellisia selvityksiä", artikkelikokoelmia vuosilta 1942 - 1972, suomeksi ja ruotsiksi, ISSN 0081-9514)
36. TUOMAS SUKSELAINEN Finnish Export Performance in 1961 - 1972. A Constant-Market-Shares Approach. 1974. 74 s. (ISBN 951-686-018-4)
 37. SIRKKA HÄMÄLÄINEN Palkansääjätalouksien säästämistä. Suomen Pankin säästämistiedustelu vuodelta 1969. 1974. 53 s. (ISBN 951-686-020-6)
 38. HEIKKI KOSKENKYLÄ - ILMO PYYHTIÄ Energiavaltaisuus investointikriteerinä. 1974. 52 s. (ISBN 951-686-021-4)
 39. HEIKKI KOSKENKYLÄ - ILMO PYYHTIÄ Pääomakerroin, työn tuottavuus ja työpaikan hinta Suomen teollisuudessa vuosina 1960 - 1973. 1975. 71 s. (ISBN 951-686-025-7)
 40. ALPO WILLMAN Suhdanneherkkyys, omavaraisuus ja ympäristövaikutusten kriteeri investointikriteereinä. (Lisälukuna J.P. CUNNINGHAM Energy-intensity as an Investment Criterion.) 1975. 89 s. (ISBN 951-686-026-5)
 41. REINO AIRIKKALA - TUOMAS SUKSELAINEN (toim.) Suomen maksutaseen kehityslinjat vuosina 1950 - 1974. 1976. 120 s. (ISBN 951-686-027-3)
 42. HEIKKI KOSKENKYLÄ - ILMO PYYHTIÄ Kokonaistaloudellisten ja liiketaloudellisten investointikriteerien merkitys kasvu- ja rakennepolitiikassa. 1976. 67 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-034-6)
 43. TAPIO PEURA Suomen ulkomaankaupan hinnat vuosina 1950 - 1974. 1977. 87 s. (ISBN 951-686-037-0)
 44. TERHI KIVILAHTI Suomen kaupasta ja maksujärjestelmästä muiden itäryhmän maiden kuin SNTL:n kanssa. 1977. 126 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-038-9)
 45. SIMO LAHTINEN Tuotanto, työ ja energia Suomen teollisuudessa vuosina 1900 - 1975. 1977. 78 s. (ISBN 951-686-040-0)
 46. Koroista ja korkopolitiikasta Suomessa (RALF PAULI Suomen korkojärjestelmän pääpiirteet ja korkopolitiikka vuosina 1960 - 1975; OLAVI RANTALA Korkotasot ja korkorakenne Suomessa vuosina 1960 - 1975; JORMA HIETALAHTI Teollisuuden korkomenot ja velkojen korkotasot vuosina 1960 - 1973). 1978. 77 s. (ISBN 951-686-041-9)
 47. JARMO PESOLA - TIMO TYRVÄINEN Palveluelinkeinojen investoinnit vuosina 1953 - 1975. 1978. 107 s. (ISBN 951-686-047-8)

48. HEIKKI KOSKENKYLÄ - KARI PEKONEN Työttömyys ja tuotannon rakenne Suomen kansantaloudessa. 1979. 122 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-051-6)
49. INKERI HIRVENSALO Suomen ja SNTL:n välinen clearing-maksujärjestelmä. 1979. 125 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-053-2)
50. TAPIO PEURA Teollisuuden kansainvälinen kilpailukyky. 1979. 128 s. (ISBN 951-686-055-9)
51. ALPO WILLMAN Julkiset menot vuosina 1950 - 1977. Kasvu- ja rakennepoliittinen tarkastelu. 1980. 125 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-062-1)
52. HANNU HALTTUNEN - JUHANI HIRVONEN - HEIKKI KOSKENKYLÄ - ALPO WILLMAN Yhteenvedo Ruotsin kansantalouden pitkän aikavälin näkymistä tehdyistä selvityksistä. 1981. 165 s. (ISBN 951-686-065-6)
53. TOM NORDMAN Vientä koskevat erityisjärjestelyt Suomessa. 1981. 181 s. (ISBN 951-686-070-2)
54. JUHANI LAURILA Ulkomaiset pääomanliikkeet 1970-luvulla. 1982. 117 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-078-8)
55. KAARLO V. JÄNNÄRI Euroopan valuuttajärjestelmä. 1983. 54 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-084-2)
56. JORMA HIETALAHTI Pitkäaikaisten ulkomaisten rahoituslainojen kustannuskehitys 1970 - 1981. 1984. 69 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-089-3)
57. EERO LEHTO Korot ja korkojärjestelmä Suomessa. 1984. 64 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-090-7)
58. JUKKA PEKKARINEN - TAPIO PEURA Hintakilpailukyvyn käsite ja mittaaminen. 1984. 74 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-099-0)
59. VESA VIHRIÄLÄ Alueellinen rahapolitiikka. Kokemuksia alueellisesta rahapolitiikasta Norjassa ja näkökohtia sen toteuttamisesta Suomessa. 1985. 62 s. (ISBN 951-686-102-4)
60. KERSTIN HEINONEN Systemet med särskilda dragningsrätter - dess utveckling, egenskaper och framtid. 1985. 65 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-112-1)
61. Koron vaikutuksista kansantaloudessa (SIXTEN KORKMAN Rahoitusmarkkinoiden muutokset, korko ja investointikehitys; HEIKKI KOSKENKYLÄ - PAAVO PEISA Koron ja muiden rahoitustekijöiden vaikutukset investointeihin: katsaus Suomessa tehtyyn tutkimukseen; PENTTI PIKKARAINEN - JUHA TARKKA - ALPO WILLMAN Korkojen kokonaistaloudellisista vaikutuksista BOF3-mallin mukaan) 1985. 110 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-113-X)

62. ALEXANDER K. SWOBODA Ongoing Changes in Finnish Financial Markets and Their Implications for Central Bank Policy/ Suomen rahoitusmarkkinoiden muutokset ja niiden vaikutukset keskuspankkipolitiikkaan. 1986. 57 p./s. (ISBN 951-686-117-2)
63. VEIKKO SAARINEN Liikepankkien keskuspankkirahoituksen ehdot, määrä ja kustannukset 1950 - 1984. 1986. 307 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-120-2)
64. Suomen rahoitusmarkkinat. 1986. 134 s. (ISBN 951-686-126-1).
65. ESKO SYDÄNMÄKI Kansainvälinen valuuttayhteistyö ja IMF. 1986. 133 s. (ISBN 951-686-128-8)
66. JUHA TARKKA Rahoitus- ja valuuttamarkkinoiden liberaalisoinnista esitettyjä näkökohtia. 1987. 65 s. (ISBN 951-686-129-6)
67. JORMA HIETALAHTI - AHTI HUOMO Pääomanliikkeiden sääätely Suomessa ja muissa OECD-maissa. 1987. 116 s. (ISBN 951-686-131-8)
68. VESA VIHRIÄLÄ Rahoitusmarkkinoiden vakaus. 1988. 69 s. (ISBN 951-686-139-3)
69. URHO LEMPINEN - REIJA LILJA Keskuspankki kehittyvässä maksujärjestelmässä. 1988. 81 s. (ISBN 951-686-143-1)
70. Kassavarantotalletukset ja rahapolitiikka (VESA VIHRIÄLÄ Mihin kassavarantojärjestelmää tarvitaan?; TARJA HEINONEN Kassavarantojärjestelmä eri maissa; JUHA TARKKA - TIMO HÄMÄLÄINEN Kassavarantovelvoite rahapolitiikan välineenä; VEIKKO SAARINEN Pankkien kassavarantotalletusten ehdot, määrät ja kustannukset vuosina 1955 - 1987. 1989. 152 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-191-1)
71. Suomalaisten ja ulkomaisten pankkien tilinpäätöskäytäntö (toimittaneet Liisa Halme ja Paula Launiainen). 1989. 215 s. (ISBN 951-686-192-X)
72. Pankkitoiminnan kannattavuus, tehokkuus ja riskit Suomessa (VEIKKO SAARINEN Pankkitoiminnan kannattavuus Suomessa 1960 - 1987; KJELL HEMBERG Suomalaisten pankkikonsernien kannattavuus vuonna 1987 - kansainvälinen vertailu; SAMPO ALHONSUO - JUHA TARKKA Rahoitustoiminnan tuottavuus ja tehokkuus Suomessa; MONICA AHLSTEDT - LIISA HALME - EEVA-LIISA RAITANEN Pankkitoiminnan riskit ja niiden valvonta Suomen Pankissa). 1989. 146 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-200-4)
73. ARI AALTONEN - ESKO AURIKKO Keskuspankkipolitiikka Suomessa. 1989. 108 s. (ISBN 951-686-201-2). Toinen, uusittu painos 1990. 114 s. (ISBN 951-686-240-3)
74. MARKKU MALKAMÄKI Rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyminen. Kansainvälistymistä edistäneet tekijät, rakenteellinen muutos, markkinoiden toiminta ja sääätely. 1990. 75 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-232-2)

75. Neuvostotalous muutoksessa (VESA KORHONEN Neuvostoliiton talous ja ulkomaankauppa; SEIJA LAINELA Neuvostoliiton ulkomaankauppajärjestelmän uudistus ja sen vaikutukset clearingkauppaan; PAULA LÄHDEMÄKI Neuvostoliiton kokonaistaloudelliset käsitteet kansantalouden tilinpidon pohjalta tarkasteltuna). 1990. 245 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-236-5)
76. ESKO SYDÄNMÄKI Kansainvälinen velkaongelma. 1990. 68 s. (ISBN 951-686-243-8)
77. Pankkitoiminnan lähtökohdat kansainvälisessä kilpailussa (JUHA SAVELA Pankkien vakavaraisuusvaatimusten uusiminen; SAMPO ALHONSUO Liikepankit Suomessa ja Euroopan yhteisön maissa - tehokkuuden ja kannattavuuden vertailu; SAMPO ALHONSUO - JOHANNA PENSALA Pankkien ja vakuutusyhtiöiden yhteistoiminta ja toimialaliukuminen; TOM KOKKOLA - MATTI VIREN Keskuspankin kustannusrasitus eri maissa). 1990. 151 s. (Englanninkielinen tiivistelmä.) (ISBN 951-686-245-4)